

GRUPA I ORGANIZACIJA

1. SOCIJALNA INTERAKCIJA

Socijalna interakcija podrazumeva delovanja ljudi jedne na druge I odgovore na ta delovanja. Pojam socijalna znači da u procesu učestvuje više od jedne osobe, a interakcija podrazumeva da uključene strane utiču međusobno jedna na drugu. Socijalna interakcija podrazumeva komunikaciju među ljudima, kao i sva ljudska ponašanja (smeh na šalu). U savremenom društvu fizička blizina ne predstavlja nužan uslov da bi došlo do socijalne interakcije, ljudi mogu uticati jedni na druge i putem telefona, interneta.

Socijalna interakcija ima cilj, ljudi deluju jedni na druge i odgovaraju na ta delovanja da bi došli do cilja. Učesnici mogu imati različite ciljeve, ali to ne mora uvek voditi u konflikte, naprotiv na osnovu njih moguće je izgraditi i dobru saradnju. Ponekad ciljevi jednih učesnika mogu biti nametnuti od strane drugih učesnika na osnovu njihove moći.

Socijalna interakcija se može grupisati u sledeće celine:

- **Razmena** – predstavlja proces prenošenja dobara, usluga na druge. Pored toga što se razmena uglavno smatra kao ekonomska interakcija onda ima i socijalnu značenje kao npr da ljudi razmenjuju fine manire, komplimente..
- **Kooperacija** – proces tokom koga ljudi rade zajedno da bi postigli zajednički cilj. Ljudi stupajući u kooperaciju ostavljaju po strani lične ciljeve da bi ostvarili ciljeve grupe.
- **Kompeticija** – proces u kome dve ili više strane nastoje da ostvare isti cilj. Kroz kompeticiju najbolji igrač stiže na vrh.
- **Konflikt** – proces u kome ljudi nastoje da društveno ili fizički pobede jedni druge. (Rat)
- **Prinuda** – proces u kome jedni primoravaju druge da učine nešto protiv svoje volje. U krajnjem slučaju prinuda je zasnovana na sili i nju može primeniti uglavnom onaj ko ima ovlašćenje za to kao npr policija, vojska..

2. KOMPONENTE INTERAKCIJE

➤ **Društveni status**

Svako od nas je deo društva i naša povezanost sa tim društvom određuje kakvu ćemo interakciju imati sa drugim ljudima. Jedna od najvažnijih veza između pojedinca i društva koja može da precizira društvene interakcije tog pojedinca jeste **status**.

Status možemo definisati kao društveni položaj, tačnije poziciju koju pojedinac ili grupa zauzimaju u društvu. Posmatrano iz sociološke perspektive, status se odnosi na bilo koju poziciju u društvu. Međutim status često može biti i rangiran što proizilazi iz činjenice da se većini statusa pridaje određeni stepen društvene moći. Zbog postojanja velikog broja statusa, svaki pojedinac istovremeno može imati više statusa, pri čemu je skup statusa svakog pojedinca jedinstven iako svako od nas ima statuse koji su međusobno slični.

Status možemo podeliti na:

- **Pripisan (akriptivan)** – status koji ne može biti promenjen individualnim naporom, njega naporsto imamo hteli to ili ne. (rasa, pol, nacionalnost, religija)
- **Stečen (dostignut)** – status koji se može dobiti ličnim naporom. (zanimanje, stpen obrazovanja)

U nekim slučajevima ova dva statusa mogu biti povezana. Npr nije slučajnost da se u savremenom društvu, društvena nejednakost upravo bazira na pripisanom statusu. (pol: žene/muškarci i njihova predodređenost za pojedine poslove). Status stečen rođenjem takođe predstavlja faktor koji determiniše postignuće pojedinca.

Od svih statusa koje možemo imati, samo njih nekoliko tačnije jedan se izdvaja po svojoj važnosti i on se naziva **vodećim statusom** koji je toliko bitan da ljudi često svoj život podređuju njemu. Ovaj status takođe može biti pripisan (član kraljevske porodice) ili stečen (postati profesor). Sociolozi prave razliku između vodećeg i **istaknutog statusa**- društveni položaj koji dominira u pojedinim društvenim kontekstima.

➤ **Društvena uloga**

Uloga predstavlja skup očekivanih ponašanja, stavova, privilegija koji su povezani sa statusom. Bitna razlika između statusa i uloge jeste u tome što mi zauzimamo određeni status, dok određene uloge vršimo (igramo). Status je položaj, a uloga način na koji mislimo i delujemo na tom položaju. Onaj ko vrši određenu ulogu jednostavno mora da sledi oblike ponašanja koji se očekuju od vršioca te uloge.

Ljudi su slobodni da daju neki osobeni pečat ulozu koju vrše pod određenim granicama. Tipičan primer su dva studenta koji imaju cilj da završe godinu, a na njima je izbor da li će učiti redovno ili kampanjski, ali bitno je da će i jedan i drugi doći do tog cilja. Ljudi pristupaju i procesu **socijalizacije** što podrazumeva da oni igraju svoje uloge posmatrajući druge i stupaju u interakciju s iskusnijima od sebe. Bitno je pomenuti i da uloge imaju smisla jedino ako se posmatraju jedna u odnosu na drugu. (uloga profesora ne bi imala smisla bez uloge studenta).

Pojedinačni status može imati više uloga (**set uloga**) i te uloge mogu biti slobodno povezane i voditi ka uspostavljanju pozitivnih socijalnih interakcija. Mada, ponekad, jedna ili više uloga može biti u raskoraku sa ostalim. Takva situacija naziva se **konflikt uloga**, što podrazumeva nesaglasnost između različitih uloga koju igra pojedinac. Mnogi konflikti uloga izazivaju teške **moralne dileme** – nemogućnost da se izmire zahtevi svih uloga odjednom, što prouzrokuje stres. Sa stresom je povezana i **napetost uloge** – pokušaj povezivanja nespojivih očekivanja unutar jedne uloge (otac usled ne zaposlenosti ne može da obezbedi finansijska sredstva za održavanje porodice).

Razlika između napetosti i konflikta uloge je u tome što napetost se dešava unutar jedne uloge, dok se konflikt odvija između više neusklađenih uloga. Tipičan primer je je u svetu biznisa kada menadžer otpušta bliskog prijatelja. Napetost i konflikt uloga postaju toliko veliki da ljudi odlučuju da napuste jedan ili više svoji društvenih statusa i to se može posmatrati kao **napuštanje uloge** .

Imajući u vidu veliki broj uloga koje igramo, to ukazuje da postajemo manje zavisni od isključivo jedne uloge. Veći broj uloga nam otvara veće šanse za napredovanje.

3. GRUPA

Naš život je obeležen prisustvom drugih ljudi. Ponekad smo sa njima povezani direktno i naše aktivnosti se ne mogu odvijati bez njih. Razlog povezivanja sa drugim jeste da bi se oformila **grupa** koja predstavlja skup ljudi koji su u interakciji i koji razvijaju osećaj zajedničke pripadnosti.

Treba praviti razliku između pojma grupe i **kategorija, socijalnih agregata, klastera** jer članovi takvih grupa ne uspostavljaju interakciju. Takođe grupe treba razlikovati od **skupina** koje predstavljaju dvoje ili više ljudi zajedno sakupljenih na jednom mestu pri čemu oni ne razvijaju osećaj zajedništva.

Prema tome **društvenu grupu** možemo definisati kao skupinu ljudi koji se identifikuju jedni sa drugima, među kojima postoji redovna interakcija zasnovana na zajedničkim vrednostima, normama ili ciljevima. Naspram grupa možemo posmatrati **formalne organizacije** koje predstavljaju skup ljudi čije su aktivnosti formalno oblikovane za ostvarivanje eksplicitno utvrđenih ciljeva.

I grupe i organizacije imaju sopstvene obrasce (šablone) društvene strukture kao što su njihova veličina, vlast, podela rada..

Društvena grupa ima 4 osnovne karakteristike:

- 1. Redovna interakcija među članovima**
- 2. Struktura interakcije među članovima** – svaka osoba preuzima izvestan status i prisvaja određenu ulogu što ukazuje da ljudi u grupi povezuju neformalno
- 3. Saglasnost oko normi, ciljeva i vrednosti**
- 4. Osećaj zajedničkog identiteta**

➤ **Grupna dinamika**

Grupna dinamika podrazumeva povratne odnose socijalne interakcije među članovima grupe. Na grupnu dinamiku utiče veći broj faktora:

Veličina grupe:

Dijada – najmanji i najjednostavniji oblik grupnog organizovanja. Grupa koja broji 2 člana, a njihova interakcija obrazuje samo jedan društveni odnos.

Trijada – grupa od 3 člana

Da bi grupa postojala nepohodno je postoji dijada, dok u slučaju trijade, 3 član može otići i grupa će nastaviti da postoji. Učesnici dijade ne mogu sakriti svoju odgovornost za dešavanja unutar grupe. Ako jedan član učini nešto, drugi član će znati ko je u pitanju, dok u slučaju trijade nije tako.

Grupna dinamika se menja na različite načine ako broj članova raste, a sa tim se menja i način rešavanja problema. Veće grupe imaju više sposobnosti i sredstava za rešavanje problema, ali sa druge strane zbog različitog mišljenja teže uspostavljaju saglasnost.

➤ **Vođstvo**

Svaka grupa ima **vođu** – osoba koja vrši uticaj na ponašanje članova grupe i na rezultate grupe. Potreba za vođom je iz 2 razloga: da upravlja zahtevima i da održava dobre odnose među članovima. U nekim slučajevima vođa je formalno izabrana osoba, dok u drugim situacijama on se može neformalno izdvojiti kroz grupnu interakciju. Najčešće se identifikuju 3 stila vođstva:

1. **Autoritarni stil** – Vođa preuzima autoritet i odgovornost za grupne akcije, članovima grupe jasno definiše zadatke i prati njihovo izvršavanje. Komunikacija se odvija odzgo na dole. Prednost ovog tipa vođstva je u brzom i doslednom izvršavanju zadataka.
2. **Demokratski stil** – Vođa ima delegiran autoritet i odgovornost, sa članovima grupe razmenjuje mišljenja. Komunikacija je dvosmerna (odozgo na dole, odozdo na gore). Ovaj stil omogućuje da se svako uključi u demokratski proces.
3. **Liberalni stil** – Vođa deluje na osnovu znanja, iskustva i kvalifikacija koje grupa smatra pirkladnim. On navodi članove grupe da na sebe preuzimaju zadatke vođstva

Primena određenog stila vođstva zavisi od situacije. Tamo gde se zahteva brzina i odlučnost kao npr rat, primeni će se autoritarni stil. Demokratsko vođstvo je najbolje u situacijama kada se zahteva aktivno učešće drugih u prosuđivanju grupnih ciljeva, dok je liberalno vođstvo veoma retko jer je primenljivo u veoma malom broju situacija.

➤ **Grupna kohezivnost**

Pod pojmom **kohezivnost** podrazumevamo grupe unutar kojih postoji veliki stepen privlačenja članova ka grupi. Kohezivnost raste ako su interakcije među članovima učestale i zadovoljavajućeg kvaliteta. Čak i ljudi van grupe mogu osetiti kohezivnost, i njihovom pozutuvnom procenom grupe kohezivnost može rasti. Uticaj imaju i promene članova. Stari članovi su zadovoljni odnosima unutar grupe, dok novi članovi mogu uticati negativno na ustaljene odnose unutar grupe i time negativno delovati na kohezivnost.

➤ **Usaglašenost i kontrola**

Norme govore članovima grupe kako oni mogu da deluju i kako mogu ostvariti grupne ciljeve, tako da prihvatanje normi može voditi samo ka učvršćivanju grupe. Pomoću normi moguće je usposataviti **saglasnost**.

4. TIPOVI GRUPA

➤ **In i aut grupe**

In-grupe su one grupe sa kojima se pojedinci identifikuju, dok **aut-grupe** su grupe sa kojima se pojedinac ne identifikuje i prema kojima se oseća kao autsajder.

Razlikovanjem in i aut grupa se usposatvlja **granica** između grupa, odnosno ko je u grupi a ko van grupe. Granice vrše dve funkcije: **drže austajdere van grupe** i **drže insajdere unutar grupe**.

➤ **Primarne i sekundarne grupe**

Primarna grupa predstavlja takvu grupu čija je prirodna struktura u vidu intimne mreže odnosa među članovima. Ova grupa ima 5 karakteristika.

1. **Interakcija (odnos) 'licem u lice'**
2. **Lični identiet sa grupom**
3. **Čvrste veze osećanja prema članovima grupe**
4. **Višeslojni odnosi među članovima grupe**
5. **Tendencija da grupa bude dugotrajna**

Tipičan primer rimarne grupe je **porodica**. Termin **primarna** je izabran da bi se opisala primarna grupa jer je ona: 1. prvi korak socijalizacije, 2. društvene norme su prinudno nametnute, 3. ljudi zadovoljavaju najvažnije emocionalne i i psihološke potrebe.

Sekundarne grupe su grupe koje imaju suprotne karakteristike od primarnih:

1. **Ograničene interakcije 'licem u lice'**
2. **Slaba identifikacija sa grupom**
3. **Slaba povezanost među članovima**
4. **Površni odnosi**
Tendencija da ne bude trajna

Kontakti među članovima sekundarnih grupa nisu tako učestali i njihova interakcija nije svrha samoj sebi. Njihova osnovna veza je usmerana na obavljanje određenog zadatka, a ne na emocionalno povezivanje članova. Njima je članstvo u grupi cilj naprosto da bi zadovoljili svoje potrebe.

Prelaskom društva iz tradicionalnog u industrijsko, vrši se i prelaz iz primarnih u sekundarne grupe. Veličina i složenost savremenog društva jednostavno traže od ljudi ograničene interakcije sa drugima i ograničavanje na specifične ciljeve.

➤ **Referentne grupe**

Referentne grupe su one grupe kojima ljudi teže onda kada žele da vrednuju svoje ponašanje. Ove grupe imaju 2 funkcije:

1. **Obezbediti merilo za vrednovanje sopstvene životne situacije**
2. **Normativna** – obezbeđivanje smernica u pogledu mišljenja i ponašanja.

Referentne grupe jednostavno pomažu da se prilagodi lični pogled na svet, pojava i stil.

5. ORGANIZACIJA

Formalna organizacija je posebno oblikovana grupa koja je strukturisana na takav način da olakša upravljanje velikim brojem operacija kako bi se postigli efikasnost u ostvarivanju ciljeva. Organizacije se razlikuju po veličini, složenosti, stepenu efikasnosti..

Prve formalne organizacije su se pojavile u obliku složene i centralizovane vlasti kao što su to bile organizacije u Egiptu, Mesopotamiji. Razvojem industrijskog društva pojavljuju se i industrijske organizacije. U tradicionalnom društvu život se odvija kroz lične društvene odnose i male grupe, dok u savremenom društvu tu ulogu preuzimaju formalne organizacije.

Sociološki posmatrano organizacija se može odrediti kao grupa koja je:

1. **Namerno stvorena radi ostvarivanja ciljeva**
2. **Strukturisana sa jasno definisanim statusima i ulogama**
3. **Postavlja pravila i sankcije za prekršaj pravila**

➤ **Maks Veber : Birokratska organizacija**

Prelazak sa individualnog na organizovani oblik rada za posledicu ima stvaranje novog oblika organizacije poznatog pod nazivom **birokratija**. Ovaj pojam danas se često koristi u negativnom kontekstu. Za njegov pravo sagledavanje najbolje je krenuti od analiza koje je dao **Maks Veber**. On je tvrdio da svaka birokratija ima 5 osnovinih karakteristika:

1. **Podela rada** – na svaki položaj u organizaciji se zapošljavaju specijalizovani stručnjaci da bi obavljali specifične zadatke
2. **Hijerarhija autoriteta** – svi položaji su rangirani jedan iznad drugog, svi su pod nadzorom višeg autoriteta
3. **Pisana pravila i procedure** – kroz **proceduru** birokratija obezbeđuje ostvarivanje svakog zadatka, a kroz **pisana pravila** nudi jasne standarde šta se smatra adekvatnim izvršavanjem zadataka. Pravila i procedure ponekad mogu zaseniti ciljeve organizacije i postati disfunkcionalni.
4. **Bezličnost** – ljudi se tretiraju kao slučajevi (predmeti) bez ličnog doživljavanja pojedinca. Namera toga je da se svi tretiraju jedanko, međutim to dovodi do hladnih odnosa među članovima.
5. **Zapošljavanje zasnovano na tehničkim kvalifikacijama** – zapošljavanje zasnovano na tehničkim kvalifikacijama, a ne na ličnim i porodičnim vezama i favorizovanju
6. **Odvajanje javnog od privatnog života** – imovina organizacije je odvojena od lične imovine, kao i kancelarija od kuće

Veber definiše autoritet kao legitimno pravo komandovanja i identifikuje 3 različita tipa autoriteta:

1. **Tradicionalni autoritet** – zasnovan je na običajima. Reč je o neprikosnovenom pravu vladara (cara, kralja) da komanduje svojim podanicima.
2. **Racionalno-legalni autoritet** – zasniva se na formalnim sistemom pravila i zakona. Autoritet je smešten u službu, a ne u pojedinačnu ličnost.
3. **Harizmatički autoritet** – Zasniva se na posebnim ličnim kvalitetima. Autoritet se izvodi na osnovu verovanja sledbenika da taj pojedinac ima neku sposobnost ili moć.

6. USPON FORMALNE OGRANIZACIJE: birokratske inovacije

Birokratija (formalna organizacija) je uobičajna pojava u savremenom svetu. Svoje živote provodimo u formalnim organizacijama krećući se od jedne ka drugoj birokratiji. Uprkos svim nedostacima i ograničenjima, formalna organizacija omogućava ljudima da rade zajedno kako bi obavili zadatke koje ne mogu obaviti u neformalnoj grupi. Širenjem društva šire se i birokratske organizacije. Postoje određene birokratske inovacije koje su ljudima omogućile uspeh u ostvarivanju određenih ciljeva i one su sledeće:

➤ **Organizacija velikog broja ljudi (vojska)**

Ovo pitanje se javilo posle Napoleonovih ratova. **Napoleon** je pokazao izvestnu kontrolu nad velikim brojem ljudi, međutim ona je počela da opada kako je broj ljudi sve više rastao, on jednostavno nije mogao imati uvid u akcije svake svoje vojne jedinice.

Helmut Von Moltke je pokušao da osmisli bolji način komandovanja vojskom. **Prva inovacija** je bila obuka za oficire, što je ukazivalo da više za oficire nisu birane osobe iz tradicionalnih vojnih porodica već osobe koje su bile sposobne za ovakve dužnosti i odgovornosti. Takve osobe su morale prolaziti kroz obuke o

vojnoj strategiji i taktici i tek kada bi Helmut bio zadovoljan njima oni su uzimani za stalne članove štaba. Na taj način je oformljena vojska koja je razmišljala i postupala kao je vođa hteo. **Druga inovacija je bila standardizacija armijskih divizija.** Ove divizije koje su podrazumevala kombinovanje npr pešadije i artiljerije u jednu trupu su omogućavale mnogo bolju koordinaciju među različitim delovima trupa. Von Moltkeove inovacije su kasnije bile široko prihvaćene i primenjivane u velikom broju drugih armija.

➤ **Povezivanje različitih poslova**

Pojava ogromnih industrijskih korporacija je uslovala pitanje kako se upravlja prosotorno razdvojenim preduzećima, kako se izrađuju različiti proizvodi i prodaju na različitim mestima. Dobar primer kako organizacione tehnike omogućavaju integraciju različitih poslova je **Swift and Company**. Swift je bio mesar iz Masačusetsa koji je svoj biznis preselio na istočnu obalu Amerike. Znao je da je potražnja svežeg mesa u tim krajevima veća od ponude koju snabedevači mogu da obezbede. Došao je na ideju da rahladne vagone kako bi transportovao meso. Međutim prodaja nije bio lak posao, jer ljudi nisu verovali da tako transportovano meso moćže biti sveže. Jednosotavno trebalo je ubediti ljude da zamrzavanje mesa ga može učiniti svežim i da bi to postigao Swift je pokrenuo svoju marketinšku akciju u svakom od većih gradova na istoku. Tako organizovan sistem primenom **vertikalnog lanca komandovanja** omogućio je da informacije od lokalne maloprodaje putuju da menadžera korporacije na najvišem nivou. Istovremeno to je omogućilo i vraćanje informacija u supotnom smeru.

➤ **Redukovanje suprotsatvljanja: vladine agencije**

Problem sa kojima se organizacije suočavaju jeste suprotstavljanje njihovom programu i politici. Jedan od načina da se to reši jeste primena **kooptacija** – proces stapanja oponentata, stavljanjem u sopstvenu organizacionu strukturu.

Odličan primer je kooptacija američke vladine korporacije ustanovljene u vreme New Deal , **Tennise Valley Authority**. TVA je bila ovaščena da gradi nasipe, da produbljuje rečna korita kako bi ih učinila plovnim, da koristi prirodne resurse regionu kako bi proizvodila jeftiniju električnu energiju u basenu reke Tenesi. Međutim ljudi koji su živeli u tom regionu su bili protiv toga i organizovali su brojne proteste. TVA kako bi savladao njihov otpor obezbedio je predstavnicima tih moćnih lokalnih grupa poziciju u upravnim telima TVA, čime je eliminisanja njihova opozicija.

Kooptacija može biti uspešna tehnika koja pomaže opstanku oragnizacije, ali sa druge strane može promeniti njemu politiku i ciljeve.

7. STVARNOST BIROKRATSKOG ŽIVOTA

➤ **Nedostaci birokratije**

Uprkos superiornosti u rešavanju kompleksnih problema, birokratija je ukazala i na neke nedostatke kao što su dehumanizacija procedura i žrtva neefeikasnosti ljudi.

➤ Ritualizacija

Robert Merton je smatrao da kada se ljudi posvete procedurama da ih mogu shvatiti kao rituale i tada izgubiti pojam o razlogu zbog koga su one i uvedene. Tako ritualizam može može zaštititi ljude od prihvatanja novih uslova i borbe sa problemima kao što su:

1. **Birokratija i rutinizacija su u pozitivnoj korelaciji** – Birokratija je uspešna zato što utvrđuje pravila koja važe za široku skalu pojedinačnih slučajeva
2. **Birokratija teži da razvije 'osposobljenu nesposobnost'** – teži da deluje ritualizirano obezbeđujući potrebna dokumenta, ne vezujući se sa tim da li će rešiti problem ili ne
3. **Očekivanje od birokrata da budu nepristrasni radeći uvek na isti način** –
4. **Prikriveni interesi** – pripadnici birokratije mogu utrošiti dosta vremena unapređujući organizaciju i štiteći svoje mesto nego za posao za koji su unajmljeni
5. **Tendencija preteranog rasta birokratije** – birokrate mogu potrošiti sate i sate obavljajući poslove koji nisu potrebni. Često teže da uzgledaju prezaposleni kao bi opravdali svoj posao. Često izmišljaju nove poslove za sebe kako bi dobili pomoćnike pri čemu time birokratija raste. Takođe način na koji birokratija rešava probleme ima tendenciju da stvara nove probleme čime se birokratija širi.
6. **Zaštita nesposobnih** – firme zadržavaju slabo upotrebljive radnike jer ih to jeftinije košta nego da ih premeštaju, ali to utiče na slabiju efikasnost same firme
7. **Svaka birokratska organizacija je kontrolisana od strane oligarhije** – mala grupa koja vlada organizacijom iz sopstvene koristi
8. **Nevidljiva žena** – iako se teži politici jedankosti muškarca i žene, žena najčešće mora da uloži mnogo više napora nego muškarac da bi dostigla određeni položaj.

8. JAPANSKA KORPORACIJA

Pod **korporacijom** se podrazumevaju grupe kojima se kroz legalne procese udruživanja daje status realnog društvenog entiteta. Na taj način korporacija ima prava koja je odvajaju od ljudi unutar nje. Razlika između korporacije i pojedinca jeste što korporacija može biti odgovorna za dela svojih činovnika, ali činovnik ne mora biti odgovoran za akcije korporacije.

U 18. i 19. veku korporacije postaju najpopularniji oblik u industrijalizovanom svetu. Jedna od poznatijih korporacija jeste tzv. **Japanska korporacija**. Dobar primer ove korporacije jeste firma **Micubiši** koja je napravila značajan prodor na američko tržište time što je otkupljivala američke kompanije i širila sopstvenu mrežu. Micubiši je pod jednu organizacionu celinu skupljao ogromnu količinu aktivnosti i proizvoda i time je postao jedna od najvećih japanskih korporacija koja je u svom vlasništvu držala manje kompanije.

Moguće je izdvojiti 5 primera funkcionisanja japanske korporacije:

1. **Doživotno zapošljavanje** – japanski radnici kada se zapošljavaju, zapošljavaju se čitav život i ne bivaju otpušteni osim ako ne počine neko krivično delo
2. **Unapređivanje zasnovano na starosti** – radnici se manje unapređuje nego u SAD-u i to unapređenje je uglavnom određeno brojem godine koje je zaposleni proveo u firmi. Japanske korporacije ovakvu sigurnost zaposlenja mogu obezbediti iz 3 razloga:

- Prvo, radnička primanja mogu dobiti formu bonusa zasnovanog na postignućima kompanije, pri čemu kompanija kada ima lošu godinu te bonuse može iskoristiti kao isplatu plate.
- Drugo, firme zavise od velikog broja privremeno zaposlenih žena. To privremeno zaposlenje obezbeđuje sigurnost od zaposlenja muškaraca za koje treba obezbediti visoko plaćene poslove.
- Treće, svi osim vrha izvršne uprave su prinuđeni da se povuku u pedesetoj godini, pri čemu te osobe dobijaju tzv. **platni ekvivalent** – 5, 6 plaćenih godina.

3. **Naglasak na grupnim postignućima** – rad je podeljen na manje radne grupe (8-10 ljudi) koji deluju kao timovi. Uspeh se računa kao postignuće grupe, a ne pojedinca. Ovime se ukazuje na to da japanci neguju kolektivism, dok su Amerikanci usmereni na individualizam.

4. **Decentralizovano odlučivanje** – autoritet je uglavnom podeljen među većim brojem zaposlenih. Podređeni mogu nadređenom predložiti neke odluke, dok na zapadu isključivo nadređeni ima kontrolu nad donošenjem odluka. I kod japanaca je odlučivanje kolektivno, dok se u americi odluka može doneti jednim telefonskim pozivom.

5. **Holistički interesi za radnike** – japanci pokušavaju da razbiju barijere između radnog i privatnog života uvodeći lične usluge zaposlenima što podrazumeva razne aktivnosti, odmor, druženje, zdravstvenu zaštitu..

Japanski sistem ima prednosti i nedostatke. Nudi sigurnost posla, mada ograničava individualne sposobnosti. Mnogi sociolozi smatraju da bi bilo teško preneti ove organizacione strategije u američke i evropske firme.

9. ALTERNATIVE BIROKRATIJI : od rutinske ka inovativnoj organizaciji

U savremenom svetu postoji veliki broj organizacija koje po svojoj strukturi odstupaju od Veberovog idealnog tipa birokratske organizacije, čime se ukazuje na to da birokratski tip ne mora biti jedini. Tipični primeri odstupanja od birokratskih organizacija jesu:

➤ **Kolegijalna asocijacija**

Kolegijalna asocijacija je organizacija u kojoj članovi smatraju jedni druge jednakim. Univerzitet je karakterističan primer. Kolegijalna asocijacija se od birokratske organizacije razlikuje na dva načina. Sa jedne strane one su mnogo demokratičnije u smislu da se npr dekan ili predsednik bira od strane celog članstva na duži rok , mada sa druge strane jedan od ciljeva k.asocijacije jeste i regurtacija i obuka novih članova. S druge strane k.asocijacije su zatvorenije od birokratije. Profesionalni status je preduslov za članstvo. Članovi mogu imati privilegije koje nisu dostupne običnom svetu.

➤ Kolektivističke organizacije

Kolektivistička organizacija je nebirokratska organizacija u kojoj je autoritet podeljen, dok su pravila stvar sporazuma. Razlika od birokratije se ogleda u sledećih 8 dimenzija:

BIROKTATIJA	KOLEKTIVISTIČKE ORGANIZACIJE
Autoritet je smešten u biro, a osoba koja drži biro ima pravo da donosi odluke i izdaje naredbe.	Autoritet ostaje u kolektivu. Svi članovi imaju jednak autoritet, nema zvanične pozicije i nema hijerarhije.
Oslanja se na formalna pisana pravila i regule	Nastoji da minimizira upotrebu pravila
Socijalna kontrola se sporvodi kroz direktan nadzor ili primenom pravila i sankcija.	Oslanja se na perosnalne ili moralne apele.
Idealizuje bezličnost, podrazumeva da lične emocije ne utiču na donošenje odluke.	Idealizuje uključivanje ličnosti.
Položaji se dodeljuju na osnovu kvalifikacija i formalnih ovlašćenja. Napredovanje je zasnovano na postignuću.	Traži osoblje koje deli njene socijalno-političke poglede i podešava ih prema drugim članovima.
Koristi plaćanje kao primarni podsticaj. Ne očekuje od zaposlenih da poklanjaju svoje slobodne vreme.	Svoj rad vidi kao rad iz ljubavi. Neki od članova uprave su volonteri
Nejednakost je institucionalizovana, svaki član organizacije ima svoj zvaničan položaj.	Teži egalitarizmu , razlika u plaćanju osoblja je minimalna.
Jasna podela rada. Rad je visoko specijalizovan, a tehnička stručnost vrednovana.	Nastoji da minimizira specijalizaciju. Nastoji da slomi barijeru između intelektualnih i manuelnih radnika.

U praksi ni jedna organizacija ne ispunjava sve zahteve. Demokratizacija zahteva vreme.

DRUŠTVENE VREDNOSTI

10. ODREĐIVANJE DRUŠTVENIH VREDNOSTI

Pod **društvenim vrednostima** se podrazumeva bilo šta što može biti procenjeno kao dobro ili loše, bilo šta što je od interesa za pojedinca ili društvenu grupu. Ljudi jednostavno nemaju neutralan odnos prema životu i svetu oko sebe. Pa tako element svake ličnosti koji služi kao referentni okvir kako za shvatanje određenih situacija tako i za opredeljivanje određenih akcija možemo definisati kao **vrednosti**.

Vrednost je shvatanje da je objekat prosuđivanja poželjan i koristan, ali takav sud u sebi može sadržati i svoju suprotnost, ono što se ne uklapa u definisane granice odnosno **nevrednost**. Vrednost ima svoje nosioce (**objektivna komponenta**) i njihove odnose prema određenim objektima (**subjektivna komponenta**). Sadržaj vrednosti je promenljiv zavisno od direktnog konteksta.

Vrednosti su merljive i samerljive jedna u odnosu na druge. One ne predstavljaju neku specifičnu pojavu, reč je o apstraktnim i relativno trajnim standardima koji omogućavaju pojedincima i društvenim grupama da vrše selekciju između mogućih alternativa na osnovu toga što se nešto prihvata kao poželjnije i bolje u odnosu na drugu alternativu.

Definicije vrednosti su manje-više opšteprihvaćene i baziraju se na **Klakhenovoj odredni** da su vrednosti eksplicitna ili implicitna shvatanja. U domaćoj literaturi često se navodi **Dragomira Pantića** proširena Klakhenova definicija. Ovde se govori o vrednostima u kontekstu društvene svesti čime je omogućeno njihovo dinamičko sagledavanje. Na Klakhenovu definiciju oslanja se i **Josip Županov** po kome društvene vrednosti imaju dva aspekta: **valorizacijski i ideološki**, što ukazuje da se o vrednostima može govoriti tek na osnovu empirijskih saznanja.

Dakle, vrednosti se mogu posmatrati iz dva ugla:

1. temelj društva i kulture
2. element stabilnosti ali i uzrok promena i društvene dinamike

Ovako određene vrednosti se pojavljuju u dva oblika:

1. **Eksplicitne vrednosti** – izričito formulisane i jasno deklarirane
2. **Implicitne vrednosti** – izvedene iz posmatranja stvarnog ljudskog ponašanja

11. FUNKCIJE DRUŠTVENIH VREDNOSTI

Postoji višestruka funkcionalnost društvenih vrednosti:

1. **Individualni i psihološki plan**
  - **Snalaženje i prilagođavanje** – pojedinaca u fizičkom i socijalnom okruženju
  - **Prevazilaženje postojeće prakse**
2. **Socijalni plan**
  - **Integrativne funkcije** – omogućavaju održavanje grupe i društva u celini
  - **Prevazilaženje postojećeg stanja društvenih odnosa** – ideali, dugoročni ciljevi

Neke vrednosti regulišu odnose među pojedincima u društvu, dok druge regulišu odnose pojedinca prema društvenoj zajednici. Na globalnom planu vrednosti igraju sve veću ulogu u društvenom razvoju.

➤ **Determinante društvenih vrednosti**

Treba razlikovati 4 vrste determinanti:

1. **Socijalno poreklo** – nema značajnu ulogu kada su u pitanju stavovi o društvenim vrednostima
2. **Funkcionalna determinanta** – one koje su povezane sa delatnošću pojedinca koja podrazumeva lično obrazovanje, profesionalno delovanje..
3. **Strukturalna determinanta** – odnosi se na samu strukturu društva, što znači da na zauzimanje vrednosnih stavova utiče čitav režim društva
4. **Akcione determinante** – odnose se na akcije, ciljeve, projekte koje sebi postavljaju ljudi u zajednici s drugima ili sami

U socijalnom smislu društvena vrednost se svodi na pokazatelja ka onome što je poželjno i prihvatljivo za neku društvenu sredinu.. Važno je naglasiti da se vrednostima veoma teško mogu jednoznačno izraziti merenjem.

Odnos prema promeni u savremenom društvu treba da bude osnovni kriterijum za vrednosnu identifikaciju. U skladu sa tim društvene vrednosti se mogu globalno podeliti na dve osnovne grupe:

1. **Konzervirajuće društvene vrednosti** – vezuju se za tradiciju, naciju, korene

2. **Vrednost koje teže promeni** – orijentišu se ka čoveku i njegovim snama i težnji da se oslobodi autoriteta i obrazaca socijalnog ponašanja

12. OPŠTE ODREĐENJE KONZERVATIZMA

Konzervatizam se upotrebljava u dva značenja, jednim da se označi **pogled na svet**, a drugim **politička ideologija**.

Pogled na svet – koristi se da se označi onaj pogled koji je prožet težnjom da se odrbani i sačuva postojeći svet ili odnosi u njemu. Da se spreče promene. Ovim pogledom se označava jedan sistem vrednosti u kojima važno mesto zauzimaju autoritet, poredak, sigurnost, porodica, tradicija..

Politička ideologija – uobličena je krajem 18. i početkom 19. veka kao reakcija na Francusku revoluciju

Osnovu konzervatizma čini otpor racionalizmu koji se iskazuje kao kritika tradicije i slobodnog izbora. Po njima vlast ne deli pravdu već sledi pravo na osnovu moralnih normi koje nastaju spontano. Konzervatizam brani patrijarhalnu strukturu ugroženu razvojnim tendencijama podstaknutim od strane liberalnih snaga. Konzervativci su manje-više zastupali stava da je vlast poverene nekom od **boga** i da taj neko treba da bude **retka ličnost**. On mora da bude ojačan verom, religijom, tradicijom, samo ne istinom i umom. **Vlast** za masu mora biti nešto što se ne može ni stvoriti ni razoriti. Konzervativcima je porodica slika svake vlasti, pri čemu naročito ističu tradicionalnu ulogu žene. Teže okretanju unazad kako bi se sprečio pogled u budućnost jer je za konzervativce **tradicija**, bez obzira koliko bila stara, jedini nosilac mudrosti.

13. TRADICIONALIZAM i AUTORITARIZAM

➤ **Tradicionalizam**

Najzastupljeniji vid konzervatizma na našem području jeste **patrijarhalni tradicionalizam** koji se najlakše može shvatiti kroz ulogu žene u društvu i ravnopravnosti polova.

Tradicija predstavlja skup ideja, normi, običaja koji su zadržani u kolektivnom sećanju i kulturnom identitetu pojedinca i koji se prenose na dalje generacije. U literaturi se često može naći razlikovanje tradicionalizma kao jednog opšteljudskog svojstva od konzervatizma kao istorijskog fenomena. Npr. **Manhajm i Lord Hju** smatraju da je tradicionalizam 'prirodni konzervatizam', koji nerado prihvata promene i protivi se svakoj reformi.

Tradicionalizam naglašava moralnu snagu tradicije i ukazuje na prirodan nastanak države iz kolektivnog narodnog života. Sociološku osnovu tradicionalizma upravo čini predindustrijsko društvo i kultura za koju je karakteristično naglašavanje imovine (posedovanje zemlje, kao glavnog merila bogatsva i moći). Predindustrijski tradicionalizam podstiče statičnost proizvodnje, ograničenu proizvodnju, održavanje srodničkih veza..Au

Vrednosti sistem tradicionalizma zasniva se na odnosima koji su zasnovani na hijerarhijskom obrascu, obnovi običaja i religiji predaka. Srž ovog pravca čini zatvorenost društvene zajednice, koji manifestuje nepoverenje prema drugima, zavisnost od autoritarne vlasti i suženom pogledu na svet.

Sa druge strane tradicionalizam kao vrednosna orijentacija usmeren je na održavanju istorijskog kontinuiteta u razvoju društva i prihvatanju nasleđenih vrednosti. Drugim rečima, strogo se oslanja na prošlost i ima negativan stav prema novim idejama.

➤ **Autoritarnost i autoritarizam**

Autoritarizam se može tumačiti na više načina. Sa jedne strane, predstavlja društveni odnos u kome dolazi do izražaja poštovanje **društvenih** (vlast) i **duhovnih** (dogmatizam) autoriteta. Iz ove definicije proizilazi nemogućnost pojedinca da slobodno iskazuje i zadovoljava svoje potrebe i interese. Drugo značenje obuhvata sistem centralizovane antidemokratske državne vlasti ma čijem vrhu se nalazi jedna ličnost ili manja grupa ljudi (**autoritarizam kao politički sistem**). Treće i najčešće korišćeno značenje jeste da autoritarizam podrazumeva jednu ideologiju i predstavlja samo jednu odredbu političkog režima.

Autoritarnost i autoritarizam su u mnogo čemu komplementarni pojmovi. Pod **autoritarnošću** se ovde podrazumeva psihološka osobina koja prilagođava pojedinca i društvene grupe na zahteve društvene sredine. Globalno, autoritarnost može biti oslikana u pojedincu koji svojim uverenjima i ponašanjem preuveličava moć i poslušnost, preferira vertikalnost umesto horizontalnosti hijerarhije u društvenom životu.

14. KOLEKTIVIZAM I NACIONALIZAM

➤ **Kolektivizam**

Kolektivizam predstavlja podčinjavanje interesa pojedinca interesima kolektiva. Danas se ovaj pravac obično javlja u ekonomski i tehnološki nerazvijenim društvima i predstavlja neku vrstu odbrambenog mehanizma ljudi koji garantuje dug opstanak u uslovima neizvesnosti koja uglavnom zavisi od prirodnih sila nad kojima čovek teško da može da uspostavi kontrolu. Tipičan primer jesu **seljačka društva** čiji svakodnevni život zavisi od smene godišnjih doba. I u takvom društvu budućnost bi mogla biti izvesna samo ako se ljudi međusobno povežu unutar zajednice i razviju grupnu kohezivnost i solidarnost.

U tradicionalnom narodnom životu kolektivizam se manifestuje kroz niz socijalnih obazaca. Neke od najkarakterističnijih jesu tzv. mobe (kolektivne akcije na obavljanju krupnih poslova kao što su setve, žetve i sl.) Ovde se mogu ubrojiti čak i razni oblici zabave i dokolice kao npr. Kolo koja je poznata tradicionalna igra u našim krajevima.

Kolektivizam podrazumeva uspostavljanje mreže povezanosti i međusobnog poverenja unutar grupnih granica pri čemu se svima sa strane koji dolaze ukazuje određena doza nepoverenja.

Jedna od značajnih komponenti vladajućih snaga socijalističkih zemalja jeste **kolektivistička orijentacija**. Uopšteno gledano socijalističke revolucije su bile podržane i izvedene uz učešće najširih slojeva, stoga i nije čudno što se govorilo da su pobedu u revoluciji izvojevo narod a ne pojedinac. Opšti i zajednički interesi uvek su isticali i davana im je prednost u odnosu na pojedinačne. Individualizom se uglavnom predstavljao kao buržoaska ideologija.

➤ **Nacionalizam**

Nacionalizam se može definisati kao pokret za nacionalnu afirmaciju. (borba za samostalnost, oslobođenje od političkog ropstva). Nacionalizam je uvek bio i ostao sredstvo sukobljavanja i podčinjavanja. Težnja njegovih nosilaca je da ovladaju sopstvenom nacijom i uspostave odnos najamništva

i podaništva prema nacionalnoj državi i tom kontekstu nacionalizam je okarakterisan kao akcije društvenih grupa koje teže da za svoje ciljeve privuku masu nacije da bi njome manipulirali.

Nacija kao jedan od najznačajnijih činilaca socijalne integracije se kreće između dve krajnosti: **borbe za uspostavljanje posebnog kulturnog identiteta i borba za ostvarivanje 'istorijske misije' date nacionalne grupe**. I jedna i druga borba je imala formu **etnocentrizma** (tendencija da se neprestano razgraničava sopstvena grupa od ostatka sveta).

Nacionalizam zastupa prava i interese samo svoje nacije i direktno ili indirektno vodi sukobu sa ostalim nacijama. Ovaj pokret zahteva nacionalno jedinstvo tj. **nacionalni interes** koji stavlja ispred svih drugih interesa.

Reč je o vrlo kompleksnoj pojavi čije se poreklo ne može jednoznačno odrediti. **Aktuelni nacionalizam** na jugoslovenskom području je posledica kulturnog nasleđa i raznih etničkih stereotipa. Pojedinaac prihvata nacionalne stavove ne toliko zbog svoje saglasnosti koliko zbog očuvanja svog statusa unutar grupe.

Raspad SFRJ je najčešće argumentovan nacionalnom neravnopravnošću, uzimajući u obzir sopstvenu naciju kao podređenu i eksploatisanu u dotadašnjoj Jugoslaviji. Međutim, u bivšoj Jugoslaviji je strogo vođeno računa o nacionalnom pitanju. Režim je učinio mnogo da bi se uspostavila ravnomerna raspodela, ali izgleda da ni to nije bilo dovoljno da se spreči sukob na nacionalnom nivou.

Na jugoslovenskom prostoru autoritarnost i patrijarhalni tradicionalizam su nužno vodile u nacionalizam. Rezultat toga je da su se sukobi u Jugoslaviji odvijali ne oko političko teritorijalnih već oko etničkih granica. Zaoštavanje odnosa za posledicu je imalo stvaranje niza političkih organizacija (srpska narodna obnova, Hrvatska demokratska stranka, Srpska radikalna stranka..). Lideri tih organizacija su se prvo obraćali onim pojedincima kod koji je bio naglašen autoritarni sindrom.

Nacionalizam kao dominantan oblik društvene svesti nastavio je narasti i u periodu posle raspada bivše Jugoslavije.

15. MODERNIZACIJA I MODERNIZACIJSKE VREDNOSTI

Modernizacija predstavlja društveno-istorijski proces koji podrazumeva analizu kretanja društva kroz prostor i vreme u utvrđivanje prelomnih tačaka u toku društvenog razvoja.

U najširem smislu radi se o procesu razvoja **'istorijski neprilagođenog društva'** koji je na određeni način ostao u prošlosti. Reč je o razvoju kojim se napušta neki oblik tradicionalnog društva. Za razliku od tradicionalnog, modernizacijsko društvo je legalizovalo potrebu za novim, odnosno inovacijama. Uspešnost modernizacije se upravo meri sposobnošću nekog društva da prihvati pokrenute promene.

Konačni cilj modernizacijskog procesa treba da bude konvergencija između društva putem njihove evropeizacije ili amerikanizacije. **Modernizacija** se može posmatrati i kao **civilizacijski fenomen** (tehničko-tehnološke inovacije koje se šire na nivou globalnog društva) i kao **kulturni fenomen** (formiranje, usvajanje ideja, vrednosnih stavova pod uticajem tehničko-tehnološke modernizacije). Najbolje je govoriti o jedinstvenom modernizacijskom procesu koji ima dve svoje strane: civilizacijsku i kulturnu.

Suštinu modernizacijskog preobražaja društva čini odvijanje procesa tranzicije, industrijalizacije (posebno poljoprivrede), jačanje tržišne privrede, porast pismenosti, porast birokratije, urbanizacija naselja,

disperzija kulture... Dakle, radi se o razvojnom procesu koji podrazumeva unapređivanje celine odnosno pojedinih segmenta društva.

16. GRAĐANSKO DRUŠTVO: ishodište modernizacijskog procesa, VREDNOSTI LIBERALIZMA

➤ **Građansko društvo**

Ishod modernizacijskog procesa jeste stvaranje građanskog društva za koje se podrazumeva da je otvoreno i složeno društvo. To društvo karakterišu neposredna komunikacija, lokalna solidarnost, uzajamna podrška, akcije čija je funkcija da suzbije težnje države.

Građansko društvo se može definisati kao društvo koje ne nadzire država, što podrazumeva decentralizaciju, samoupravu, širenje lokalne i regionalne autonomije. Reč je dakle o društvu građana i njihovih udruženja u kojima se građanin istovremeno pojavljuje i kao ličnost i kao vlasnik, tako da se unutar građanskog društva mogu razlikovati tri nivoa: **građani kao pojedinci, udruženja građana, asocijacije asocijacija**. Najvažniji kolektivni akteri građanskog društva su **građanska udruženja, građanske ustanove i društveni pokreti**.

Principi na kojima počiva koncept građanskog društva su:

- **Autonomija** – u odnosu na politiku i društvo
- **Asocijativnost** – ne politička udruženja i organizacije
- **Kontraktularnost** -
- **Pluralizam** – društveni i interesni
- **Individualitet**
- **Solidarnost**
- **Samoorganizacija**
- **Privatnost**
- **Humanost**
- **Univerzalnost**

➤ **Vrednosti liberalizma**

Liberalizam je pogled na svet koji se suprotstavlja pritiscima spoljnih autoriteta i spoljašnjem uplitanju i manipulisanju ličnom sferom čoveka. Ključne elemente liberalizma predstavlja: **građansko društvo, fiskalne slobode, lične slobode (sloboda mišljenja, veroispovesti..), društvene slobode, ekonomske slobode, političke slobode i međunarodni suverenitet**. Teži očuvanju lične slobode nasuprot tiraniji i apsolutističkom sistemu.

Zastupnici liberalnog pogleda veruju u progres te oni u samom čoveku vide pretpostavke razvoja čiji je ključ u povećanju proizvodnje i materijalnom rastu. Liberalizam insistira na vrednosti pojedinca, na njegovim slobodama i pravima. **Sloboda** se definiše kao odsustvo prinude, a čovek se smatra obaveznim da čini samo ono što dobrovoljno odluči. Slobodan je da bira smisao svog života ukoliko ne ugrožava pravo dugih ljudi.

Liberalna država je tip slabe države, država koja je zasnovna na vladavini prava. Dok liberalizam se zalaže za toleranciju, pri čemu svi ljudi treba da budu jednaki bez obzira na razlike u veri, rasi, naciji, polu ili političkom uverenju.

DRUŠTVENA MOĆ

Svako društvo karakteriše socijalna stratifikacija koja se ispoljava kroz moći društvenih grupa tako da gornji slojevi hijerarhije zauzimaju istaknute pozicije. Pojam moći se ne svodi samo na kontrolu nad instrumentima prinude već i na sredstvo kojim pojedinac ili grupa mogu vršiti kontrolu nad drugima.

Važno je napomeniti da pojmove kao što su autoritet, kontrola, vlast, sila, moć ne treba posmatrati kao sinonime. Naročito je važno razlikovati vlast od moći. **Moć** možemo definisati kao sposobnost vršenja uticaja (verovatnoća da će pojedinac uprkos otporu drugih sprovesti svoju volju), dok **vlast** podrazumeva odnos moći na relaciji gospodarenje-potčinjenost (zapovest onih koji vladaju utiče na postupke drugih tako da oni te zapovesti prihvataju kao svoju dužnost/poslušnost).

U literaturi se može naći dosta varijacija na istu temu kao što je stav Rasela koji je moć definisao kao 'proizvodnja nameranih efekata' ili Sajmonov stav da 'A ima moć nad B ako A uslovljava ponašanje B', dok Lasvel i Kaplan tvrde se suština moći svodi na ovladavanje uticajem u pravcu donošenja odluka. Međutim, moć u političkom značenju se ne može generalno razumeti kao mogućnost da se proizvede željeni efekat. U tom smisli moć se može odrediti kao učešće u donošenju odluka 'A ima moć nad B s obzirom na vrednost K ako A učestvuje u donošenju odluka u okviru politike K koju B prihvata'. Ove definicija moći dodaje važan element, a to je '**korišćenje sankcija**' onda kada nameravani efekti izostanu. Moć je u ovom kontekstu mogućnost da se primeni sila s tim što se pod silom podrazumeva primena sankcija. Moć simbolizuje silu koja može biti primenjena u bilo kojoj socijalnoj interakciji i koja podržava autoritet koji tu silu primenjuje.

Mogu se izdvojiti 4 tipa distribucije moći:

1. **Piramidalna** – linija moći teži da svoj krajnji izvor ima u jednom čoveku ili veoma maloj grupi ljudi. Donošenje odluka je visoko centralizovano.
2. **Moć političkih formi** – linija moći teži da se završi u relativno velikoj grupi koja odlučuje konsezusom
3. **Polilitna** – moć predstavlja odvojenu strukturu moći malih grupa skoncentrisanih oko pojedinih aktivnosti
4. **Amforna** – reč je o neprepoznatljivoj strukturi moći.

Razlika između prva 2 tipa je u broju onih koji donose odluke i koji među sobom dele moć. Razlika između prva dva tipa moći i druga dva je u tome što je u prva dva uspostavljena **konvergencija moći**, a u druga dva **divergencija**. U savremenom društvu najzastupljeniji je prvi tip moći i tom pravcu najviše pažnje se usmerava na političku i ekonomsku moć.

KLASE I ELITE U STRUKTURI DRUŠTVA

18. KLASE

➤ Klase i elite

Danas više nije sporna podela društva na grupe koje raspolažu i one koje ne raspolažu resursima kao što su bogatstvo, obrazovanje, moć. Ta dva pristupa ukazuju na podelu u kojoj razlikujemo koncepte **vladajuće elite i vladajuće klase**. Na osnovu tih različitih koncepata proizilaze i razlike u načinu na koji se zamišljaju odnosi između vladajućih i onima kojima se vlada. Glavni uzorak socijalne diferencijacije u savremenom društvu jeste posebno isticanje uloge pojedinih društvenih činilaca.

Postoji veliki broj društvenih grupa u čijoj osnovi diferencijacije se nalazi posedovanje/neposedovanje sredstava za proizvodnju, podela rada, obrazovanje, materijalno bogatstvo...I u tom pogledu važno mesto zauzimaju **klase, elite, kaste, staleži i statusne grupe**.

➤ Određivanje klasa

Kada je reč o klasnoj strukturi najvažnije pitanje je ono koje se odnosi na kriterijum razvrstavanja pojedinca u klase. Uglavnom se razlikuju dva kriterijuma: **subjektivni** (kriterijumi koji su zasnovani na pretpostavkama i percepcijama pojedinca o sopstvenom klasnom poreklu i klasnoj pripadnosti) i **objektivni** (kriterijumi koji se zasnivaju na nekim merljivim karakteristikama pojedinca kao što su npr bogatstvo, zanimanje i obrazovanje).

Sociološka tradicija registruje ogroman broj različitih poimanja klasa. Nemarsističke definicije ističu veliki broj različitih kriterijuma: zanimanja, dohodak, monopol, društvene pozicije, način života itd. Sa druge strane za Karla Marksa i marksiste osnova društvenih klasa je data ulogom koji oni igraju u proizvodnji, prometu i raspodeli ekonomskih dobara. Navedena uloga određuje životni standard, kulturu, klasnu svest, ideologiju i politički stav klasa.

Istorijski posmatrano, sa početkom civilizacije došlo je do formiranja klasa. Privatna svojina sredstava za proizvodnju i iz nje izvedene mogućnost eksploatacije tuđe radne snage bile su osnova za uspostavljanje klasne diferencijacije. Da bi neka društvena grupacija bila klasa nije dovoljno da njeni pripadnici imaju samo isti ekonomski položaj već i da se izvrši određena socijalna integracija tako da se istovetnost ekonomskog položaja manifestuje.

Klase nisu samo ekonomske grupacije, njihovo mesto u društvenoj podeli rada je određeno i političkim i ideološkim odnosima. Što znači da prilikom određivanja klasa moraju se priznati kolektivna svest i kulturna tvorevina klasa.

Zajedničke karakteristike klasa su njihov **vertikalni poredak** – postojanje više i niže rangiranih grupa s obzirom na neki sistem privilegija i diskriminacija, postojanje nedostatka bliskih socijalnih kontakata i postojanje trajnih klasnih interesa.

➤ **Marksistička tradicija**

Uobičajna podela teorija klasa je na **marksističku i veberijansku struju**. **Marksističke teorije** klase shvataju kao grupe koje se određuju u zavisnosti od njihovog odnosa prema sredstvima za proizvodnju. **Veberijanska struja** vidi klase kao grupe zasnovane na različitim resursima od kojih su materijalni resursi glavni, ali ne i jedina osnova klasne podele.

Marks smatra da je svako društvo podeljeno najmanje na dve kategorije: **vladajuća klasa** (oni koji vladaju i kontrolišu sredstva za proizvodnju) i **eksploatisana klasa** (oni koji to ne čine). Podređene klase su u svim društvima eksploatisane prisvajanjem viška vrednosti od strane vladajuće klase. Klase koje kontrolišu sredstva za proizvodnju kontrolišu i sredstva za duhovnu proizvodnju tako da ona ne vlada samo ekonomski već i tako što plasira svoju ideologiju.

U novije vreme marksističke teorije klasa se proširuju idejom da odnos prema sredstvima za proizvodnju ne podrazumeva samo vlasništvo nad njima, već i kontrolu.

➤ **Veberijanska tradicija**

Veberijanska struja polazi od 3 međusobno povezane socijalne stratifikacije:

1. **Klasa** – zasnovna na vlasništvu i tržišnoj poziciji
2. **Status** – zasnovana na potrošnji i stilu života
3. **Partija** – zasnovana na sukobu različitih grupa za dobijanje političke moći

Na osnovu vlasništva i tržišnog položaja Maks Veber razlikuje tri klase: **vlasnike, nevlasnike i one koji mogu prodavati samo svoj rad**. Iako mnogi autori polaze od Veberovih stavova ipak su razvijena i brojna druga stanovišta. Jedno od značajnijih je **Darendorfovo** koje kaže da danas postoji razlika između vlasništva i kontrole. **Vlasništvo** je razbijeno na veliki broj deoničara, dok je **kontrola** skoncentrisana oko malog broja menadžera tako da oni postaju dominantna klasa u društvu i suprotstavljaju se ostalim klasama. U **Marksističkim teorijama** one su međusobno suprotstavljene i u neizbežnom sukobu su.

19. SOCIOLOŠKO ODREĐENJE I DEFINICIJA ELITA

➤ **Definicija elita**

Elite su malobrojne, homogene grupe koje su nosioci vrhovnih položaja u društvu i koje su sposobne da maksimalno koriste resurse kojima raspolažu. Aktivno dominiraju celim društvom, koristeći moć i vlast, kanališu protok informacija i diktiraju društvene vrednosti putem medija, obrazovnog sistema i drugih oblika javnog delovanja

➤ **Sociološko određenje elita**

Elitom se označavaju svi oni pojedinci koji se ističu u obavljanju neke delatnosti u društvu, bilo da to postižu nekim svojim sposobnostima ili zato što raspolažu većom društvenom moći. Iz ove perspektive u istoriji teorija elita je moguće razlikovati dva generalna pristupa:

- **Individualistički** – elite se određuju saglasno individualnim sposobnostima svojih članova
- **Poziciona:** a) vrh institucionalnih položaja je kriterijum koji odvaja članove elite od ostatka društva
b) sposobnost delovanja predstavlja osnovu za definisanje elita

Glavni problem u prvom pristupu predstavlja sadržaj pojma moći, čiju teškoću pokušava da prevaziđe **Ecioni-Halevi** time što ističe da se elite od ostatka društva razlikuju po stepenu moći i uticaja. On elitu ističe kao pojedince unutar društvene klase koji na osnovu resursa kojih poseduju imaju sposobnost i spremnost da se zauzmu u određenim akcijama koje su od velikog značaja za društvo.

Pod vladajućom elitom se podrazumeva organizaciona manjina koja vlada društvom. Nasuprot nje se nalazi neorganizovana većina stanovništva sa veoma malo uticaja i moći u društvu koja je podložna manipulaciji. Elita uspostavlja potpunu kontrolu nad svim društvenim tokovima. Ona nastoji da uguši svako organizovano javno mišljenje mase što ukazuje na činjenicu da elite ne mogu bez mase, da su to komplementarni pojmovi. To je grupa koja se nalazi na vrhu socijalne piramide. A da bi se neko kvalifikovao na sam vrh morali su da postoje određeni kriterijumi kao što su: ratničke vrline, religiozna opredeljenja, bogatstvo, karakter, inteligencija...

20. CIRKULACIJA ELITA, ELITA I IDEOLOGIJA

➤ **Cirkulacija elita**

Proces označen ovim terminom ima dve strane:

1. **Socijalna reprodukcija elite** - Kretanje pojedinca između elite i mase i unutar nje
2. **Pareto termin cirkulacija elita** - Proces kojim jedna elita zamenjuje drugu

To znači da pojedinci koji ne pripadaju eliti mogu nekim svojim kvalitetima i sposobnostima uzdići tako da ulaze u elitu, kao zamena za one koji su prestali biti upotrebljivi. Druga mogućnost je da se unutar niže rangiranih grupa izdvoji kontra elita koja staje u sukob sa elitom i koja vodi borbu za preuzimanje njihovog mesta. Ukoliko je elita otvorenija utoliko je moguća veća apsorpcija novih članova iz mase, a time se može očuvati stabilnost elite ali i povećati njena pokretljivost.

Dodavanje 'sveže krvi eliti' ili smena stare elite novom nema za posledicu velike društvene promene. To znači da se objašnjenje društvenog razvoja treba tražiti u dinamici društvenih grupa, a tek zatim u socijalno-političkoj i duhovnoj sferi.

➤ **Elite i ideologija**

Za elitu je veoma važno opravdavanje njenih društvenih pozicija, moći i vlasti da bi dobila saglasnost većine za sopstvenu vlast. Dakle, zbog svog opstanka ona mora da razvija **stratešku ideologiju** – teorijski sistem ideja kojima se formulišu osnovne društvene vrednosti, kanališu globalna stremljenja društva i formulišu strateški interesi, odnosno opravdava sopstvena vladavina. **Marskizam** je u ovom kontekstu predstavljao vrlo značajnu stratešku ideologiju čiji sistem ideja jasno ukazuje na krajnji cilj društvenog razvoja i obezbeđuje opravdanje za akcije vladajućih elita. Ova teorija može da deluje kao jedan moderan pogled na svet koji teži za jednakošću, kao teorija brze industrijalizacije i mehanizacije.

Elita putem različitih instrumenata (masovnih medija, obrazovnog sistema) distribuira svoj sistem ideja masi sa namerom da je učini opšteprihvaćenom. Cilj joj je, dakle, da putem uveravanja svoju volju nametne ostatku društva. Za razliku od strateške ideologije koja je vremenski znatno trajnija, **ideologija ograničenog dejstva** predstavlja formulaciju konkretnih interesa u kraćem vremenskom periodu.

Ideologija je politički mit čija je funkcija da zaštiti društveni poredak i u tom pogledu ona izražava i formuliše interese jedne grupe, konkretno **vladajuće elite**. Ona teži da bude univerzalna, iako zastupa samo posebne interese.

21. ELITA I SOCIJALNA DISTANCA, VREDNOSNO I FUNKCIONALNO UTEMELJENJE ELITA

➤ **Elita i socijalna distanca**

Jedno od univerzalnih svojstava elite je uspostavljanje **socijalne distance** u odnosu na ostatak društva. I ovde kao primer mogu poslužiti **socijalistička društva** za koje je karakteristično da je lični uspeh pojedinca u društvu neraskidivo povezan određenim grupnim interesom.

Pojam elite podrazumeva i vertikalnu distancu između članova elite i ostatka društva sa jedne strane i unutar elita sa druge strane. Vladanje onima ispod sebe nije samo stvar izdavanja naredbi i zahtevanja poslušnosti, ono podrazumeva i održavanje distance odnosno usposatavljanje normi koje određuju formalno ponašanje u svakoj prilici.

I u socijalističkim sistemima možemo govoriti i o vladajućoj i o nevladajućoj eliti. **Vladajuća elita** je ona koja osvojila političku vlast što joj je omogućila da pod svoju kontrolu stavi ekonomske resurse i time obezbedi i ekonomsku moć. U tom smislu **nevladajuću elitu** bi činili naučni, umetnički i uopšte kulturno stvaraoci čiji je osnovni zadatak u globalnoj podeli rada. Pored ovih elita možemo govoriti i o crkvenoj, vojnoj kao podređenim elitama. **Elite socijalističkih društava** su nesumnjivo hijerarhijski organizovane grupe u kojima dolazi do punog izražaja **vertikalnog udaljavanja**. Distanca se ne gradi samo oko pojedinaca koji zauzimaju elitne položaje već i oko institucija kao što su državni i partijski organi.

Građansko društvo teži ka odbacivanju socijalne distance, da se pojedinci na visokim položajima spuste u narod, da postanu predmet svakodnevne kritike. Uspostavljanje distance između elite i ostatka društva je univerzalna pojava. Npr. danas postoje 'zvezde' u svetu sporta, filma, muzike. Oko njih se stvaraju najrazličitiji mitovi. Oni utiču na širenje modnih trendova, uključuju se u humanitarne akcije..., ali i pored tih aktivnosti i tome da budu što bliži običnim ljudima oni ostaju nedostupni.

➤ **Vrednosno u funkcionalno utemeljenje elita**

Elite u društvu se mogu formirati i kao vrednosno i kao funkcionalno utemeljene društvene grupe. **Vrednosna utemeljenost** se zasniva na tome da se pripadnost eliti stiče tek ako pojedinac zadovolji određene kriterijume (socijalno poreklo, odanost vladaru..). **Funkcionalna utemeljenost elite** se zasniva na objektivnim kvalitetima i sposobnostima pojedinca (obrazovanje, stručni i profesionalni rezultati).

Vrednosno utemeljena elita se svodi na čuvara ideologije, dok funkcionalna elita ima konkretan društveni zadatak koji uspešno obavlja zbog svojih sposobnosti i kvaliteta. S obzirom da je industrijalizacija jedno od osnovnih opredeljenja u razvoju socijalističkih društava, nužno se nametala potreba prerastanja elite od vrednosno u funkcionalnu utemeljenu grupu što se u praksi ostvarivalo putem zadovoljavanja kriterijuma vezanih za posedovanje visokoškolskih diploma kao neophodnih uslova za dobijanje političkih i menadžerskih pozicija. Ali formalna kvalifikacija je morala biti dopunjena političkom podobnošću i time je vladajuća elita i dalje ostajala vrednosno orijentisana.

Globalni zaključak je da su socijalno-klasna otvorenost i naglašena politička zatvorenost bila dva karakteristična obeležja vladajućih elita u našem društvu.

22. PROBLEM ODNOSA KLASI I ELITE

➤ Klase, elite i organizacija

Teoretičari klasa su razvili ideju o postojanju **organizacija** koje predstavljaju društvene klase koje se angažuju u klasnim akcijama i sukobima. **Klase** ne mogu doneti zajedničku odluku i delovati po njoj zato što nisu organizovane u , a organizacija ne može donositi zajedničke odluke i sprovoditi ih zato što je organizovana. Njihov mehanizam donošenja odluka je takav da učestvuje samo mali broj ljudi. Najčešće je reč o pojedincima na samom vrhu ili blizu vrha piramide.

Teorija klasa je zapostavila činjenicu da ni klasa ni organizacija ne vode klasnu ili organizacijsku akciju, već da to čine **elite** i **subelite**, pri čemu te elite mogu činiti kako ljudi sa vrha tako i oni sa dna ili van organizacije kao i pojedinci iz raznih klasa.

Po mnogim definicijama članovi iste klase su izjednačeni po svom pristupu ekonomskim dobrima, međutim među njima mogu postojati i znatne razlike. I unutar klasa postoje elite i subelite. Oni mogu biti ti koji imaju veći udeo aktivne kontrole nad izvorima moći. To su ljudi unutar klase koji imaju sposobnost da zauzmu mesto u određenim akcijama i vrše udar na društvo. Ovo važi za sve klase. Što je veća klasa to je manje učestve elitnih delova unutar nje, a što je manje učestve elita unutar klase to je jasnije njeno izdvajanje od ostatka klase. Kada dođe do sukoba između dve klase u stvari dolazi do sukoba između elita i subelita te dve klase i dve akcije, nazvane **klasni sukobi** odnosno **sukobi elita**. Međutim, to ne znači da je javnost isključena iz tog sukoba. Članovi javnosti mogu ući u odgovarajuće pokretne , organizacije i udruženja koji mogu biti manje ili više otvoreni za autsajdere. Ipak i pored toga postoje vođe i činovnici koji sprovode svoje želje, ali mogućnost ulaska u elitu i subelitu će uvek postojati.

23. SPECIFIČNOST I KONKRETNA STRUKTURA NAŠEG DRUŠTVA

➤ Specifičnost strukture našeg društva

Transformacija svojine se od uspostavljanja socijalističkih odnosa odvijala kroz dve etape. U prvoj etapi je obavljena nacionalizacija industrijskih preduzeća čime je stvoren snažan državni sektor tako da se može govoriti o državi kao jedinom poslodavcu. Državni sektor je u tom periodu obuhvatao privredne i vanprivredne organizacije. Van njegovog domašaja ostala je samo poljoprivreda. Donošenjem zakona o predaji fabrika radnicima na upravljanje, uspostavljena je **društvena svojina** čime otpočinje druga etapa. Donošenje ovog, ali i drugih zakona za posledicu je imalo odvajanje komandnog od izvršnog rada.

Zasnovana podela rada omogućila je konstituisanje svojinskih odnosa koji su se zasnivali na nejednakoj mogućnosti kontrole nad uslovima reprodukcije, što je dalje vodilo ka nejednakoj raspodeli društvenog proizvoda. Drugim rečima, formirala se posebna društvena grupa koja je imala dominantan položaj u raspolaganju društvenim proizvodom.

S obzirom da mesto u društvenoj podeli rada određuje razlike u pristupu društvenim dobrima i moći onda je moguće izvesti zaključke kao npr. da se grupa privrednih i političkih rukovodilaca distancirala od ostalih grupa pre svega po svom mestu i ulozi u procesu odlučivanja i materijalnim privilegijama. Takođe su postojale i razlike zasnovane iz podela ne umni i fizički rad. Druga karakteristika je da politički kriterijum nije igra dominantuulogu u svim radnim ulogama i profesijama.

Zasnovana društvena podela radea omogućavala je konstituisanje svojinskih odnosa koji su se zasnivalni na nejednakoj mogućnosti kontrole nad uslovima reprodukcije što je dalje, omogućavalo nejednaku

raspodelu društvenog proizvoda. Dakle, formirala se posebna društvena grupa koja je imala dominantan položaj u raspolaganju društvenim proizvodom. U socijalističkim društvima, a time i u Jugoslaviji postojala je samo jedna prava klasa, **vladajuća klasa** jer je jedino ona imala vlastitu ideologiju i političku organizaciju pomoću koje se borila za svoje interese i njome sprečavala stvaranje drugih klasa u društvu. Zato se može govoriti samo o klasama u nastajanju. Dešavanja u Jugoslaviji pokazuju da nije bilo vidljivijih klasnih sukoba. Iako je među pojedinim grupama postojala naglašena socijalna distanca i suprotstavljenost interesa ipak taj antagonizam nije bio toliko veliki da je morao da se razreši klasnim sukobom. Većina sukoba se odvijala unutar same vladajuće grupe. Ovome treba dodati još jedan bitan razlog zbog koga nije oformljena klasna struktura u punom značenju te reči. Naime, tokom industrijalizacije kada je došlo do naglog prebacivanja radne snage iz poljoprivrede u ostale sektore delatnosti nije se praraleno odvijao i proces pune **deagrarizacije** tj. napuštanja sela i poljoprivrede kao delatnosti. Posledica toga je da se dugi niz godina nije oformila čista radnička klasa jer je većina radnika imala poljoprivredu kao svoje ekonomsko zaleđe. Iz toga sledi i nedostatak subjektivnog osećaja egzistencije vezanosti za svoje radno mesto, a samim tim i socijalne pripadnosti radništvu kao posebnom društvenom entitetu.

➤ **Konkretna struktura našeg društva**

O konkretnoj strukturi jugoslovenskog društva se može govoriti ako se pođe od činjenice da se radi o društvu u kojem je ograničena privatna svojina i društvena podela rada je osnovni uzrok pojave socijalne diferencijacije. Mesto koje pojedinci zauzimaju je u vezi sa raspodelom moći i njihovim društvenim položajem.

Socijalistička društva karakteriše klasni modele društvene strukture u kojem u okviru dominantne klase deluje elita kao nje najmoćniji deo. Prenošenjem centralizacije sa saveznog na republički nivo dolazi do postepenog problikovanja klasične šeme društvenih odnosa. Dolazi do uređenja svemoćne elite po pripadnosti a ne po klasnom kriterijumu. Za osnovne društvene grupe koristi se naziv **klasa** iako je reč o grupama koje predstavljaju **klase u nastajanju**. Društvenu grupu jugoslovenskog društva čine sledeće grupe:

1. **Dominanta klasa**
  - Politički funkcioneri
  - menadžeri
2. **Srednja klasa**
  - Niži i srednji rukovodici
  - Stručnjaci u privredi i osnovnoj delatnosti
  - Stručnjaci u vanprivredi
  - Stručnjaci u privredi i vanprivredi na administrativnim i srodnim poslovima
3. **Klasa radništva**
  - NK i PKV radnika
  - KV u VKV radnika
  - Rutinski službenici i tehničari
4. **Klasa privatnika**
  - Poljoprivrednici
  - Gradski privatnici (zanatle, ugostitelji)

Ovde treba napomenuti da tokom 90-tih dolazi do narastanja privatnog sektora u privredi. Do početka 90-tih klasa privatnika se nalazila van vladajućeg sistema. Iako su njeni pripadnici pomelad imali velike prihode i materijalno bogatstvo ipak su morali imati malu društvenu moć i veoma mali društveni ugled. Sada dolazi do bitnijih promena u njihovom ukupnom socijalnom položaju. Sada se novi preduzetnici stavljaju na čelo preduzeća, na rukovodeće pozicije, pa čak i na participaciju u vlasti. Sada imamo one koji poseduju velika preduzeća koja zapošljavaju po nekoliko stotina radnika nasuprot malim trgovcima, zanatlijam i si koji jedva da zapošljavaju par radnika.

DRUŠTVENA POKRETLJIVOST

24. DRUŠTVENA POKRETLJIVOST I OBLICI DRUŠTVENE POKRETLJIVOSTI

➤ Društvena pokretljivost

Društvena pokretljivost podrazumeva svaku promenu društvenog položaja pojedinca i grupe. To je prelazak pojedinaca sa nižih na više ili sa viših na niže društvene položaje.

Postoje različita shvatanja o značaju društvene pokretljivosti. Društva sa visokom stopom pokretljivosti su stabilnija od onih sa nižom. Radi se o tome da uzlazna pokretljivost otvara pristup ka elitnijim društvenim položajima i time smanjuje verovatnoću kolektivne revolucionarne akcije niže klase. Međutim, postoji i i suprotno gledište po kom visoka stopa ima štetne posledice od kojih se mogu izdvojiti 3 vrste:

1. Čak i u rapidnom ekonomskom rastu visoka stopa uzlazne pokretljivosti zahteva izvesnu silaznu pokretljivost
2. Klasni sistem koji omogućava široku difuziju kulturnih vrednosti može u mnogome žrtvovati te vrednosti
3. Rapidna društvena pokretljivost rezultira neprilagodljivošću ličnosti

Istraživanje problema društvene pokretljivosti je veoma posebno i složeno u našem društvu naročito problem vertikalne pokretljivosti. Problem se postavlja oko toga kako definisati grupe koje će se posmatrati s obzirom na njihov društveni položaj. Kako postoji veliki broj zanimanja i poslova koje pojedinac može da obavlja, tako se može zaključiti da se pored izdiferenciranosti društvene uloge imamo i izdiferencirani društveni položaj. **Društveni položaj** svakog pojedinca rezultira se iz mase njegovih uloga, odnosno naknada koje on dobija na osnovu vršenja tih svojih uloga.

Vertikalna diferencijacija društvene strukture se ne vrši samo na osnovu uloga već i na osnovu razlike u društvenom položaju. Kako društveni položaj proističe iz nejednake raspodele društvene moći, tako se diferencijacija položaja obavlja u pravcu gore i dole. Vertikalna pokretljivost je složena društvena pojava na koji utiče mnoštvo faktora među kojima poseban značaj imaju:

1. Sticanje formalnog obrazovanja (školskog)
2. Članstvo u raznim partijama kao i zauzimanje određenih položaja u njima
3. Sklapanje bračnih veza koje će omogućiti viši društveni status, naročito važan za žene
4. Posedovanje osobina koje su društvu neophodne u određenom trenutku

➤ **Oblici društvene pokretljivosti**

Možemo razlikovati više vrsta pokretljivosti:

1. **Horizontalna i vertikalna pokretljivost** – **Horizontalna** podrazumeva promenu mesta stanovanja ili promena delatnosti u kojoj neko radi, nezavisno od toga da li se time ostvaruje objektivna ili subjektivna promena društvenog položaja. **Vertikalna** upravo govori o promeni društvenog položaja koja znači njegovo uzlazno ili silazno kretanje na društvenoj lestvici položaja.
2. **Unutargeneracijska i međugeneracijska pokretljivost** – **Unutargeneracijska** se odnosi na promene koje se dešavaju tokom čitave životne karijere pojedinca, počev od trenutka dobijanja prvog ličnog zanimanja. **Međugeneracijska** – obuhvata sva pomeranja u društvenoj strukturi pripadnika dve ili više uzastopne generacije istih porodica. Oba navedena oblika vrlo često prati teritorijalna pokretljivost tzv. **migracija**.
3. **Iznuđena (strukturalna), čista (cirkularna) i savršena (perfektna) pokretljivost** – **Iznuđena** je ona koja predstavlja rezultat promenjenih okolnosti u podeli rada i rezultat demografskih okolnosti. **Čista** predstavlja onaj obim pokretljivosti koji preostaje iza ovih promene. **Savršena** govori o pokretljivosti jednog sloja koja bi postojala kada ne bi bilo odnosa između oca i sina, kada porodica ne bi intervenisala odnosno kada socijalno poreklo ne bi determinisalo zanimanje.
4. **Individualna i kolektivna pokretljivost** - razlika se pravi u zavisnosti od toga da li svoj položaj u društvu menjaju pojedinci ili to čine cele društvene grupe
5. **Izlazna i ulazna pokretljivost** – **Izlazna** podrazumeva napuštanje klase porekla od strane pripadnika mlađe generacije, a pod **ulaznom** podrazumevamo klasni priliv tj. ulazak u klasu po obavljenoj pokretljivosti.

25. STANJE DRUŠTVENE POKRETLJIVOSTI I KONKURENTNOST LJUDSKOG KAPITALA U SRBIJI

Istorija, kulturna tradicija i konkretna strukturalna kretanja u našem društvu su imali takvu dinamiku da se kod nas razvilo **zatvoreno društvo**, društvo u kome su nacionalni ili socijalni ključ selekcije bili značajniji od ličnih kvaliteta i sposobnosti. Istraživanja su pokazala da je **status socijalnog porekla** jedna od najznačajnijih determinanti društvenog postignuća pojedinca.

U domaćem kontekstu, sistem je tako utemeljen da pojedinci koji su višeg socijalnog porekla imaju veće životne šanse od ostalih tj. otvoren pristup različitim društvenim ustanovama i položajima. Nosoci nižih društvenih položaja naprosto nisu u poziciji da se uključe u konkurentsku borbu sa nosiocima viših društvenih položaja. Njima često preostaje da se pomire sa ostankom u statusu koji je ispod njihovih sposobnosti ili da potraže šansu za sebe izvan zemlje. Ovime se praktično smanjuje mogućnost da se društvo iskoristi u razvojne svrhe. Pre svega pripadnici nižih društvenih slojeva imaju manje šanse da steknu visoko obrazovanje, čak i ako ga steknu imaju manje šanse da dođu do stalnog zaposlenja, a iako se zaposle njima su male šanse da dođu do poslova koji odgovaraju njihovim kvalifikacijama i sposobnostima.

Pripadnici različitih društvenih grupa imaju različite startne pozicije koje su posledica obima i kvaliteta kapitala sa kojim raspolažu. **Pjer Burdije** razlikuje 3 međusobno povezana oblika kapitala kojima mogu raspolagati pojedinci odnosno društvene grupe:

1. **Ekonomski kapital** – institucionalizovan kroz vlasništvo i vlasnička prava
2. **Kulturni kapital** – institucionalizovan u obliku obrazovnih kvalifikacija i pod određenim uslovima konvertibilan u ekonomski kapital
3. **Socijalni kapital** – čini splet veza, obaveza i socijalnih kontakta koje pojedinci, porodice i društvene grupe ostvaruju

Ove 3 vrste kapitala nisu ravnomerno raspoređena na klase, slojeve i statusne grupe koje se sreću u društvu, dok se za naše društvo može konstatovati koncentracija sva tri tipa kapitala na jednom mestu. U društvu Srbije propadnici viših društvenih slojeva raspoložu većim kapitalom bilo koje vrste, jedino se odstupanje može naći kod ekonomskog kapitala, dok nad kulturnim i socijalnim kapitalom dominiraju viši društveni slojevi. **Visoko obrazovanje** je postalo ulaznica za visoko društvo. Postoji tendencija da deca iz viših klasa budu usmerana da stiču visoko obrazovanje. Nepostojanje razvijenog tržišta nameće selekcije koje favorizuju one koji nude više u smislu direktno koristi za poslodavce ili posrednika pri zapošljavanju. Na taj način se favorizuju prosečni i ispodprosečni kandidati iz viših slojeva, a u drugi plan potiskuju kandidati iz nižih slojeva koji imaju talenat, znanje. Na taj način se eliminiše veliki broj potencijalno kvalitetnih mladih ljudi. Ekonomski gubitak koji sledi iz ovoga je nemoguće proceniti.

26. HORIZONTALNA POKRETLJIVOST: migracije i cirkulacija stanovništva

Migracija predstavlja fizičko kretanje stanovništva nekog prostora, odnosno promena mesta stanovanja i rada. Osnovne komponente migracije su **imigracija** (doseljavanje na neki prostor) i **emigracija** (iseljavanje sa nekog prostora), tako da se svaki pojedinac istovremeno javlja i kao emigrant i kao imigrant. Srodan pojam migracijama je **cirkulacija stanovništva** pod kojom se podrazumeva zaokružen tok odlazaka iz i ponovnog vraćanja u neki prostor. Odsutnost izazvana cirkulacijom može biti relativno kratkotrajna, ali može trajati i više godina i može biti motivisana raznim razlozima kao što su ekonomski razlozi, turistička putovanja, školovanje van mesta boravka itd. Migracije su uglavnom usloveljene samo ekonomski motivima. Možemo razlikovati nekoliko oblika migracija:

1. Sa aspekta protoka vremena:
  - **Trajne** – lice koje se iseli iz nekog mesta nema nameru da se vrati nazad, već se trajno nastanjuje u mestu useljenja
  - **Privremene** – lice koje se iselilo ima nameru da se vrati u staro mesto boravka
2. Sa aspekta državne pripadnosti:
  - **Spoljne** – pokretljivost stanovništva van državnih granica
  - **Unutrašnje** – pokretljivost unutar date države
3. Po kriterijumu spoljne prinude:
  - **Dobrovoljne**
  - **Prinudne**
  - **nasilne**
4. Po kriterijumu organizovanosti:
  - **Organizovane** – kolonizacija ili etničko čišćenje
  - **Stihijske** – selo/grad

Gledano iz sociološkog ugla migracije predstavljaju složenu društvenu pojavu unutar koje se odvija veliki broj društvenih odnosa i procesa. Na osnovu praćenja tih migracionih tokova može se doći do nekih zaključaka:

1. U migracijama na kraću distancu prevladavaju žene, dok na dužu muškarci
2. Češće se preseljavaju mlađa lica nego stariji
3. Školovani su znatno pokretljiviji od neškolovanih
4. Oni koji rade u tercijarnom sektoru su pokretljiviji od onih u primarnom ili sekundarnom sektoru

U socialnoekonomskom smislu su uočene izvesne tendencije. **Imigraciona područja** su uglavnom područja sa bogatijim prirodnim resursima. Njihova prednost je u tome što primaju formiranu radnu snagu koja je odrasla i školovana na emigracionim područjima, čim siromašne zemlje doslovno predstavljaju kreditore razvijenim zemljama. **Migracije selo- grad** su najčešće stihijske te stoga proizivode veliki broj socijalnih problema koji leže u činjenici da doseljeno stanovništvo prevazilazi zatečene mogućnosti gradova u pogledu zapošljavanja, stanovanja, školovanja... **Dnevne migracije lokalnih razmera** često stvaraju probleme sa saobraćajem. Mnogi problemi mogu pogoditi i same migrante u smisli prilagođavanja novoj sredini.

SAVREMENI DRUŠTVENI SISTEMI

27. EKONOMSKA ORGANIZACIJA SAVREMENOG DRUŠTVA, KAPITALISTIČKA PRIVREDA

➤ **Ekonomska organizacija savremenog društva**

Dva glavna oblika ekonomske organizacije savremenog društva su **kapitalizam** i **socijalizam**. Oba oblika pripadaju tipu industrijskog društva, što znači da je za njihov nastanak i opstanak potrebno dostići određen stepen naučno-tehničkog i tehnološkog razvoja. Zasnovanost na tehnologiji je opšte obeležje industrijskog društva. Kapitalizam i socijalizam se razlikuju po tome što predstavljaju proizvod različitih kulturnih vrednosti. U **kapitalizmu** su najviše vrednosti orjentisane ka privatnom vlasništvu, a u **socijalizmu** ka pojedinoj odgovornosti za društvenog blagostanje. **Maks Veber** je tvrdio da kapitalizam nije samo proizvod razvoja industrije, stvaranja klasa vlasnika, radnika već i proizvod nekih subjektivnih faktora (religijskih i etničkih vrednosti).

- #### ➤ **Kapitalistička privreda**
- **Osnovna obeležja**

Kapitalizam ima 4 suštinske karakterisitke:

1. **Privatno vlasništvo sredstava za proizvodnju** – sva sredstva za proizvodnju od obične njive do fabrike su pre vlasništvo privatnih lica nego države. Ta sredstva predstavljaju oblik kapitala ili bogatstvo koje je uloženo u stvaranje većeg bogatstva. Kapitalizam priznaje društvenu moć vlasnicima, ali ne i radnicima.
2. **Lični interes i motivisanost ka profitu kao glavni ekonomski podsticaj** – ljudi svoje odluke baziraju na ličnom interesu. **Potrošači** su i izboru roba i usluga ograničeni samo svojom platežnom

sposobnošću, dok na tržištu biraju one proizvode i usluge za koje su lično zainteresovani. **Proizvođači** biraju sa kojim proizvodima i uslugama će izaći na tržište, pri čemu mogu biti ograničeni samo u smisli investiranja novca, interesima potrošača i mogućnošću ostvarivanja profita. Delovanje saglasno ličnim interesima podstaje proizvođače da maksimiziraju svoj profit čime doprinose i povećavanju ukupnog privrednog proizvoda.

3. **Slobodnu tržišnu utakmicu** – želja za većim profitom vodi ka povećavanju cena. Kapitalizam nudi mehanizam koji sprečava preduzetnike da podižu prodajne cene. Ako su proizvodi neke firme preceñeni potrošači ih jednostavno neće kupovati već će se okrenuti sličnim proizvodima drugih firmi. Ako neka firma pokušava da podigne profit smanjujući plate onda će se suočiti sa odlaskom radnika u druge firme. Drugi rezultat slobodne utakmice je da su preduzetnici motivisani da investiraju deo svoje zarade u razvoj sopstvenog biznisa, da bi im proizvodi bili bolji, kompetitivniji.
4. **Ponovna akumulacija kao rezultat kapitalističke akumulacije**

- **Uspon modernog kapitalizma**

Kapitalizam svoj pun zamah počinje s kraja 18 i početkom 19. veka, kada je u Britaniji otpočela industrijska revolucija. Pre toga je poljoprivreda bila glavni izvor bogatstva i glavno zanimanje u društvu. Industrijska proizvodnja napreduje u onoj meri u kojoj proizvođači počinju da koriste specijalizaciju i podelu rada. Proizvodni proces je razbijen na male operacije i svaku operaciju je vrši poseban radnik specijalizovan da takav zadatak obavlja što efikasnije.. Svako investiranje u mašine koje smanjuje potrebu za živim radom je povećavalo produktivnost. Ranije je trgovina bila lokalnog karaktera zbog riskantnog transporta, ali danas se ona širi brzinom kojom joj omogućava transport. Sirovine se dovooze iz udaljenih sredina u zemlje u kojima se razvija industrija.

OD 1940-1960tih SAD su ubedljivi lideri kapitalističkog sveta na osnovu proizvodnje i prodaje gotovih proizvoda i veliki međunarodnih investicija. Ubrzo Ameriku sustižu Japan, Koreja, Nemačka i time globalna svetska ekonomija menja oblik od one koju vodi jedan vođa do one u kojoj učestvuje veliki broj aktera. **Međunarodna saradnja** postae razvojni imperativ. Npr: da bi se sklopio jedan autoamobil u njemu je učestvovalo više zemalja pri čemu je svaka od njih imala svoj konkretan zadatak. Posledica toga je da se više ne može govoriti o jednoj zemlji kao nacionalnom šampionu.

- **Državna intervencija u kapitalističkom sistemu**

Prvi veliki teoretičar kapitalizma je bio **Adam Smit**. Za njega je bilo nezamislivo da će država vršiti ekonomske intervencije u razmerama u kojima to danas čini. Verovao je da će vlada usvojiti liberalnu politiku, ostavljajući radnike, preduzetnike i potrošače da donose ekonomske odluke kako sami žele. Vlast bi trebalo samo da omogući obezbeđivanje javnih dobara i usluga (novac, putevi). Međutim, drugi su mislili da vlast treba da čini više jer idealna privreda se ne može uspostaviti tek tako sama od sebe. Tri osnovne uloge koje vlada i država igraju u modernom kapitalističkom sistemu su **omogućavanje, zaštitnik i regulator**.

Državne intervencije u kapitalističkom sistemu su naglo narasle u vreme američke ekonomske krize kada se kapitalistički sistem nalazio na ivici kolapsa. Program **New Deal** je nastojao da upotrebi vladine resurse kao podršku savremenoj privredi i olakša oskudicu na ličnom planu. Istovremeno je engleski ekonomista **Kejns** obrazlagao teze o ulozi države u regulisanju cikličnih kriza i uspona kapitalističke privrede. Smatrao je da vlada može uvećati svoju potrošnju kad god poslovne aktivnosti počnu da opadaju. Dodatna

potrošnja može stimulisati ekonomski oporavak i ukloniti efekte nezaposlenosti. Kejnsove preporuke su koristile vlade mnogih zemalja, da bi u kasnim 70-tim kejnzijski koncepti počeli da nailaze na udare kritika. Tokom 80 i 90-tih sledilo je smanjivanje javne matrošnje namenjene socijalnim programima i njeno preusmeravanje ka vojnim rashodima.

Krajem 20. veka najmoćnije kapitalističke zemlje posredstvom svog vojnog saveza **NATO pakta** preduzimaju vojne akcije kako bi zaštitile svoje interese. Cilj tih operacija nije bio izvoz demokratije i svrgavanje tamnošnjih diktatora, već održavanje proizvodnje na određenom nivou. Vladine intervencije ovim putem su htele da pokrenu novu proizvodnju, kako bi se tako napunili magacini državnih rezervi, da bi se iz inostranstva dobile porudžbine za tu opremu. Konačni rezultat je otpočinjanje nove proizvodnje kako za popunjavanje sopstvenih rezervi tako i za strane kupce. Motivi državnih intervencija ni jednoj zemlji nije donela dobrobit. Vlade razvijenih kapitalističkih zemalja kada drugima daju donacije i pomoć, daju ih na takav način dase poklonjena sredstva vraćaju nazad njima, za pokretanje nove proizvodnje. Doslovno sami sebi daju donacije kroz pomoć drugih.

Krajnji cilj je pokretanje proizvodnje čime se održava funkcionalnost sistema i obezbeđuje egzistencija velikog broja radnika i njihovih porodica.

28. SOCIJALISTIČKA PRIVREDA

Kapitalizam je od samog početka bio kritikovan. Kritičari su ga optuživali da uvođenjem inovacija narušava društvenu praksu. Sa druge strane **socijalizam** nastoji da društvene kooperacije stavi iznad individualne kompetocije, tako da se potrebe društva stave ispred potreba klase bogatih.

➤ **Socijalistička kritika kapitalizma**

Kapitalizam je u vreme industrijske revolucije potresao mnoge ljude. Rane fabrike, tehnologije, vlasnici sve to je išlo na štetu radnika umesto na korist. Zbog toga su oni tražili privredu koja neće voditi kapitalističkom izrabljivanju (dečiji rad, opasni uslovi...) i koja će očuvati tradicionalnu zajednicu koju kapitalizam teži da razori. To je bio socijalni kontekst u kom se rodila ideja **socijalizma**.

Mnoge kritike su bile usmerene ka ideologiji kapitalizma, ka značaju koji on daje individuama, ličnim interesima, profitu i verovanju da su kapitalisti značajniji od radnika. Među kritičarima javljaju se hrišćani, kvalifikovaniji radnici, utopijski mislioci, a među jednim od uticajnijih i **Karl Marks**.

Glavna Marksova tema je bila eksploatacija radnika od strane kapitalista. Kapitalistički profit dolazi samo iz toga što se radnicima plaća manje od pune vrednosti koji oni proizvedu. Iz toga sledi da radnici koji nisu dobro plaćeni ne mogu da kupe robu u punoj količini koju proizvode kapitalisti. Kapitalisti na taj način povećavaju i šire svoju proizvodnju. Međutim takva odluka dovodi do dva problema: **hiperprodukcije** (mnogo robe) i **nedovoljnu potrošnju** (nema dovoljno ljudi sa dovoljno novca da je kupi). Kada potražnja opada svaki kapitalista teži da otpusti radnike, ali taj potez situaciju čini samo gorom. Marks je smatrao ako kapitalizam sam ne propadne, radnici će shvatiti svoje interese i krenuće da ruše kapitalizam.

Marks je u nekim svojim pretpostavkama bio u pravu, ali u nekim i ne. Nije predvideo da kapitalizam može pokrenuti vladine intervencije koje su imale za cilj da preduprede ponovne krize. Pogrešno je mislio da će se radnici u razvijenom kapitalizmu spustiti na spustiti na toliko nizak položaj da će im jedino preostati da se povežu i udruže. Ono što je zanimljivo jeste da se **socijalističke revolucije** nisu dešavale u razvijenim kapitalističkim zemljama, već u siromašnim koje su tek počinjale da grade kapitalizam.

Kapitalizam ne samo da stavlja ljude jedne protiv drugih, on proizvodi čak i ratove između zemalja. Takođe negativna posledica jeste i eksploatacija kako radnika, tako i okruženja jer kapitalisti koriste resurse i to u najvećoj meri one neobnovljive čime idu na štetu prirode. On jednostavno teži da proizvede više, pa makar to bilo opasno po okolinu.

GLOBALIZACIJA SAVREMENOG DRUŠTVA

29. GLOBALIZACIJA I DRUŠTVO

➤ Postavljajne problema

Reč globalizacija stiče naučni status jos 70-tih godina 20.veka. Društvene nauke sve više reč međunarodni počinju da zamenjuju rečju **globalizacija**. Ovaj termin se najčešće koristi da bi se označili procesi stvaranja jednog svetskog, ekonomskog, političkog i kulturnog prostora odnosno objeđivanje različitog savremenog društva u nešto što bi se moglo nazvati **globalno društvo**. Reč je o procesu sve većeg povezivanja različitih društava, pri čemu značaj treba dati i stepenu dostignutog razvoja tehnologije. Začetnikom teorije globalizacije smatra se **Entoni Gidens**.

Globalizacija je postala neminovnost, prihvatili je mi ili ne. Ona obuhvate sve više društvenih procesa pod jedim planetarnim uprkos svim političkim, nacionalnim, vojnim, religijskim i drugim preprekama.

Savremeni razvoj tehnologije čini globalizaciju vidljivom. Međutim, ona je prosec koji se u ljudskom društvu odvija od samog nastanka civilizacije. Pod globalizacijom se mogu smatrati prva staroegipatska osvajanja ili stvaranje velikih antičkih imperija poput one Aleksandra Makedonskog ili Rimskog carstva. Takođe aktom globalizacije smatra se i pojava i širenje religija, pre svega Hrišćanstva i Islama. Sve do razvoja novih tehnologija globalizacija je bila zasnovana na upotrebi fizičke (vojne) sile i pokoravanju drugih naroda. Dok danas u novije vreme ta nasilna globalizacija koristi se samo kao ekstremna mera u povezivanju globalnog svetskog društva. Globalizacija savremengo sveta ima formu približavanja društva po jednom modelu koji se često naziva **amerikanizacija** ili **evropeizacija društva**.

Savremeni svet se nalazi u transformacijskom prosotru koji ne teče jednovremeno u različitim delovima sveta. Glavna karateristika globalnog transformacijskog proces jeste da se unutar njega odvijaju procesi društvenog rata i razvoja kako u ekonomskom tako i u socijalnom pogledu. Gotovo je sasvim jasno da ni jedno savremeno društvo ne može opstati van domašaja globalizacije.

Danas se povezivanje sveta, nazvano globalizacija, često shvata kao **dominacija zapada**. **Zapad** je osnovna pretpostavka neminovnog planetarnog pozapadnječenja. Međutim bilo kaakv pokušaj da se društvo brzo poveže po uzoru na jedan model ide u ćorsokak ako se zanemare kulutrnoistorijske komponente koje predstavljaju bitno osobenost svakog pojedinačnog društva.

30. DILEME GLOBALIZACIJE, PITANJA DRUŠTVENOG UČINKA GLOBALIZACIJE

➤ Dileme globalizacije

Globalizacija je po mnogo čemu protivrečan proces i postavljaju se razna pitanja kao npr:

1. Da li globalizacija dovodi u pitanje opstanak pojedinačnih društava i njihovih specifičnosti?
2. Da li globalizacija proizvodi novi svetski poredak i ako ga proizvodi koje su mu karakteristike?

Savremena tehnologija predstavlja pokretač povezivanja posebnih lokalnih društava u jedinstveno svetsko društvo. Ona zahteva širi međunarodni okvir za svoje delovanje od onog koji mu pruža zatvorena zajednica. Transfer ljudi, robe, usluga i informacija je moguć do najudaljenijih tačaka za relativno kratko vreme. Privreda zasnovana na tehnologiji ima mnogo veći kapacitet stvaranj. Kapital je mnogo mobilnije nego nekada i zahteva nove izvore sirovina, radne snage i nova tržišta. Sve to zahteva integraciju između različitih društava, političkih i privrednih sistema, kultura. Sva ta društva imaju isti interes, a to je da ovladaju savremenom tehnologijom jer im to omogućava standardizaciju.

Povezivanje nauke sa proizvodnjom dovodi do ubrzanog **naučno-tehnološkog razvoja**, što je omogućilo i ubrzani ekonomski razvoj a to uslovalo i opšti razvoj društva. Iz ovoga logično sledi povezivanje lokalnih društva. Svaki put kada se postavi pitanje integracije pojedinačnih subjekata u neku novu celinu postavlja se i pitanje osobenosti i identiteta onih koji se integrišu. Tu se kao pitanje javlja da li istovremena pripadnost lokalnom i svetskom društvu dovodi do osporavanja određenih specifičnosti pojedinih društva, njihovih kultura, politike.. Odgovor na to je da se koncept globalizacije pre posmatra kao proces saradnje i povezivanja različitih država neko kao proces njihovog ukidanja. Naravno, uslov je da se globalizacija ne pretovri u hegomoniju pobednika koji hoće sav plen.

Globalizacija zahteva i uređenje odnosa u društvu koje nastaje, a da bi to bilo moguće ona mora obratiti pažnju na to da u savremenom svetu postoji više bitno različitih civilizacija, potreba za ravnotežom snaga. Samo uz poštovanje tih zahteva je moguće racionalno urediti društvo.

Savremeno društvo je opterećeno brojnim protivrečnostima koji situaciju čine još složenijom, problem je u tome što nasuprot razvijene Evrope i Amerike postoji ostatak sveta koji još uvek nije dostigao taj stepen razvoja. Globalnu svetsku ravnotežu moguće je uspostaviti samo uz ravnomeran ekonomski razvoj, koji još uvek nije ni blizu.

➤ Pitanje društvenog učinka globalizacije

Ovo pitanje se može posmatrati i sa pozitivne i sa negativne strane, a isto tako vrednosno opredeljeno i vrednosno neutralno. Ono što je najznačajnije je da globalizacija vodi ka ekonomskom, tehnološkom, informativnom i svakom drugom povezivanju sveta. Međutim, problem je u tome što svi akteri iz ovog procesa ne izvlače podjednaku korist. Moć kapitala je skoncentrisana u veoma malom broju zemalja razvijenog sveta. Te iz tog razloga nije teško uočiti da su najvidljiviji subjekti globalizacijskog procesa upravo multinacionalne kompanije kojima je cilj da se prošire svuda gde ima slobodnog mesta u vidu nepopunjenog tržišta, slobodne i jeftine radne snage, neiskorišćenih prirodnih resursa itd.

Danas mnogi globalizaciju vrednuju kao pozitivnu ili negativnu tendenciju društvenog razvitka. Surovost globalizacijskog procesa se može prepoznati u činjenici da glavne konce u povezivanju sveta drže oni koji kontrolišu krupan kapital. Razlike koje postoje između društva, globalizacijom se ne gase, već se još više uvećavaju.

Sa promenama u materijalnoj bazi stižu i nove ideje (demokratizacija, modernizacija..) To pogoduje jačanju međunarodne saradnje, pre svega ekonomske, ali ono što je bitno dovodi do privrednog razvoja. Ova tvrdnja ima osnova budući da savremena međunarodna razmena ma koje vrste kao nužni uslov opstanka zahteva saradnju širokih razmera koja je moguća samo u mirnom i bezbednom okruženju.

Međutim, ne sme se zanemariti i negativna strana koja se može identifikovati kroz potčinjavanje malih i nerazvijenih zemalja i naroda velikim i razvijenim. U osnovi negativne strane nalazi se tendencija centra svetske moći da se svi oblici društvenog života podrede primatu ekonomije. Upravo je problem globalizacije, što ti svetski centri ne pokazuju ni minimum interesa za kulturno i duhovno bogatstvo malih naroda. Sa pojavom globalizacije, svetsko društvo se deli samo na dve tačke, Ameriku i Zapadnu Evropu koje se bore za dominaciju.

Postoje mišljenja da globalizovani svet treba da bude pod kontrolom međunarodnih organizacija, međutim postoje i oni koji smatraju da savremeni svet treba urediti stvaranjem novog svetskog poretka u kome bi na svakom polju dominirali najjači i najmoćniji. Stvaranje jedinstvenog društvenog poretka se iz današnje perspektive čini kao nužnost razvoja koji proizilazi iz globalizacije sveta.

31. NAŠE DRUŠTVO PRED GLOBALIZACIJSKIM IZAZOVOM

- **Problem društvenih protivrečnosti**

Za vreme postojanja bivše Jugoslavije se govorilo: 6 republika, 5 naroda, 5 religija, 3 jezika, 2 pisma i 1 država. Međutim te države više nema, svako je krenuo svojim putem. Danas, kada mnogi veruju da je zajedno nije bilo moguće živeti, postavljamo sebi zajednički cilj – **uklopiti se u evropske integracijoje** odnosno pristupanje **Evropskoj uniji**.

Evropska unija predstavlja skup država i naroda koji teže da se povežu, ujednače, uniformišu, da imaju iste zakone, isti novac, jedinstveno tržište, da uspostave isti obrazac funkcionisanja i komunikacije na svim delovima Unije. Radi se o skupu koji želi da prevaziđe sve protivrečnosti i prepreke.

Svaka ozbiljnija razvojna strategija na našem prostoru bi morala uvažiti tokove evropske integracije, odnosno o mogućnostima uključivanja u Evropsku uniju. Međutim neophodno je preispitati koliko smo daleko od zahteva i standarda koje nalaže EU. Treba naglasiti da je društvo **SRB i CG** puno unutrašnjih protivvrečnosti bez čijeg prevazilaženja nije moguće uključivanje u evropske tokove. Zadatke koji su pred nama možemo podeliti na **formalne zadatke** (zadaci koji se institucionalno podrazumevaju i njih je lako ostvariti uz malo dobre volje i ulaska u određene međunarodne organizacije) i **kontekstualni zadaci** (odnose se na uspostavljanje adekvatnog socijalnog konteksta bez koga nije moguće približiti se savremenoj Evropi).

Ono što je zanimljiva činjenica jeste da nekadašnjoj SFRJ nismo mogli da živimo zajedno, a sada bi smo svi pojedinačno hteli u EU gde bi smo ponovo bili u nekakvom obliku zajednice. Dakle, postavlja se pitanje koje su to protivrečnosti na unutrašnjem planu, među kojima možemo izdvojiti sledeće:

1. **Različitost etničkog i religijskog stanovništva**
2. **Sukob tradicionalno-konzervirajućih društvenih vrednosti** sa jedne strane i **liberano-modernizacijskih** sa druge
3. **Ekonomska nerazvijensot**

4. Socijalni satav stanovništva SRB i CG

Za prve dve grupe protivrečnosti se može reći da su produkt kulturno-istorijskih razlika i različite tradicije pojedinih socijalnih kategorija, dok za poslednje dve grupe može reći da su produkt neadekvatnog privrednog razvoja.

Da bi SRB i CG uopšte bile konkurenti za EU, one moraju da sprovedu ozbiljnu socijalnu akciju na ublažavanju i neutralisanju globalnih društvenih protivrečnosti. Taj put će biti dug i mukotrpan, jer koliko god se mi budemo razvijali EU će napredovati brže od nas.

32. PROTIVREČNOSTI PROIZIŠLE IZ KULTURNOG-ISTORIJSKOG KONTEKSTA

Da bi se razumeo prvi niz protivrečnosti neophodno je obaviti veću istorijsku, sociološku, socijalnopsihološku analizu.

Ako pođemo od prve protivrečnosti koja se odnosi na **etnički i religijski sastav stanovništva** možemo reći da je ona vodila pre ka dezintegracionim tokovima nego ka integracijskim. 80-tih, a naročito 90-te godine su bile finale sukoba različitih verskih i etničkih grupacija. Međutim do toga ne bi ni došlo da naš prosotor tokom vekova nije predstavljao stecište na koje su stizali i nakon su ostajali pripadnici različitih naroda i vrea. Naš prosot je jednostavno predstavljao grnicu različitih verskih kultura (pravoslavne i katoličke, hršćanske i islamske..), stoga nije ni čudno da je na ovim prostorima postajalo tradicionalno nepovrenje.. Praktično na ovim prostorima, sukob je bio i ostao način života. To se između ostalog može videti i kroz definisanje preciziranje određenih vrednosti, mitova, legendi i sl. Tipični primeri su npr da muškarac stasava za ženidbu tek kada odsluži vojsku, a vojnik se gotovo izjednačava sa biti muškarac.

Istraživanja su pokazala da pristustvo etničke distance na našem prostoru predstavlja važan potencijal za dalju međunacionalnu netrpeljivost. Ta distanca može dovesti do ekspanzije negativnih osećanja i njihovog prerastanja u veliki politički problem koji može uticati negativno na pokušaj približavanja evropskim integracionim tokovima. Ova etnička distanca je evidentirana najviše na našim prostorima kod Srba, Hrvata, Albanaca..

U sadašnjim okolnostima, rane poslednjih sukoba su još sveže, ne posotoji dobra volja bivših jugoslovenskih republika za uspostavljanje čvršćih međusobnih veza, ali zato svako od njih pojedinačno želi da postane član EU.

Kada govorimo o drugoj protivrečnosti, **sukobu tradicionalno-konzervirajućih vrednosti** sa jedne strane i **liberalno-modrenizacijskih odnosa** sa druge strane, kao opšti zaključak možemo konstatovati da su tokom dugog niza godina upravo dominirale tradicionalno-konzervirajuće vrednosti. Upravo ovaj skup vrednosti je usmeren na predindustrijsko društvo koje na našem prostoru još dominantno. Približno 1/3 ukupnog društva živi od poljoprivrede, a pored njih ima oni koji svoje prihode ostvaruju delom iz poljoprivrednih, a delom iz nepoljoprivrednih delatnosti.

Gradsko nepoljoprivredno stanovništvo se uobičajno može smatrati za nosioce tehničko-tehnološke i društvene modernizacije i ono je društvo koje je otvoreno za promene. Sa druge strane, **agrarno društvo** je stagnirano društvo koje teži da očuva vrednosti kako tradicionalnog društva tako i njegovu dugoročnu stabilnost i nepromenljivost.

Svakako najvažniju ulogu u ovim vrednosotima imaju **autoritarnost** kao društvena osobina i **autoritarizam** kao društveni odnos. Vrednosni sisitem razvijenih zemalja insistira na različitosti i u takvom socijalnom

kontekstu nema mesta za autoritarni sistem. Liberalno demokratske vrednosti su najčešće na udaru nosilaca autoritarne vlasti i sve ono što osporava modernizacijskog konteksta.

33. PROTIVREČNOSTI NASTALE IZ EKONOMSKOG KONTEKSTA

Veliki problem na putu evropske integracije predstavljaju protivrečnosti koje slede iz ekonomske nerazvijenosti SRB i CG. Srbija da bi uopšte mogla biti konkurent za ulazak u EU mora da oživi proizvodnju tehnologijom koju razvijene zemlje uveliko koriste. Da bi mogla da obnovi proizvodnu osnovu ona mora da reši niz pitanja i sprovede niz intervencija u pravnom, političkom i privrednom sistemu, jer je dosadašnje iskustvo pokazalo da Srbija ukazuje na pravnu nesigurnost, promenljivost zakona koje onemogućuju normalno poslovanje.

U zemljama EU su odavno uspostavljeni ekonomska, politička i pravna stabilnost. Uspostavljeni su i standardi koje zemlje koje hoće pristup EU moraju da prihvate. Kod nas da bi se ti standardi prihvatili neophodno je izboriti se sa raširenim shvatanjima. Pre svega, treba naglasti da kod nas još uvek vlada nerešeno pitanje privatnog vlasništva. Pitanje **privatizacije javne svojine** jedva da je dotaknuto. I dalje dominira državna svojina, što svakako nije trend koji usvaja EU. Veliki problem oko ove privatizacije predstavlja rešavanje pitanja zbrinjavanja radnika, koji privatizacijom ostaju bez posla.

Mi se, dakle, nalazimo u rascepu između ostatka **socijalističke planske privrede** kojom rukovodi država i začetka **moderne tržišne privrede** koja je pod prvatnim vlasništvu. Tokom 90-tih došlo je do osiromašenja većine stanovništva Srbije. Jedna od vidljivih posledica toga jeste nestajanje srednje klase, barem kada je reč o materijalnom standardu. To je predstavljalo ozbiljniji problem , zato što se srednja klasa tradicionalno smatrala stubom društva. Materijalno opadanje ove klase, praktično je značilo njeno osiromašenje. **Siromaštvo** je odredba ekonomskog statusa većine ljudi sa našeg prostora. Nasuprot njih ima mali broj novonastalih bogataša čije je bogatstvo u većini slučajeva sumnjivog porekla.

Četvrti red globalnih protivrečnosti čine **protivrečnosti iz socijalnog sastava stanovništva Srbije**. Ovde treba istaći problem zatvorenosti društvene strukture za vertikalnu pokretljivost što praktično znači da su zatovreni kanali za uspon pripadnika nižih društvenih položaja na više položaje. Burna pokretljivost koja je bila registrovana tokom 50. i 60-tih godina 20. veka bi se mogla okvalifikovati kao **iznuđena pokretljivost** i to iznuđena tehničkom modernizacijom zemlje. Podizanje velikog broja fabrika je otvaralo veliki broj radnih mesta što je zahtevalo prebacivanje radne snage iz poljoprivrede u industriju. Time je izvršen veliki transfer stanovništva iz sela u gradove. U pozadini ovih procesa se nalazi činjenica da su rodbinska veza, ideološka pripadnost.. bili glavni činioci koji su doprinosili da se pojedicni pomere na društvenoj hijerarhiji.

Ove protivrečnosti su do te mere pristune u društvu Srbije i do te mere isprepletane da se svakom njihovom političkom zloupotrebom ulazi u začarani krug iz koga je teško izaći. Posledica toga je da ostajemo trajno izolovani od razvijenog sveta kojem bi po nekoj logici stvari morali pripadati.

DRUŠTVO U TRANZICIJI

34. POSTAVLJANJE PROBLEMA

Reč **tranzicija** se na naš jezik prevodi kao prelaz, prelazak. U društvenim naukama se najčešće podrazumeva prelazak iz jednog u drugo socijalno stanje. Čitalac će najčešće imati u vidu da je reč o procesu transformacije planske privrede u tržišnu, ali to mišljenje ne može biti u potpunosti prihvaćeno. Tranzicija ne može biti shvaćena samo kao promena ekonomskog, političkog ili pravnog ustrojstva jer onda bi ona predstavljala relativno jednostavan proces. Složenost društvenog života nas navodi na pomisao da institucionalna rešenja mogu predstavljati samo jedan od prvih koraka ka otpočinjaju dubljih društvenih promena. Tranziciju je potrebno posmatrati mnogo dublje i šire, treba uljučiti i niz drugih aspekata, kao subjektivnih tako i objektivnih (mentalni sklop ljudi, vlasti, radu...).

Tranzicija se najčešće posmatra kao lokalni proces vezan za ograničeni broj postsocijalističkih društva, čime se stvara pogrešna slika. Osnovna greška je u tome što tranziciju ne treba posmatrati kao **lokalni fenomen, već kao globalni, planetarni fenomen**, kao proces koji se odvija sada i ovde. Reč je o procesu koji je usmeren ne samo ka stvaranju tržišne privrede i demokratskog društva već i ka stvaranju njima odgovarajuće infrastrukture.

U većini socijalističkih zemalja se već početkom 60-tih uočava kriza i pristupa se reformama. Rezultati su uglavno bili slabi. Problem je bio u tome što svaka iole ozbiljna reforma morala da postavi pitanje promene u političkom sistemu. Tokom 70. i 80-tih godina 20. veka kriza u socijalističkim zemljama raste do te mere da se može govoriti o njihovom ekonomskom krahu (nezaposlenost, smanjena proizvodnja, inflacija..)

Bitne komponente sistema realnog socijalizma bile su:

- **Snažna ideologija**
- **Koncentracija sredstva za proizvodnju u rukama države**
- **Dominantna uloga komunističke partije**
- **Snažni vojni i policijski aparat**
- **Dominacija opšteg nad posebnim interesima**
- **Državna svojina sa centralizovanom planskom privredom**
- **Neprijateljski odnosi prema drugoj strani uz davanje podrške zemljama slične ideologije**

35. PROBLEMI TRANZICIJE

Ekonomski poremećaji su naprosto tražili reformu privrede i društva. Bilo je različitih ideja o tome kojim putem krenuti i šta postaviti za krajnji cilj. Neki predlozi su u teoriji izgledali dobro, ali u praksi nisu davali rezultate. Pokazalo se jednostavno da unoverzalni recept ne postoji.

Problem je bio pre svega što se reformama pristupalo bez prethodne pripreme. Moglo bi se reći da su reforme više vođene emocijama, nego razumom. Umesto napretka zemlaja, one su kretale u još dublju ekonomsku krizu. **Ekonomski pokazatelj** beleži dalji pad. Javlja se socijalna diferencijacija na bogate i

siromašne. Korupcija, kriminal postaju osnovna obeležja takovog društva. Pad industrijske proizvodnje nužno prati i porast nezaposlenosti.

Da bi se privreda pokrenula sa mrtve tačke, potrebne su **investicije**. Jedan od načina rešavanja problema jestu i strane investicije. Međutim kapital traži pravnu i političku sigurnost. Bez tog aniko ne želi da ga plasira. Zemlje koje se smatraju zonama visokog rizika jednostavno ne privlače ni kapital ni investitore. Dakle, da bi se mogla pokrenuti i dalje razviti privreda u zemljama u tranziciji neophodno je ostvariti sledeće predušlove:

1. **Stimulativni uslovi za strana ulaganja**
2. **Podstaći izvoz**
3. **Široka primena novih tehnologija**
4. **Razvoj ekonomskih sloboda, liberalizacija privrede**
5. **značajno samnjenje državnih rashoda**
6. **privatizacija državne svojine**

Tranzicija je svuda gde je pokrenuta pokazala određene slabosti i nedostatke. Neke od njih su se odmah pokazale, a druge su vremenom postale vidljive. Najosetljivij problem za zemlje u tranziciji je **socijalno pitanje**. Posledica reformi jeste pad životnog standarda, porast nezaposlenosti, podela na bogate i siromašne tako da veliki deo stanovništva živi ispod granice egzistencijalnog minimuma.

Prateća pojava globalizacije i tranzicije je iseljavanje stanovništva gde posebno treba naglastiti **odliv mozгова**, pod čime podrazumevamo iseljavanje visokoobrazovanih kadrova – sručnjaka i naučnika iz manje razvijenih u razvijeniye zemlje sveta. Ovaj slučaj najviše pogađa ne razvijene zemlje i to iz sledećih razloga:

1. matične zemlje iz kojih se visokoobrazovni kadrovi iseljavaju su uložile ogromna sredstva u njihovo stručno osposobljavanje
2. siromašne i nerazvijene zemlje kreditiraju odnosno finansiraju bogate i razvijene zemlje isporučujući im gotove stručnjake, a da za uzvrat ne dobijaju ništa

Problem odliva mozгова od 1989. godine postaje sve naglašeniji. Raspadom socijalističkih zemalja veliki broj mladih i obrazovanih ljudi odlazi tražeći bolje životne i radne uslove.

36. CILJEVI TRANZICIJE

Globalno za glavni cilj reformi može se smatrati **prelazak sa planske na tržišnu privredu**. Tranzicija se može odvijati na različite načine, ali najčešće vodi u izgradnju nekog savremonog oblika kapitalizma odnosno postindustrijskog društva.

Prva tačka na kojoj se vrši tranzicija bi trebalo da bude **reforma ekonomskih odnosa**. Da bi to ostvarile sve evropske zemlje koje su krnule putem tranzicije morale su da preduzmu sledeće mere:

1. **privatizacija i regulisanje svojinskih prava**
2. **makroekonomska stabilizacija**
3. **liberalizacija cena**
4. **reformе državnih preduzeća**

5. **reforme tržišta radne snage**
6. **reforme socijalne zaštite**
7. **komercijalizacija bankarstva**

Početni udar je umeren ka rešavanju privrednih i društvenih problema nasleđenih iz socijalističkog perioda. U drugom koraku se razvijaju institucije tržišne privrede i demokratskog političkog uređenja. Jedan od glavnih njihovih ciljeva je pristup EU. Da bi to bilo moguće neophodno je uspostaviti makroekonomsku stabilnost i efikasnu privrednu strukturu za šta su potrebne godine, pa čak i decenije.

Pokretanje procesa tranzicije je pokrenulo brojne dileme. Radi se o tome, da li tranzicija treba da bude **šok terapija** izvedena u jednokratnoj akciji ili postepena **gradualistički pristup**. Prvi pristup su odabrale **Poljska i Češka**, a drugi je primenjivan u **Mađarskoj**, dok su oba kombinovale **Bugarska i Rumunija**. Takođe je velika dilema je i koji tip privrede izgraditi u transformacionom procesu, da li **mešovitu privredu** ili **liberalni model kapitalizma**. Dakle, dilema je da li krenuti ka **klasičnom kapitalizmu** ili **modrenom postindustrijskom društvu**. Ako je reč o kapitalizmu, da li je to liberalni kapitalizam ili možda razvijeni kapitalizam po uzoru na američki, nemački, japanski.. Zajedno sa ovim veliku dilemu predstavlja i **pitanje uloga države u privredi i društvu**. Ako se pristupi liberalnom modelu, uloga države se svodi na javni servis koji se uopšte neće mešati i tržišne i ostale privredne tokove. Dok sa druge strane, mnogi smatraju da država treba da preduzme odgovornost za stanje u privredi i to na makroekonomskom, mikro i međunarodnom nivou. I jedna od najznačajnijih dilema je i ona koja se odnosi na mogućnost **primene tuđih iskustava** u vidu iskustava razvijenih zapadnoevropskih zemalja.

37. ISHODIŠTE TRANZICIJE

Posle više decenija tranzicionih promena, može se govoriti o potencijalnim oblicima društvenog uređenja. Sa jedne strane imamo relativno stabilne i liberalno demokratske države kao što su **Poljska, Mađarska, Češka**, a sa druge politički i ekonomski još uvek nestabilne zemlje u kojima dominira autoritarni režim kao što su **Rusija, Bugarska, Rumunija, Ukrajna**. Pored njih postoje i zemlje u kojima još uvek nije definisan oblik političkog uređenjakao što je to **SR Jugoslavija**.

Ono što može da se zaključi za postsocijalistička društva je činjenica da se elementi satrog prepliću sa novim. **Demokratizacija**, predstavlja još uvek nedovršen proces. Stoga, ova društva još uvek možemo smatrati **totalitarnim** ili **autoritarnim**. **Autoritarizam** se u nekom od ovih zemalja javlja i kao zaštitinik demokratske tradicije. **Autoritarna vlast** je u liku predsednika države, odnosno javlja se kao branilac demokratske institucije. Tendencija kod zemalja u tranziciji je da centralnu ulogu u političkom sistemu ima **parlament**, čime se sigurno ograničava izvršna vlast.

Pokazalo se da uloga države u tranzicionom periodu može biti od sudbinske važnosti jer od nje zavisi stvaranje kvalitetne tržišne infrastrukture. Uloga države je da izgradi makroekonomsku strategiju privrede primerenu tranzicionim uslovima i otvorenom ekonomskom sistemu.

Glavne razvojne tendencije tranzicije su:

- tranzicija treba da se odvija ka zapadnoevropskom modelu demokratskog društva
- glavni nosioci promena u zemljama u tranziciji su političke elite koje drže kontrolu nad ekonomskim resursima

- politička sfera i dalje ima presudan značaj u društvu
- mnoge novonastale zemlje žele da se približe Evropi
- ne postoje čisti oblici vlasti, demokratski elementi se i dalje prepliću sa autoritarnim i totalitarnim

38. SVOJINSKA TRANSFORMACIJA

Svojinski odnosi su najznačajniji društveni odnosi i oni određuju karakter društvenog sistema. Stoga, postsocijalistička društva kao važan zadatak imaju da izvrše transformaciju oblika svojine. U tom kontekstu **svojinska transformacija** bi trebalo da predstavlja prvi korak na putu društvenog razvoja i otvaranja privrede za tržišno poslovanje i oslobađanje od državnog uticaja što bi za posledicu trebalo da se rezultira većom motivacijom za rad i uspešnije poslovanje.

Savremeni svet se opredeljuje za dinamičnu tržišnu privredu koja se bazira na različitim svojinskim oblicima od kojih su karakteristična državna, privatna i mešovita svojina. Uspostavljanje novog svojinskog modela nije ni malo jednostavan proces. Proble je u rascepanosti i zatovrenosti domaćeg ali i svetskog tržišta za proizvode iz tih zemalja, velika nezaposlenost, nizak životni standard.. Da bi uopšte moglo da se radi na prestrukturiranju svjpine neophodno je da se obezbedi uslovi za normalno funkiconisanje privrede, kako bi se izbegle teškoće brze privatizacije.

Samo opredeljivnaje za privatnu svojinu nije sporno, međutim svojinska transformacija podrazumeva kako transformaciju društvene svojine u provarnu, državne u mešovitu, tako i dalji razvoj već postojećeg privatnog sektora. Mnogo je značajnije podsticajno delovati na preduzetnike da ulože kapital u vlastiti posao nego po svaku cenu raspordati postojeći državni/društveni sektor.

Danas, zavisno od tipa svojinskih odnosa razvija se i odgovorajući društveno-ekonomski sistem, budući da svojinska transformacija je ključna kategorija oko koje se oblikujusvi društveni odnosi. Savremeni svet se bazira na dva osnovna tipa svojine: **na koletivnoj** (državna ili društvena) i **privatna svojina** (građansko društvo). Praksa savremenog drištva je potvrdila dobre i loše strane oba osnovna tipa i utvrdila veću funkcionalnost privatne svojine čija superiornost se zasniva na nekoliko činjenica:

1. privatni vlasnik je **motivisan da donosi racionalne odluke**
2. privatni vlasnik **neposredno kontroliše upotrebu svojine** s obzirom da ga na to navodi lični interes, dok je sa druge strane kontrola nad državom isuviše komplikovana
3. privatno preduzeće se **brže prilagođava promenama na tržištu**
4. **preduzeća u državnom i društvenom vlasništvu nemaju motiv da stečenu dobit reinvestiraju**, već nastoje da je direktno iskoriste za plate. Tržišna privreda za cilj ima stvaranje, uvećavanje i stabilizaciju profita.

Glavna prednost privatne nad državnom svojinom je u tome što ljudi više brinu o onome što je njihovo, nego o onome što je zajedičko . Privatni vlasnik teži uvećavanju sopstvene imovine putem uvećavanja profita. Njega na akciju pokreću tržišni mehanizmi. U obzir treba uzeti da za svaki neuspeh on snosi imovinsku odgovornost, dok kod državne svojine ona ne postoji ili nije jasno definisana. Radi se o tome da **privatno lice** vodi računa o ličnim interesima, a **država** o opštim i zajedničkim.

Dakle osnovne ciljeve privatizacije treba tražiti u:

1. **maksimizaciji profita**

2. **smanjenju javne potrošnje ali i smanjenju državnih dugova**
3. **proširenje privatne svojine u cilju jačanja konkurencije u privredi**
4. **smanjenje uticaja vladajućih političkih elita**
5. **očuvanje životne sredine**
6. **novi vlasnici donose nova znanja kako u okviru organizacije tako i u okviru uvođenja tehničkih poboljšanja i novih tehnologija**
7. **proširenje individualnih sloboda, čime se otvara prostor za razvoj većih građanskih sloboda i za potiskivanje autoritarne, totalitarne i kolektivističke svesti**

Međutim, pored svih prednosti privatnog nad javnim vlasništvom, privatizacija je veoma osetljivo pitanje. Među najčešćim argumentima protiv nje se spominju:

1. **izaziva velike socijalne probleme**
2. **za sobom povlači značajna društvena raslojavanja**
3. **izaziva pad proizvodnje iz čega sledi pad životnog standarda, otpuštanje radnika, socijalni nemiri**
4. **legalna pljačka – prodaja ispod cene**
5. **privatizacija se u razvijenim zemljama nije odvija brzopotezno, već je predstavljala dug i postepen proces.**

Ekonomске posledice odolevanja društvene i državne svojine su takve da danas nemamo izbora ili se okrećemo privatnoj svojini ili živimo u siromaštvu, a kako siromaštvo nije ohrabrujuća perspektiva, onda nam ostaje samo jedno, a to je privatizacija.

39. PROMENE KLASNO SLOJNE STRUKTURE DRUŠTVA U TRANZICIJI

Promena klasno slojne strukture je jedan vrlo značajan pokazatelj kvaliteta društveno ekonomskog razvoja. Pod pritiskom savremenih dešavanja, događaju se krupne promene u strukturi i raspodeli društvene moći, mestu pojedinca i grupa u društvenoj raspodeli, stilu života, obrazovanja.

Društvo u tranziciji trpi značajne izmene u socijalnoj strukturi. Menja se mnogo toga: sistem vrednosti, stil života, kulturne navike, raspodela društvene moći itd. Najveći uticaj na promenu klasno-slojne strukture ima promena **svojinskih odnosa**. Ova promena utiče na raspodelu društvene moći i dovodi do formiranja nove klasno-slojne strukture društva.

Ono što je bitno za **socijalistički poredak** je činjenica da se klasno-socijalna struktura pojavljuje kao slojno-profesionalna struktura. Bitni pokazatelji društvenog položaja slede iz položaja koji uglavnom zauzimaju u društvenoj podeli rada. Stoga socijalna struktura društva podseća na profesionalnu hijerarhiju društvenih grupa u kojoj se stapaju hijerarhije obrazovanja, ugleda, moći.. Ono što se ne vidi jeste diferenciranje po ekonomskom kriterijumu.

Ono što je karakteristično za strukturu **postsocijalističkog društva** je da nju obeležava socijalno raslojavanje, pojave bede, porast nezaposlenosti, porast sirove ekonomije, pad životnog standarda i sl. Jedan od krupnih problema je i **kriza srednjih slojeva**. Srednji slojevi su gotovo sve izgubili, a njihovo osiromašavanje usporava modernizaciju i društveni razvoj. Opadanje njihove kupovne moći automatski smanjuje tražnju za svim proizvodima na tržištu što dovodi do usporavanja proizvodnje i još većeg smanjenja standarda. S druge strane, formira se novi srednji sloj pod uticajem **sive ekonomije** koji

karakteriše neregularno bogaćenje jer je njihovo poslovanje van legalnih tokova, a prihod nije oprezovan. Za nove elite koje svoj poslovni uspeh baziraju na sivoj ekonomiji, pa i crnoj berzi se teško može reći da predstavljaju aktere socijalne akcije, njima pogoduje nedefinisana pravna i politička situacija u kojoj mogu da posluju zanemarujući fiskalne obaveze, što se samo pretvara u njihov ekstraprofit.

Istorijski najvrednija grupacija u postsocijalističko tranziciji bi trebalo da budu **preduzetnici i privatnici** (menadžeri) koji deluju u okvirima i prema normama pravne države, odnosno uz poštovanje zakona. U tranzicionom periodu **menadžerska elita** ima status strateške elite s obzirom da ona direktno utiče na stvaranje tržišne privrede. Ovde treba dodati i značaj njihove uloge u ekonomskim procesima ali i nastojanje velikog broja menadžera da pored ekonomske, zaposednu i političku moć, što postižu povezujući se sa partijama na vlasti. Realna očekivanja su da ove grupe postanu ključni noisioci kako privrednog razvoja tako i opšte društvene stabilnosti. Ali da bi moglo da se govori o društvenoj stabilnosti nepochodno je stabilizovati materijalni položaj radnika i srenjih slojeva. Bez toga je nemoguće ostvariti stabilnost društva u celini

40. TRANZICIONI PROBLEMI NAŠEG DRUŠTVA

- **Promene ekonomske strukture**

Ono što bitno obeležava društvo u Srbiji tokom 90-tih jeste **ubrzano smanjenje broja zaposlenih**, dok u isto vreme se povećava broj **zaposlenih u privatnom sektoru**. Broj zvanično nezaposlenih je takođe bio u porastu. Većina legalno zaposlenih je bila u društvenom sektoru. Sve to vreme je bila prisutna **siva ekonomija**. Prema nekim procenama 1991. godine siva ekonomija je ostvarivala skoro trećinu društvenog proizvoda, a 1993. je nastalo oko polovine proizvoda i taj iznos je zadržan do kraja 90-tih.

Većina zaposlenih u društvenom sektoru je tokom 90-tih u dužem ili kraćem periodu bila van stvarnog radnog angažmana, naročito ako se radi o privrednim organizacijama u kojima je proizvodnja bila osnovna delatnost. Proizvodnje jedva da je bilo, a zaposleni su morali raditi intenzivnije nego ranije, pri čemu su im zarade bile znatno manje. Pored tehnološke i ljudska strana proizvodnje je trpela na kvalitetu. U ovom periodu su naročito stručni kadrovi i mladi napuštali društvena preduzeća i odlazili ili u uspešne firme ili u privremeni rad u inostranstvo u visoko razvijene zemlje.

Briga države svodila se na onemogućavanje masovnog otpuštanja zaposlenih iz velikih sistema. U normalnim uslovima, tamo gde nema proizvodnje, optpuštanje viška zaposlenih je bila očigledna situacija. Država je iz svojih izvora (poreza, carina..) obezbeđivala novčane isplate zaposlenima. Raspodela društvene moći u ovom periodu ne izgleda bitno izmenjea u odnosu na onu koja je bila u socijalističkom periodu. Centar **društvene moći** i dalje ostaje smešten u političkoj i privrednoj eliti u koju je bila uključena većina direktora državnih, društvenih ali i mešovitih preduzeća sa većinskim privatnim kapitalom. Socijalizam je i dalje ostao odrednica društvenog uređenja Srbije.

90-te predstavljaju period stagnacije i zaostajanje domaće privrede. Kapital sa kojim smo ušli u tranzicioni proces 90-tih, niti je uvećan niti je sačuvan u zatečenom obimumu. Srbija tek 2000. čini prve korake ka transofrmaciji društvenog i ekonomskog sistema i izgradnji demokratskih institucija.

Sa institucionalnim promena se počelo još 1989. godine i njima je omogućeno poslovanje privatnim firmama u svim oblastima privrede i vanprivrede. Legalizacijom privatnog sektora, legalizovana su prava i interesi privatnih vlasnika da upravljau firmom. Posledica toga je da državne i društvene svojine počinju da gube na značaju, privatna svojina počinje ubrzano da se razvija. U ovom periodu je na snazi bila **dualna**

struktura zaposlenosti. S jedne strane bili su oni koji su opstajali kao zaposleni u društvenom sektoru i imali na neki način rešena statusna pitanja koja slede po osnovi rada, dok sa druge strane je bio veliki broj zaposlenih u privatnim firmama koji nisu imali status legalno zaposleni.

U strukturi privatnog sektora dominira **spontana autonomna privatizacija** koja podrazumeva osnivanje novih privatnih firmi. Problem je bio to što je veliki broj novonastalih firmi nije bio iz oblasti proizvodnje u kojoj se praktično stvara društveni proizvod, već se većina bavila trgovinom u kojoj je cirkulisao veći novac, ali se nije stvarala nova materijalna vrednost.

Iako je evidentan rast preduzetništva i pojava preduzetnika, ipak se ne može tvrditi da je tokom 90-tih formirana niti grupacija ekspanzivnih preduzetnika niti grupacija ekspanzivnih privatnih vlasnika koji bi mogli odigrati značajnu ulogu u tranziciji našeg društva od socijalističkog ka kapitalističkom obliku društva u kome će upravo preduzetnici biti vodeća socijalna snaga.

41. ISELJAVANJE STANOVNIŠTVA I ODLIV MOZGOVA

Na našem prostoru problem ekonomske emigracije je vidljiv već od 60-tih godina 20. veka. Od početka 90-tih ovaj proces počinje da se intenzivno povećava i to posebno iseljavanje visokostručnih kadrova i naučnika. Naravno, iseljavanje obrazovnih kadrova je bilo prisutno i ranije, ali u ograničenim razmerama s obzirom da su većinu stanovništva činili oni sa nižim obrazovanjem.

Pojava odliva mozgova je ozbiljan društveni problem, jer se radi o odlivu kadrova u koje je društvo ulagalo ogromna sredstva a koja nikada neće biti vraćena. Od Drugog svetskog rata na našem prostoru možemo pratiti nekoliko migracionih ciklusa:

1. **Politička emigracija** – odvijala se u godinama posle rata. Mnogi su osećali strah od novog poretka su odlazili u inostranstvo na zapad uglavnom
2. **Ekonomska emigracija** – 60. i 70-tih. Većina niskokvalifikovanih radnikika ili oni koji sutragali za boljom zaradom odlazi na rad, najpre u Nemačku.
3. **Migracija stručnjaka** – Tokom 80-tih ovaj talas je rezultat rastuće nezaposlenosti i umanjenog tempa privrednog rasta.
4. **Emigracija visokoobrazovanih stručnjaka** – Započeta tokom 80-tih, pri čemu se intezivira tokom 90-tih kada stručnjaci napuštaju našu zemlju i odalze u najrazvijenije imigracione zemlje (Kanada, SAD, Australija, Novi Zeland). Naročito se iseljavaju mladi stručnjaci, oni koji su tek završili svoje studije i koji pokušavaju da nađu svoje prvo zaposlenje.

SR Jugoslavija je tokom prve polovine 90-tih bila suočena sa povećanim godišnjim odlivom naučnika i stručnjaka u inostranstvo. Tome su doprineli međunarodni sukobi, građanski ratovi, sankcije Ujedinjenih Nacija. Po nekim procenama u periodu 1991-1996 SR Jugoslaviju je napustilo oko 40,000 ljudi od čega je trećina bila visoko obrazovana. Može se slobodno reći da država nije preuzela nikakve mere da spreči odliv mozgova. Taj nedostatak brige nije samo pojava na našim prostorima. Tokom druge polovine 19. veka i prve polovine 20. veka zabeležen je sasvim drugačiji odnos . Hiljade mladih ljudi iz tada male i mlade Srbije je slato u Evropu da se na tamnošnjim visokim školama i univrezitetima uči, a zatim vrati i pomogne brzom razvoju zaostale Srbije. Na taj način su postupali i neki od naših poznatih kulturnih ličnosti poput Jovana Dučića, Ive Andrića, Miloš Crnjanski, pri čemu su stekli svetsko priznanje.

Ulaganje u ljudski kapital ne znači samo školovanje, tu treba uključiti potpuno odgajanje deteta (ishrana, odevanje, stanovanje..). Više je nego očigledno da odliv mozgova ne predstavlja samo gubitak ljudi, veći

ekonomski gubitak. Stoga je interes svakog društva da se migracije obarazovnih načnika kreću u optimalnim razmerama odnosno da dobije formu cirkulacije strčnjaka, da naši stručnjaci odlaze i inostranstvo na kraći rok , a da kod nas dolaze stručnjaci iz sveta da naše ljude upoznaju sa svojim iskustvima.

SIROMAŠTVO

42. SIROMAŠTVO

Pod **siromaštvom** se podrazumevalo stanje nedovoljnosti ličnih ili porodičnih prihoda za nabavku minimalne korpe roba i usluga. Danas se smatra da je siromaštvo stanje u kom nedostaju osnovne mogućnosti za dostojanstven život. Siromaštvo se manifestuje na različite načine, a posebno kroz neodstatak prihoda i sredstava dovoljnih da se osigura egzistencija. Ovome treba dodati i isključenost iz procesa odlučivanja kao i isključenost iz građanskog društvenog i kulturnog života zajednice što se može identifikovati kao vid negacije ljudskih prava.

Apsolutno siromaštvo (siromaštvo na ivici opstanka) se određuje kao stanje u kom visina dohotka ne može pokriti egzistencijalni minimum procenjenih životnih troškova. Polazi se od toga da postoji minimum ljudskih potreba koje su nužne za očuvanje zdravlja i fizičke sposobnosti. Tu spadaju troškovi ishrane, stanovanja, odevanja nezavisno od ostalih potreba. Apsolutno siromaštvo podrazumeva procenat stanovništva koje živi ispod određenog iznosa raspoloživog dohotka koji se naziva **apsolutna linija (granica) siromaštva** i obično se temelji na tačno utvrđenoj potrošačkoj korpi prehrambenih proizvoda. Stoga se apsolutna granica siromaštva može znatno razlikovati među različitim zemljama, zavisno od sadržaja korpe.

O **relativnom siromaštvu** govorimo ako pored troškova fizičkog opstanka posmatramo i troškove potrebne za zadovoljavanje nekih drugih potreba (primarno obrazovanje..) za koje se smatra da su deo dostignutog standarda konkretnog društva. **Relativna linija (granica) siromaštva** utvrđuje siromaštvo u odnosu na nacionalan životni standard. Svetska banka određuje standard prema polovini prosečnog dohotka. Ovaj tip siromaštva se određuje unutar konkretnog društva poređenjem raspoloživih sredstava koji su na raspolaganju različitim pojedincima ili grupama.

Da bi se imao jasan uvid u stanje siromaštva u nekom društvu potrebno je imati jasne pokazatelje siromaštva među kojima su najčešći:

- **Indeks siromaštva** – procentualni iznos siromašnih u ukupnom stanovništvu
- **Jaz (dubina) siromaštva** – procentualni iznos dohotka koji bi trebalo preusmeriti ka siromašnim da bi se dohodak siromašnih domaćinstava podigao do linije siromaštva.
- **Oštrina (intezitet) siromaštva** – indikator koji u obzir uzima činjenicu da se neki siromašni nalaze dublje u siromaštvu od drugih, odnosno niže ispod linije siromaštva a od drugih.

Siromaštvo danas treba posmatrati kao multidimenzionalnu pojavu, a to znači da se pojam siromaštva ne odnosi samo na neadekvatne prihode, već da on podrazumeva i mogućnost zadovoljavanja osnovnih

društvenih potreba. Neretko, prateću pojavu siromaštva čine alkoholizam, narkomanija i uopšte različite bolesti zavisnosti čime se produbljuje krug siromaštva. Da bi se shvatile globalne razmere siromaštva dovoljno je reći da je 1990. godine više od 1,2 milijarde ljudi živelo u ekstremnom siromaštvu, dok je 2002 taj iznos bio nešto manji. Najveći broj siromašnih je sve ovo vreme živeo u subsaharskoj Africi i on je procentualno ostao neizmenjen.

Procena svetske banke je da danas više od polovine svetske populacije živi sa 2 dolara dnevno. Tokom 90-tih je u većini zemalja u tranziciji značajno uvećano siromaštvo koje se najpre manifestovalo kroz uvećanje nezaposlenosti. Danas je siromaštvo jedna od najizraženijih karakteristika postsocijalističkih tranzicionih zemalja koje su iz tog ugla siromaštva različito izdiferencirane. Za sve socijalističke zemlje indeks siromaštva raste sa 4 na 45%. Ukupan jaz siromaštva iznosi 3,5%.

Siromaštvo čini ozbiljnu pretnju kako privrednom tako i ukupnom društvenom razvoju. Manifestuje se i van ekonomskog života kroz izazivanje socijalnih konflikata na relaciji bogati-siromašni što ugrožava funkcionisanje društvenog sistema. U razvijenim zemljama su gotov analizirani gotovo svi aspekti života siromašnih, što se ne bi moglo reći za države nastale na prostoru bivše Jugoslavije gde su prva istraživanja započeta tek u nekoliko poslednjih godina.

43. SIROMAŠTVO U SRBIJI

Siromaštvo u Srbiji je vidljivo tek od početka 90-tih godina prošlog veka. U vreme SFRJ privreda je funkcionisala mnogo bolje nego u ostalim socijalističkim zemljama, javne usluge su manje više bile dostupne većini stanovništva. Iz toga se predpostavljalo da će Srbija krenuti sa bolje pozicije i imati više uspeha u realizaciji postojeće tranzicije. Međutim, umesto uspeha Srbiju je zadesio ekonomski i politički sunovrat (pad proizvodnje, bruto nacionalnog dohotka po glavi stanovnika, nezaposlenost..). Situaciju dodano pogoršava i dolazak oko 700,000 izbeglica iz BIH i Hrvatske, koji su tada činili oko 10% ukupnog stanovništva Srbije. Posle **NATO bombardovanja** (1999) veliki broj Srba sa Kosova prelazi u Centralnu Srbiju. Burna politička dešavanja sa kraja prošlog veka su uslovlila pad životnog standarda što je izazvalo niz problema, počev od ličnih pa do celih društvenih grupa. Pad vrednosti razarao je sistem vrednosti. U Srbiji dolazi do razvoja privatnog sektora, što uzrokuje društveno raslojavanje. Tako se na jednoj strani stvara sloj **bogatih** a na drugoj masa **osiromašenog** stanovništva.

Tržište rada u Srbiji je podeljeno na **sivo tržište rada**. Našli smo se u apsurdnoj situaciji jer umesto da nezaposleni vrše pritisak na formaln tržište rada, dolazi do paradoksa da formalno zaposleni predstavljaju glavnu konkurenciju nezaposlenima na neformalnom tržištu rada što za posledicu ima **pad cena rada** na sivom tržištu rada.

Na prostoru bivše Jugoslavije se 1995. vrlo malo postiglo u razvoju privrede. Fizička obnova refiona na mnogim mestima stvara privid privrednog napretka i normalnog života. Sa druge strane je vladajuća politička i privredna elita u svakoj novostvorenoj državi dobija priliku da nekadašnju društvenu svojину pretoči u sopstveno vlasništvo i time obezbedi još veću moć.

U Srbiji se procenjuje da je 1993, godine 50-70% stanovništva živelo ispod linije siromaštva. Tokom 70-tih u ukupnom siromaštvu dominiraju **seljaci** (64,7%), dok početkom 90-tih preovladava **urbano stanovništvo**. **2000.** godine nešto više od trećine stanovništva je bilo siromašno. **2002. godine** približno svaki deseti stanovnik Srbije je bio siromašan. Na osnovu raznih istraživanja može se konstatovati da su u

Srbiji najsiromašniji stanovnici sela koji su neobrazovani, nezaposleni ili izdržavana lica starija od 65 odnosno mlađa od 7 godina koja žive u domaćinstvu sa 5 ili više članova.

Siromaštvo i isključenost id društvenih tokova za većinu običnih ljudi dobija neslućene dimenzije, a privredni razvoj doživljava kolaps praćen negativnim platnim bilansom. Kriza 90-tih je ostavila mnogi negativnih posledica. Porast kriminaliteta doveo je do toga da se vrednosti savremenog sveta smatraju suvišnim, ako ne čak i nepoželjnim. Korupcija je zahvatila čak i institucije koje bi po nekoj logici trebala da se bore protiv nje.

44. PITANJE BORBE PROTIV SIROMAŠTVA

Razvoj siromaštva u Srbiji je tekao paralelno sa razvojem globalnog društva što znali da na njega ne treba gledati kao na izraz trenutnog stanja. Siromaštvo Roma i ruralno stanovništvo se reprodukuju generacijama. Održavanje siromaštva omogućilo je stvaranje **subkulture siromaštva** u vidu specifičnog pogleda na svet, Ona ima svoje društvene osnove i kao takva predstavlja prepreku adaptaciji siromašnih na društvene promene koje donosi tehničko-tehnološki i privredni razvoj. Jedna od najvećih smetnji u borbi protiv siromaštva jeste **institucionalna slabost** (slaba povezanost obrazovnog sistema sa tržištem rada, slabo povezivanje radničkih i poslodavačkih udruženja i vlade itd..).

Najbolja strategija smanjenja siromaštva je ekonomski rast s obzirom da povećanje nacionalnog dohotka jedne zemlje neminovno donosi i povećanje individualnog dohotka njenih siromašnih građana, otvarajući im mogućnost za bolji život. Pozitivna korelacija ekonomskog rasta i smanjenja siromaštva je vidljiva bar na 3 nivoa:

1. Razvoj podstiče tražnju za radnom snagom i utiče na povećanje zaposlenosti, čime se smanjuje nezaposlenost i siromaštvo
2. Zaposlenima se povećavaju zarade čim se smanjuje krug siromaštva
3. Povećava se iznos dostupnih budžetskih sredstva za socijalna davanja onima koji nisu u stanju da sami izađu iz siromaštva.

Mnogo je teže eliminisati kulturu siromaštva nego samo siromaštvo. Ona svojim nosiocima ne obezbeđuje trajno zadovoljstvo i ne podstiče poverenje u izlaz iz bespomoćnosti i izolacije. Eliminisanje psihičkog osećaja siromaštva ne može biti dovoljno za eliminaciju kulture siromaštva.

Jedan od krupnijih problema je spremnost siromašnog dela stanovništva za pokretanje **socijalnih akcija**. Spremni su da promene mesto boravka, da rade svaki posao, da rade duže ili u sivoj ekonomiji. Da bi siromašni bili manje siromašni, važno je da se steknu kvalifikacije koje će im omogućiti da lakše dođu do posla. U tom kontekstu je važno sprovesti organozovanu **socijalnu akciju** na polju stručnog osposobljavanja i obrazovanja siromašnih. Obrazovanje se javlja kao ubedljivo najbolja strategija za smanjenja stanovništva. Oni imaju veće šanse da dođu do posla ili da se prekvalifikuju ako nemaju odgovarajuću sturku.

Siromaštvo je možda moguće relativno brzo i lako svesti na socijalno prihvatljivu meru, ali kultura siromaštva će još dugo postojati kao specifičan stil života siromašnih koji su svoj skoro čitav život proveli na dnu siromaštva.

NAUČNO-TEHNOLOŠKI RAZVOJ I DRUŠTVO

45. SOCIJALNE IMPLIKACIJE NAUČNO-TEHNOLOŠKOG RAZVOJA

Kao specifičnu karakteristiku novijeg perioda mogli bi smo uzeti nagli razvoj nauke, tehnike i tehnologije koja se ogleda u svim oblastima društvenog života i proizvodnje. Naučna saznanja se primenjuju u proizvodnji stalno, uvećavajući njen kvalitet i kvantitet i to se sve odražava na društvena zbivanja. Novonastale okolnosti u materijalnoj proizvodnji zahtevaju reorganizaciju društvenih odnosa, dok novi razvoj tehnologije stvara čitav niz problema kako u proizvodnji tako i društvu. oširuju mogućnost

Tehnologija je jedan od najvažnijih činilaca koji su usloveli današnju situaciju, koju možemo odrediti kao skup načina odnosno tehnika i metoda koje proširuju mogućnost ljudskog organizovanog delovanja na prirodu i pomažu čovekovom upravljanju društvenim procesim, a proizvod su naučnih rešenja. Razvoj tehnologije u savremenom društvu se veoma brzo odvija i sa sobom nosi čitav niz promena:

- **Promena u predmetima rada** – promene vezane za proces hemizacije, čovek se oslobađa zavisnosti od prirode, jer sirovine koje su mu potrebne može i veštačkim putem da proizvodi
- **Razvoj sredstava komunikacije i transporta** – radio, TV, računari i druga sredstva koja olakšavaju komunikaciju, brzo savladavanje prostora u veće povezivanje među ljudima
- **Razvijanje novih izvora energije**
- **Automatizacija i razvoj računarske tehnologije** – Danas se **automatizacija** najčešće definiše kao kontrolisanje i regulisanje procesa proizvodnje pomoću mehaničkih, hemijskih i električnih uređaja koji automatski operišu i koriguju nastala odstupanja. Na ovaj proces se nadovezuje i **automatija** koja predstavlja trakama poveza proces koji nadgledaju mašine. Dok u novonastalim uslovima u centar pažnje se stavlja **računarska tehnologija** kao oruđe optimalnog izbora, prenošenja informacija i načina upravljanja. Do sada su mašine zamenjivale ljudsku ruku, a sada i neke funkcije njegovog mozga. Računari su u stanju da obrađuju informacije i da pomoću njih samostalno istražuju optimalne uslove, vriše kontrolu i upravljaju proizvodnim procesima.. Nauka ovladava celinom proizvodnog postupka postajući time odlučujući činilac za porast proizvodnih snaga.

Naučno-tehnološki razvoj je delo **savremene radničke klase** koju možemo shvatiti šire od sloja neposrednih proizvođača. Stvara se novi istorijski oblik povezivanja radništva i inteligencije. Izmenjena struktura zaposlenih u uslovima automatizovane proizvodnje dobija svoje šire značenje poznato kao **nova radnička klasa** koja obuhvata 2 tipa najmanih radnika: **nadglednike, operatore, podešivače** koji su raspoređeni u automatizovanim proizvodnim jedinicama i **radnike za održavanje** kojima je povereno opravlanje i kontrola mehanizama oruđa.

Uporedo sa ovim dolazi i do promena u mestu i funkcijama čoveka u procesu materijalne proizvodnje čime se bitno menja i sadržaj njegovog rada iz koga se eliminišu funkcije živog rada. Čovek se oslobađa čak i funkcija regulacije i kontrole procesa proizvodnje i orijentiše ka funkcijama koje se aktiviraju pre otpočinjanja prouzvodnog procesa. To znači da se od radnika zahteva viši stepen profesionalnosti što implicira kvalifikovanost za obavljanje određenog rada i viši stepen obrazovanja. Javlja se potreba za

kadrovima koji lako mogu da promene funkciju pa čak i profesiju, a time ujedno dolazi i do povećanja efikasnosti rada.

Bitno je naglasti i promene u društvu koje nastaju, među kojima možemo kao bitne istaći:

- **Rastuća podružvljenost proizvodnih i društvenih odnosa**
- **Imperativ tehnološkog razvoja je i viši obrazovni nivo** – raste srednje i visoko obrazovanje primenom nove računarske tehnologije. Javlja se ideja **permanetnog obrazovanja**, obrazovanje koje će se protezati na ceo radni vek, što zahteva od radnika da se stalno usavršava
- **Raste i životni standard** – porast nadnica, dohotka u celini, kupovne moći stanovništva i kvalitet svakodnevnog života
- **Promene na socijalnom planu** – rastu oblici društvene potrošnje (rekreacije, godišnji odmori, penzije..)
- **Dobar deo društvene potrošnje ide na zajedničkke potrebe**
- **Promene u socijalnoj strukturi stanovništva** – pomeranje granica između srednjih slojeva i radništva
- **Promene u sferi političkih odnosa** – uključivanje sve većeg broja ljudi u političke procese, i uvođenje raznih oblika patricipacija radnika u radne organizacije.

Nove proizvodne snage znače i napad na tradicionalnu podelu rada koja se temelji na podelama na umni i fizički i na upravljački i izvršni rad. **Participacija** se javlja kao novi oblik istraživanja ali i prihvatanja nove tehnologije. Ona postaje praksa mnogih zemlja, ali se ne ostvaruje svuda sa podjednakom efikasnošću. Nova tehnologija jednsotavno utire put novim decentralizovanim oblicima oragnizovanja proizvodnje i društva u celini.

EKOLOGIJA I DRUŠTVO

46. AKTUELNOST EKOLOŠKOG PROBLEMA I POJAVA SOCIJALNE EKOLOGIJE

Većim delom istorije planete zemlje delovi žive i nežive prirode su se nalazili u međusobnoj ravnoteži, koja je u krajnjoj meri mogla da bude poremećana u lancu ishrane, klimatskim nepogodama.. Međutim, poslednjih vekova se javlja nova prirodna sila koja utiče na poremećaj prirodne ravnoteže – **čovjek**, jedini subjekat kome polazi za rukom da menja svet oko sebe. Razvojem vojnih znanja i njihovom primenom on dovodi u pitanje i sopstveni opstanak. Nedostatak njegovog razumnog odnosa prema spoljnom svetu može da naruši dabo uspostavljenu ravnotežu unutar prirodne sredine. Bilo je potrebno dosta vremena da se uoči da ljudska akcija dovodi do disproporcija koje ne ugrožavaju samo opstanak čoveka već i cele žive prirode. Iz tog razloga se javlja potreba za proučavanjem delovanja čoveka na prirodu što je dovelo do razvoja naučne discipline **ekologije**.

Ekologija je prvobitno bila deo biologije, što je odgovoralo potrebama proučavanja ekosistema. Reč ekologija se prvi put pojavila u delu **Ernesta Hekela**, '**Opšta morfologija organizma**', i tada je podrazumevala nauku koja proučava odnose prema spoljnoj organskoj i neorganskoj sredini kao i njihove odnose prema drugim biljkama i životinjama. Međutim, od **Čarlsa Darvina** i njegove teorije o borbi organizama za opstanak, naučnici različitih profila počinju da se bave ekološkom problematikom.

Za početake ekologija se može odrediti kao nauka koja se bavi proučavanjem živih organizama i prirodne sredine kao i njihovim međusobnim odnosima. Njihova međusobna zavisnost čini da se oni vezuju u neprekidno jedinstvo u kome su svi elementi u međusobnoj interakciji koja implicira kretanje materije i stalnu promenu. Danas pojam ekologije uključuje najmanje 4 osnovna elementa: **živa bića, životnu sredinu, međusobni uticaj živih bića i međusoban uticaj živih bića i životne sredine**.

Kasnije su razvijani i drugi aspekti izučavanja ekološke problematike. Prvi impuls za razvoj socijalne ekologije proistekao je iz sve većeg interesovanja sociologije za problematiku čovekove sredine iz čega je prvobitno razvijena **humana ekologija**. Vremenom se razvila potreba da se ekološka problematika razmatra uzimajući u obzir izčavanje celokupnosti odnosa među ljudima i razvijanjem društvene svesti. Danas, ekologija se ne interesuje samo za puki odnos nekog organizma i njegove okoline, već za odnos najširih povezanosti živih bića sa sopstvenom, širom ili užom životnom sredinom. Predmet ekologije postaje **stanište** koje u sebi obuhvata kako živo biće, tako i njegovu okolinu i sve procese i odnose unutar tog sklopa. Ta celokupnost se danas obično naziva **ekosistem**. Upotreba reči **sistem** podrazumeva da se stvari posmatraju u međusobnim vezama i odnosima unutar veće celine.

Od 1935. godine kada je razvijen pojam **ekosistema**, ekologija izlazi iz okvira strogo biološkog istraživanja i počinje da se kombinuje sa razvojem drugih prirodnih nauka. Ojnih Dobija osnovnu jedinicu i ključni predmet svog proučavanja, a na ekosistem se gleda kao na funkcionalnu zajednicu brojnih međuučica njenih elemenata. Dakle ekosistem u najširem smislu predstavlja zbirni kompleks bioloških, fizičkih i hemijskih činilaca koji su u stalnoj interakciji. Živa priroda je smeštena u delu ekosistema koji se naziva **biosfera** pod kojom podrazumevamo prostor u kojem egzistiraju živi organizmi i nju čine delovi vazdušnog i vodenog omotača kao i površinski sloj zemlje. Sinonim za ovaj pojam može biti i **životna sredina**. Pored izraza biosfera nalazi se i pojam **noosfere** kojom se označava uzajamna povezanost prirode i društva u kojoj se kao ključni faktor povezanosti javlja društvo.

Ubrzani tehničko-tehnološki razvoj i trka za profitom narušavaju ravnotežu prirodne sredine. Možemo konstatovati da je jedno od ključnih pitanja sadašnjeg trenutka upravo pitanje odnosa čoveka i njegovog prirodnog okruženja, time naučno razmatranje ekološke problematike u novije vreme dobija sve širi značaj.

47. EKOLOŠKA KRIZA

Ekološka kriza predstavlja deo globalne svetske krize i ona podjednako pogađa sve tipove društva: razvijena, nerazvijana, bogata, siromašna.. Za razliku od drugih kriza nju nije moguće tako lako i brzo prevladati.

Sama ekološka kriza nastaje pojavom industrijalizacije koja je omogućila da čovek zagospodari nad prirodom i izgubi svrhu sopstvenog delovanja. Još od najranijih perioda čovek je počeo da menja prirodu i prilagođava je svojim potrebama a ubrzo zatim i da je degradira. Čovekov opstanak je upravo vezan za njegovu sposobnost menjanja prirode, jer on je od samo postanka bio u raskoraku između **prirodnog dela** svog bića koje mu nalaže da živi u skladu sa prirodnim zakonima i **društvenog dela** koji ga tera da prirodu stalno menja i prilagođava sebi. Nizom akcija i reakcija čovek je uspeo da odvlada zakonima prirode i istrkao se iz zakona samoregulacije. Jedna od najznačajnijih posledica u kontekstu ekološke krize jeste **populacioni rast** koji je zahtevao sve veću i veću intervenciju čoveka u odnosu na prirodu. Populaciona dinamika je naprosto zahtevala od čoveka da od prirode uzme sve s obzirom da je broj ljudi sve više i više rastao.

Crni bilans odnosa čoveka prema njegovoj okolini može se izraziti činjenicom da je baš čovek uništio mnoge žive vrste a da velikom broju prethodi izumiranje u bliskoj budućnosti. Ekološka kriza traje decenijama i ima tendenciju stalnog pogoršavanja, ona se ne iskazuje samo kroz deficit sirovina već i kroz nedostatak drugih resursa (hrana, voda, vazduh, zemljište) iz čega jednostavno sledi pogoršanje zdravstvenog stanja ljudi i vodi opštem samnjenju životnog standarda, ali i političkim implikacijama.

OD početka 70-tih 20.veka se otvoreno govori o ekološkoj krizi širih razmera. Ključni problem predstavlja pitanje **povratnog delovanja ekosistema na društveni sistem**, pri čemu možemo govoriti o 3 grupe međusobno povezanih problema:

1. **Problemi vezani za međusobni odnos najznačajnijih društvenih zajednica** – pitanje rata i mira, korišćenje razoružanja
2. **Problemi vezani za odnos čoveka i društva** – naučno-tehnološki razvoj, obrazovanje, kultura, zdravlje
3. **Problemi vezani za odnos čoveka i prirode**

Ekološku krizu uzrokuju industrijalizacija, urbanizacija, orijentacija ka profitu, tržište sa svojim zakonitostim, populacioni rast, razvoj nuklearne energije.. U krajnjoj liniji kao ključni uzrok se može smatrati čovek. Najznačajnija ljudska aktivnost je razvoj nauke, tehnike čija nekontrolisana primena narupava ravnotežu organskog i neorganskog sveta. **Potrošačka filozofija** je doprinela nekontrolisanom korišćenju neobnovljivih prirodnih resursa. Mnogi od navedenih uzroka su posledica nepostojanja neadekvatne primene, kršenja zakonske regulative, ali i loše organizovanosti sve ono što bi smo mogli nazvati **uravljanje životnom sredinom**.

Alarmantnost sadašnjeg stanja čini to da se mi sada nalazimo u raskoraku između društvenih i realnih mogućnosti. Procenjuje se da ćemo dostići **kritičnu tačku** na kojoj će biti dovedeno u pitanje korišćenje

prirodnih izvora na kojima počiva savremena industrija. U nameri da sebi izgradi što bolji život, čovek e prekoračio mogućnosti životne sredine i prirodne ravnoteže. Ne tako davno svet je bio podelj na tri celine:

1. **Industrijski razvijene zemlje Zapada**
2. **Socijalističke zemlje istoka**
3. **Nekadašnje kolonije, a sada zemlje u razvoju**

Svaka od ova tri sveta je upao u svoju zamku. Prvi su upali u zamku **blagostanja** (u nedogled povećavaju proizvodnju i potrošnju), drugi u **ideološku zamku marksizma-lenjizma** i treći su upali u zamku **bede**. Iako su na prvi pogled svi oni tri različita sveta, ipak su deo jednog univerzuma.

Ekonomski razvijene zemlje su najodgovornije kako za razvoj ekološke katastrofe tako i za rešavanje novonastalih problema. One na lokalnom nivou pokazuju spremnost i dobru volju da rešavaju probleme, dok sa druge strane na globalnom planu one održavaju uslove za dalju degradaciju životne sredine. Zaključak je da one ne odustaju od politike ekonomskog rasta i potrošnje, dok svet nerazvijenih i dalje ostaje nerazvijen i u zamci sopstvenog siromaštva. Izvoz kapitala za sobom povlači teške ekološke posledice:

- Krše se etički principi
- Ubrzava se eksploatacija neiskorišćenog prirodnog bogatstva
- Odlaze se kolaps ekspanzionističkog načina proizvodnje

Svaki problem je moguće rešiti samo ako se otklonjenjegovim uzroci. Do sada je uloženo mnogo napora na otklanjanje ekološki problema ali postaje evidentno da oni još uvek nisu u potpunosti otklonjeni. Ovi problemi imaju više obeležja: **sukcesivnost, kumulativnost** – posledica neefikasnosti u rešavanju ranije nastalih problema, **trajnost. Jednice**

Danas se pokreću brojna sociološka istraživanja ekoloških problema čija se aktuelnost ogleda u utvrđivanju društvenog značaja i značaja društvenog konteksta. Istraživanja su se rezultirala konkretnim političkim i diplomatskim akcijama međunarodne zajednice na utvrđivanju stanja i rešavanju problema zaštite životne sredine kao i stvaranjem velikog broja međunarodnih sporazuma.

48. POPULACIONI RAST KAO EKOLOŠKI PROBLEM

Populacioni rast datira sa industrijalizacijom i prvim velikim tehničkim i tehnološkim probojima i pronalascima. U 20. veku svetska populacija je porasla sa oko 1,6 na 6 milijardi stanovnika. Ubrzana populaciona dinamika postaje evidentna u poslednjih par stotina godina i ona se dalje neprestano ubrzava. Priraštaj stanovništva tokom 90-tih je iznosio 900 miliona što predstavlja 20% samo u jednoj deceniji. Očekuje se da će se slična stopa rasta po deceniji nastaviti i tokom 21. veka pri čemu će globalna populacija dostići broj od 9 milijardi. Ostaje samo nejasno kako će se sa postojećim resursima zadovoljiti osnovne potrebe tolikog broja ljudi. Nikakva preraspodela resursa i ljudi ne bi uspela da spreči preopterećenost zemlje.

Na visinu populacionog rasta utiču **stopa nataliteta** i **stopa mortaliteta**. Prvi talas populacionog rasta je bio podstaknut smanjenjem mortaliteta (smanjenje smrtnosti dece i produžavanje životnog doba), nego promenama u natalitetu (stopi rađanja). Očekuje se da će se i budućnosti nastaviti sa produžavanjem

životnog veka što ujedno vodi i ka povećavanju broja stanovnika zemlje. Različite političke mere teško da bi mogle da imaju ikakv uticaj na globalno samnjenje broja stanovnika.

Sa druge strane Zemlja je danas prepuna, tako da čak i pri najštedljivijoj potrošnji ljudi više ne mogu da izađu na kraj sa onim što raste u prirodi. U Evropi je tokom 21. veka priraštaj stanovništva bio veći nego u zemljama u razvoju. Uzroci ovakve populacione dinamike su:

1. **Tehničko-tehnološki i naučni razvoj**
2. **Kulturni kontekst**

Iz razvoja nauke sledi nekoliko mogućih pravaca. Jedan podrazumeva **ekonomski razvoj** što sa sobom povlači i promene životnog standarda. Drugi red promena su nova **medicinska otkrića** čime bi se generalno poboljšalo zdravstveno stanje ljudi, produžio njihov životni vek i smanjila smrtnost dece. Napredak medicine veoma brz počinje da se oseća i u nerazvijenom delu sveta. Smanjuje se smrtnost od zaraznih i mnogih drugih bolesti. U nerazvijenom delu sveta ne dolazi do pada stope nataliteta. Većina Afričkih i Azijskih zemalja još uvek živi u preindustrijskom društvu agrarnog tipa. Način proizvodnje upravo pogoduje održavanju velikih porodica sa puno dece. Nizak kvalitet života i niska urbanizacija pogoduju formiranju durštvene svesti u kojoj bi malobrojna porodica značila bolji kvalitet života i viši životni standard.

Može se pretpostaviti da je **dinamika budućeg rasta stanovništva** značajno veća u nerazvijenim zemljama i zemljama u razvoju nego u evroatlanskim državama visokog standarda i sada niskog priraštaja. Odras neravnomernog razvoja modernog sveta se vidi u tendenciji da je priraštaj nizak u onoj šestini stanovništva koja raspolaže sa 5/6 ukupnog svetskog bogatstva, a da je izuzetno visok u preostalih 5//6 koje raspolažu 1/6 ukupnog svetskog bogatstva. Realno očekivanje koje može da sledi iz ovakvog stanja je da će u bliskoj budućnosti masa siromašnih živeti u ogromnim gradovima koji neće biti dovoljno funkcionalni da bi svojim stanovnicima obezbedili minimum kvaliteta života.

Ovako projektovana dinamika razvoja ne nudi mnogo nade onima koji pokušavaju da nađu svoje mesto u savremenom svetu. Problem je što takve zemlje nemaju dovoljno kapaciteta da razviju sopstvenu privredu. Ono što može da se očekuje kao posledica rapidnog uvećanja broja stanovnika i nerešenog pitanja pokretanja privredne proizvodnje jeste pokretanje talasa međunarodnih migracija iz nerazvijenih ka razvijenim delovima sveta ili sa siromašnog juga na bogati sever.

Jedno od ključnih pitanja u vezi sa populacionim rastom jeste **kvantitet zemljine površine** koju ljudska vrsta može da prisvoji radi obezbeđivanja fizičkog opstanka i nasuprot tome koji deo zemljine površine može ili mora biti prepušten ostatku sveta. Problem je višesložen s obzirom da se kao zadatak postavlja održavanje životnog standarda za sve, a ne samo za privedigovane. Srećna okolnost je da se na osnovu dosadašnjih tendencija očekuje da će se sredino 21. veka broj stanovnika planete ustaliti. Perspektivu za optimizam treba tražiti prvenstveno u globalnom tehnološkom razvoju i svetskim ekonomskim integracijama koje mogu dovesti do ravnomernije raspodele bogatstva.

Gledano iz današnje perspektive, glavni akteri procesa globalizacije postaju **multinacionalne kompanije** koje interesuje profit. Pozitivna strana njihovog delovanja je to što integrišu svetsko društvo i stvaraju mrežu povezanosti oje vode stabilizaciji sistema. Kapital traži povoljne uslove za poslovanje, tamo gde se nalazi jeftina radna snaga i manji troškovi proizvodnje.

Populacioni rast je povezan gotovo sa svim pitanjima kojima se savremeno čovečanstvi bavi, zauzima ključno mesto savremenog društvenog razvoja i ima mnogo veći značaj i posledice nego što se na prvi pogled čini. Stoga je bitno shvatiti da zaustavljanje i smanjivanje populacionog rasta predstavlja proces koji će imati višegeneracijsko trajanje. Nema sumnje da će ključni problem koji sledi iz prenaseljenosti planete u narednom periodu biti problem proizvodnje hrane za rastući broj stanovnika. Taj problem neće biti rešiv bez povećanja produktivnosti proizvodnje u nerazvijenom delu (jugu), s obzirom da kvanitet u razvijenom delu ne može da zadovolji sve.

49. KVALITET ŽIVOTA I ODRŽIVI (URAVNOTEŽENI) RAZVOJ

Drugu polovinu 20. veka u industrijski razvijenim zemljama obeležavaju **rasprave o kvalitetu života** kao kategorija koja treba da postane centralna tačka vrednosnog sistema savremenog čoveka i društva. Na konferenciji o čovekovoј sredini u **Stokholmu (1972)** ukazalo se na neophodnost povezivanja ekonomskog i društvenog razvoja i unapređenju životne sredine. Tu su pokrenuta pitanja koja su i danas akutelnа: uništavanje ozonskog omotača, klimatske promene, transport opasnog otpada..). Svetska komisija tzv **Bruntlandova komisija** podnela je 1987. izveštaj pod nazivom **Naša zajednička budućnost** u kojem je izložen koncept nove svetske ekonomske i ekološke politike koje bi omogućile održivi razvoj. Dat je naglasak na dva ključna problema:

1. Kako budućim generacijama obezbediti uslove koji neće biti gori od uslova u kojima danas živimo
2. Kako se u zemljama u razvoju situacija može promeniti

Programom **Briga za Zemlju** je redefinisani koncept održivog razvoja kao *poboljšanje kvaliteta života kroz očuvanje životnih uslova i očuvanje kapaciteta ekosistema*, dok je koncept održivog razvoja na globalnom nivou prihvaćen i usvojen na **Konferenciji Ujedinjenih nacija** u Riu de Ženeiru. Tada je usvojena i **Agenda 21** čija je ključna pretpostavka preoblikovanje nacionalnih zakonodavstava radi realizacije ideje o istovremenom razvoju i napretku civilizacije i očuvanju ekovrednosti. 1997 i 200. na konferencijama **Habitat I i II** koncept održivog razvoja dopunjen je stavljanjem akcenta ekološki aspektat i unapređenje urbanog života i stanovanja.

Koncept održivog razvoja predstavlja strateški globalni koncept na polju očuvanja i zaštite životne sredine čijom primenom bi trebalo da se obezbedi kvalitativni pomak ka ostvarivanju potpunije ekološke sigurnosti. Ključna tačka koncepta je stav da se dalji ekonomski rast mora usmeriti kao smanjivanju razlika u životnom standardu i uspešnijem zadovoljavanju potreba većine ljudske populacije.

Održivost se odnosi na 3 osnovne sfere ljudskog života: **socijalnu, ekonomsku i ekološku** tako da životna sredina dobija status ekonomske kategorije u čije očuvanje je potrebno puno toga uložiti. Ideja razvoja počiva na stavu da se mora voditi računa o zadovoljavanju potreba budućih generacija. Tri ključne tačke oslonca održivog razvoja su:

1. Ljudi imaju pravo na zdrav i produktivan život u harmoniji sa prirodom
2. Države imaju suvereno pravo da koriste prirodna bogatstva shodno svom razvoju
3. Radi rešavanja ekoloških problema, neophodna je međunarodna saradnja

Ostvarivanje ideja održivog razvoja podrazumeva pronalaženje načina da se usklade svi potrebni faktori uz uvažavanje civilizacijskih različitosti.

Indikatori održivog razvoja se mogu posmatrati i kao pokazatelji kvaliteta života. Njih je moguće grupisati u sledeće kategorije.

- **Socijalni indikatori** – socijalna pravda, stanje zdravlja, obrazovanje, stanovanje, bezbednost i stanovništvo
- **Ekonomski indikatori** – ekonomska struktura, potrošnja i proizvodnja
- **Institucionalni indikatori** – uključivanje životne sredine u donošenje odluka, naučni kadar za ostvarivanje održivog razvoja, zakonski mehanizmi
- **Indikatori životne sredine** – odnosi se na atmosferu, zemljište, okeane, mora, vode..

Ljudi još uvek nisu shvatili da je dugoročna održivost stvarno ograničena uprkos naučnom progresu. Iz tog razloga pred društvom se nalazi važan zadatak razvijanja strategije upravljanja životnom sredinom pri čemu je važno naći i racionalna rešenja problema korišćenja reusursa, energije... To je moguće postići samo uz postojanje dobre volje svih aktera.

50. EKOLOŠKA SVEST I EKOLOŠKA ETIKA

Ekološka svest se javlja u onom trenutku kada društvene akcije dovode do naglog narušavanja prirodne ravnoteže, odnosno postoje fizičke granice u okviru kojih je čovek prinuđen da deluje, a ako ih prekorači dovodi u opasnost sopstveni opstanak. Da bi se uopšte kod čoveka razvila svest za ekološki opstanak nužno je da se pored ekološkog problema razviju i subjekti koji su direktno zainteresovni za prevazilaženje tog problema. Životna sredina treba da se podigne na nivo društvene vrednosti. Svako društvo treba da ima zdravo stanovništvo, čistu vodu, vazduh, zemljište... Tehnologija 20. veka su zaoštrile degradaciju životne sredine, ljudi shvataju da su deo šireg sistema koji je potrebno, ne samo racionalno koristiti već i unapređivati.

Ekološka svest može biti i progresivna i konzervativna, može štiti i opravdavati interese pojedinih socijalnih grupa, ali i interese čovečanstva. Da bi funkcionisala, ekološka svest mora biti povezana sa tehničkim, društvenim, a posebno prirodnim realnostima što podrazumeva dobru obaveštenost i dovedenost u vezu sa etičkim principima. To znači da pojam ekološke svesti u sebi sadrži kako saznanja o stanju prirode i društva tako i saznanja o uzrocima takvog stanja i posebno saznanja o potrebi zaštite prirode od daljeg narušavanja.

Pojam ekološke svesti je veoma kompleksan. On je deo šire društvene svesti koji je ugrađen u stavove kojima se vrednuje poželjan društveni odnos čoveka i društva prema prirodi.. U ovom kontekstu ekološka etika predstavlja jedan od širih okvira svakodnevnog pogleda na svet. Tri osnovna elementa ekološke svesti su **ekološko znanje**, **ekološke vrednosti** i **ekološke akcije**. Prva dva elementa su produkt neprestanog upoznavanja prirode, njenih zakona, mogućnosti i ograničenja, dok je treći element u stalnom sukobu između ljudskih znanja i vrednosti sa jedne strane, a sa druge i potreba. Stoga ekološka svest mora sagledati celokupnost problema ekološke krize kako njene objektivne tako i subjektivne strane.

Razvoj ekološke svesti doživljava svoj vrhunac u prihvatanju **ekološke etike** koja će podstaći društvo pomogne reprodukciji prirode u cilju da se obnovi ono što je moguće, a da bi to bilo moguće nužno je da se savlada mit o profitnom industrijalizmu kao jedinom putu društvenog razvoja. Ekološka svest mora da ukazuje na pute izlaza iz ekološke krize.

Nesaglasnost osnovnih pretpostavki savremenog načina života sa prirodnim zakonima i globalnim uslovima života pred čoveka postavlja brojne dileme i pitanja. Poseban značaj među njima zauzima pitanje

smisla i opravdanosti čovekovog proizvodnog delovanja motivisanog profitom. Takođe kao bitno se ističe i to da li ljudska proizvodna praksa donosi više štete ili koristi i kako prepoznati štetu. Načelo profitabilnosti mora biti zamenjeno načelom racionalnog suživota sa prirodnim okruženjem. Čovek primitivnog i tradicionalnog društva je uvek imao osećaj suživota sa prirodom što je vidljivo kroz njegove mitološke i religijske običaje.

Danas se čovek nalazi pred pitanjem kako delovati i kako se usaglasti sa prirodom kao sopstvenim staništem. Reč je o pitanju koje je svoj pun smisao dobilo tek sa razvojem industrijskog načina proizvodnje i potrošačkog mentaliteta. Osnovni pokretač razvoja postaje profit, a doći do profita znači neprestano uvećavati proizvodnju, širiti tržište i podsticati korisnike da troše što više. Cilj je razviti potrošnju i stvoriti potrebu za daljom proizvodnjom i potrošnjom čime se ulazi u začarani krug industrijske proizvodnje. Posledica toga je da se životna sredina i čovekovo stanište sve više i više narušavaju i razaraju. **Ekonomska hiper racionalnost** je do te mere ugrozila opstanak čovečanstva da je nekada mudar stav da ovaj svet nismo nasledili od svoji predaka već da smo ga pozajmili od svoji potomaka.

51. ANTROPOCENTRIZAM I EKOCENTRIZAM

Dva osnovna koncepta u okviru kojih se sagledavaju odgovori na etička pitanja koja su dovedena u ekološki kontekstu jesu **antropocentrizam** i **ekocentrizam**.

Ograničenje slobodnog delovanja koje je motivisano borbom za opstanak za život svoj pun ekološki smisao ima tek kada se pretoči u ograničavanje potreba i akcija koje su usmerene neprestanom povećavanju ljudskog svakodnevnog komfora na račun žive i nežive prirode. Čovek postavlja pravila koja su usmerena ka tome da se ne povredi integritet drugih ljudi i integritet društvenih ustanova. Ovakav način tumačenja etičke problematike zagovara **antropocentrični stav**. Čovek se uzdiže na nivo najviše vrednosti, što ne bi treba da bude problem, međutim problem nastaje u tome što kada se **antropocentrizam** konkretizuje na nivou pojavnog individualiteta vrlo lako postaje **egocentrizam**. Čovek ugađajući samom sebi ne primećuje da radi protiv sebe.

Antropocentrizam se pojavljuje kao vrednosti stav koji čoveku daje pravo korišćenja prirode kao bilo kog predmeta. Priroda se jednostavno doživljava kao sredstvo pomoću koga čovek ostvaruje ciljeve koje sam sebi postavlja. To znači da čovek upoznajući prirodu, stiče moć nad kontrolom prirodnih zakonitosti i nad njihovim usmeravanjima ka ostvarivanju sopstvenih ciljeva. Iz ovoga se veoma lako može zaključiti da je čovek neograničeni vlasnik i neograničeni gospodar sveta. Međutim, filozofsko viđenje subjekta i objekta čoveka smešta u zonu **subjektiviteta** što podrazumeva sposobnost mišljenja, promišljanja, vrednovanja, izbora između mogućih alternativa. Dok **teološko stanovište** čoveka vidi kao biće slobodne volje što ga stavlja između Boga sa jedne strane i ostatka sveta sa druge strane.. Međutim napuštanjem agrarne i zanatske privrede i prelaskom na industrijski način života čak i teološki okvir počinje da gubi smisao. Ako u spoljnom svetu važi teološki princip onda stav da u prirodi ništa nije bez razloga čoveka nije problematičan, međutim, ako čoveka posmatramo kao deo prirode, onda možemo postaviti pitanje svrhe njegovog postojanja. **Antropocentrizam** ako se dosledno razvije i praktično primeni vodi u ekološki kolaps. Samim tim je logično postaviti pitanje da li on zastupa interese čoveka u odnosu na prirodu ili radi protiv čoveka.

Humanizam i renesansa su čoveka stavili u centar sveta i otvorili vrata etike koja čoveka pretpostavlja i Bogu i prirodi i društvenom položaju. Tadašnja želja je bila da čovek zagospodari svetom, a ne bude samo srednji član između Boga i žive i nežive prirode.

Ekocentrizam se suprotstavlja antropocentrizmu. Bitna razlika je u tome što se u središtu gledišta ne nalazi samo čovek već i **ekosistem**, odnosno priroda. Ekocentrizam je samo logična i zakonitna posledica sazrevanja ljudske misli, pa samim tim i ekološke i etičke. Radi se o tome da modernizacijom savremenog društva razvija se i pojam društvene vrednosti koji implicira na poželjnost i korisnost. Uzrok širenja obima i sadržaja pojma vrednosti treba tražiti u naučnotehnoškom razvoju i to naročito u negativnim posledicama koje slede iz tog razvoja, naročito kada je reč o degradaciji žive i nežive prirode.

Stoga je pojava **etičkog egocentrizma** i logički očekivana. Njeni zastupnici uočavaju najmanje tri oblika posmatranja ove problematike. Stanovište da se ljudima može pridodati moralno značenje je već poznato. Sada se razvijaju stanovišta po kojima moralno značenje moguće pridodati i životinjama, biljkama i neživoj prirodi. Uopšte pojava etičkog interesovanja za živu i neživu prirodu se vezuje za mitologiju i kultove starih naroda. Npr u različitim religijama pojedine životinje su imale status nečistih životinja ili svetih, što je slično važilo i za niz božanstava sa životinjskim likom. Životinje su dakle sastavni deo ljudskog okruženja. Stoga i nije čudno što je čovek o njima razmišljao, dovodio ih u vezu sa sobom i uspostavljao ne samo faktički već i etički odnos-

Za razliku od **animaetike** koja se interesuje samo za životinje, **bioetika** daje moralno značenje čitavom živom svetu. Negira ideju da su pojedini oblici manje života manje ili više vredni. Čovek se posmatra samo kao delić biosfere i njegov opstanak je zavisn od opstanka ostatka živog sveta. Za bioetiku je priroda nešto sveto, unikatno i vredno svakog poštovanja. **Gaetika** je samo vid radikalizacije bioetike. Čovek se u okviru ovog stanovišta posmatra samo kao jedno sa prirodom. Priroda bez čoveka i čovek bez prirode gube smisao.

Antropocentrični stav smatra da čitava priroda postoji radi čoveka. Ako u obzir uzmemo lanac ishrane, ima se privid da jeste zaista tako. Međutim, ako malo bolje posmatramo stvari, možemo zaključiti da pojava života, a sa njim i čoveka je naprosto rezultat sticaja okolnosti. Postojanje nužnih i dovoljnih uslova nije dovoljno, neophodan je i niz slučajnosti gde se čovek pojavljuje kao najviši oblik života. Razvojem tehnologije on je u stanju da menja te slučajnosti.

Danas postoje dva oblika ekološke etike:

- **Autonomna** - proizilazi iz pretpostavke da prirodni entiteti imaju vrednost sami po sebi, a ne samo u odnosu a čovekove potrebe i koristi
- **Instrumentalna** – čovek bi trebao da ima dužnost prema zaštiti kvaliteta i raznovrsnosti prirodnih entiteta samo u onoj meri u kojoj bi se to moglo ticati njegovih interesa

Vrednost prirodnih entiteta imala bi smisla samo u slučaju kada bi je čovek postavio radi nje same, a ne radi koristi koja iz toga može da proizađe. S obzirom da je ljudsko delovanje prožeto uvek nekim interesom tako da se teško može govoriti o čistom autonomnom delovanju u okviru poštovanja normi ekološke etike. **Autonomna etika** otvara širi prostor zaštite prirodnog okruženja za razliku od **heteronomne etike** koja nastoji da stvari prelomi kroz prizmu korisnosti.

Smisao ekološke etike nije samo u tome da se ona razvije u akademsku disciplinu, onda bi trebalo da bude orijentisana ka tome da ona predstavlja način života, da njom ovladaju prvo oni koji su po prirodi svog položaja u poziciji da donose strateške odluke, a zatim i svi ostali. Tako je jedino moguće govoriti o tome da smo ovaj svet pozajmili od potomaka.

RAD

52. SOCIOLOŠKO ODREĐENJE RADA

Rad je jedno od najsloženijih područja naučnog istraživanja, predstavlja pojavu koja uslovljava mnoge druge pojave. Govoreći o radu, govorimo o pojavi koja karakteriše čoveka još od njegovog nastanka i obeležava njegov razvoj. Fraza 'rad je stvorio čoveka' je samo jedna od potvrda. Čovek je težio da stvori sebi i zajednicu u kojoj živi što bolje uslove života i obezbedi opstanak, što je bilo moguće jedino menjanjem i prilagođavanjem prirode u kome rad ima vodeću ulogu.

Proučavanje rada je započeto još u antičko doba u okviru filozofije. Među prvima se ističe stoik Panaitije, **Ciceron** koji je u svom delu **De officiis** (O dužnostima) govorio da čovek radom treba da preoblikuje prirodu da bi ona služila ljudskoj reprodukciji. Kasnije su naučnici poput **Džon Loka**, **Adama Smita** ukazivali i na druge karakteristike rada. Problematika rada počinje kompleksnije da se izučava kroz njegovu produktivnost, preko sredstava za rad, pa sve do radnih uslova i odnosa među zaposlenima u eri industrijalizacije. U 20. veku počinju da se razvijaju i posebne nauke o radu kao što su **sociologija rada**, **psihologija rada** i niz drugih.

Sociologija radu pristupa:

1. Kao složenoj pojavi na kojoj se baziraju i iz koje proizilaze sve bitne odrednice čoveka
2. Kao osnovnoj analitičkoj kategoriji pomoću koje se dalje objašnjavaju veze i odnosi osnovnih društvenih kategorija

Danas, dakle uopšte nije sporno da je rad zajednički imenitelj i prvi uslov života i opstanka ljudi u društvu. To sledi iz činjenice da ljudi uspostavljaju društvene odnose na bazi različitih radnih aktivnosti. Odnosno, da bi se neki skup ljudi nazvao društvom potrebno je da pojedinci unutar datog skupa uspostave odnose proizvodnje i razmene svojih proizvoda i usluga u cilju omogućavanja opstanka društva, Na osnovu toga **rad** možemo definisati kao **odnos čoveka i prirode**. Odnos u kom se čovek svesno spaja sa prirodom u nastojanju da i sam deluje ako ne kao prirodna sila, onda bar kao produžena ruka prirode ili sila nasuprot prirodi. U ovom kontekstu rad se pojavljuje kao svesna i svrsishodna aktivnost posredstvom ljudi, udruženih sa drugima da zadovoljavaju kako lične tako i društvene potrebe. Rad se ne pojavljuje samo kao uslove egzistencije već i kao osnov za prepoznavanje i jasno definisanje ljudske društvene suštine, proizveo je potrebu za povezivanjem sa drugima kao i za zajedničkim životom u zajednici.

Nastojanje čoveka da preobražava prirodu implicira **svrhu rada** koje je moguće razumeti tek kada se poznaje raznolikost konkretnih formi rada u različitim društvima, kulturama, istorijskim periodima... Da bi se razumela ta raznolikost treba naglastiti da **sadržaj pojma rada** obuhvata 2 komponente:

1. **Tehničko-organizacionu** – stepen razvoja tehnike, predmeta rada, organizacija rada
2. **Socijalno-ekonomsku** – veze i odnosi koji postoje između društvenih odnosa unutar kojih se odvija radni proces

Kao glavni odnosi i veze preko koji se ispoljava karakter rada najčešće se spominje odnos između radnika i sredstava za proizvodnju, veza između rada pojedinca i društva, veza između nivoa razvoja proizvodnih snaga i stepena društvenog rada, veza cilja rada pojedinca i ukupnog društvenog rada.

Pod **karakterom rada** se podrazumeva odnos čoveka prema svojoj radnoj aktivnosti u smislu da li je oseća kao potrebu ili prinudu. Gledano iz ovog ugla razlikujemo 2 komponente:

1. **Sadržaj rada** – da li se pri vršenju radaviše napreže umni ili fizički rad
2. **Društveni odnosi** – u kojima se proces rada odivja

Rad se može posmatrati i u 3 sektora: **Primarni** – fizički rad, **Sekundari** – intelektualni rad i **Tericjarni** – sektor uslužnih delatnosti.

53. PODELA RADA

Svako društvo zbog svog opstanka razvija sistem o međusobnoj podeli svih poslova. **Radna organizacija** oslikava društvo i ona mora ozbiljno da razmišlja o podeli rada među članovima organizacije. Vezu između pojedinca i organizacije čine **statusi i uloge**. Svaki pojedinac zauzima određenu ulogu unutar organizacije, a ona mu obezbeđuje određen status. Status pojedinca simbolizuje njegov položaj unutar datog sistema. Podela rada i statusni sistem uvode organizaciju u zvaničnu strukturu i propisani okvir za delovanje. **Uloga** je u bliskoj vezi sa statusom. Kako svaka osoba ima status u mnogo grupa tako ima i mnogo očekivnih uloga koje se vezuju za te statuse s tim da poseban značaj imaju oni statusi i uloge koji su vezani za mesto pojedinca u društvenoj podeli rada.

Najranija osnovna podela rada je na: **pol, dob, rasu, narodnost**.

Pol: pripisani statusi kao što su pol ili uzrast predstavljaju osnovu za izdvajanje uloga. Svako društvo, posebno rana i nerazvijena društva teže da uspostave pravila o muškim i ženskim poslovima. Vremenom ti obrasci ponašanja postaju ustaljeni i teško se menjaju, iako je i to moguće, ali zahteva dosta vremena.

Uzrast: Ovo je druga važna osnova podele rada. Mnoga tradicionalna društva su jasno uzrasno podeljan, imaju rituale, ceremonije kojima se proslovalja individualni prelaz iz jedne u drugu dobnu grupu. Takvi rituali obeležavaju primanje novih prava i obaveza koje su u vezi sa novim dobnim statusom.

Rasa i narodnost: Ova podela može izrasti iz ratova i osvajanja, gde bi pripadnici pobedenih naroda obično bili predoređeni za teške fizičke poslove. Ovaj osnov podele rada je do nedavno bio prisutan u mnogim delovima sveta gde se održao robovslučnički poredak. Npr u SAD je ropstvo ukinuto 1865, a u Saudijskoj Arabiji 1963. U mnogim zemljama se prepoznaje socijalna i nacionalna **segregacija** unutar podele rada, gde su, za pripadnike doređenih grupa uglavnom predodređeni fizički, teški ili slabo plaćeni poslovi. Primera radi, često se može videti da Romi rade u Gradskoj čistoći.

U savremenom društvu dolazi do povećavanja podele rada i specijalizacije. Poslovi koji su se nekada obavljali kod kuće, sada predstavljaju posao plaćenih specijalista. Rad u savremenom značenju treba shvatiti kao sve ono što treba da se učini kako bi se društvo odžalo, bilo da je reč o plaćenom ili ne plaćenom poslu.

Globalno posmatrano, rad možemo klasifikovati na :

1. **Opšta/društvena podela rada** – podela rada na grane i delatnosti
2. **Proizvodna/tehnička podela rada** – podela rada unutar jedne grane odnosno proizvodne celine

Društvena podela rada dovodi do odvajanja trgovine i industrije od poljoprivrede što za posledicu ima odvajanje grada od sela i uspostavljanje njihovih suporstavljenih interesa. Posledica dalje podele rada je njeno usitnjavanje unutar ovih oblasti. Osnovni uslov za razvoj **proizvodne podele rada** je tehnička osnova

rada. Kako ona postaje složenija tako i pojedinci mogu postati specijalizovani za određene delatnosti. **Proizvodna podela rada** počinje najviše da se razvija tek sa pojavom industrijalizacije. Ono što je u primitivnom društvu bio posao jednog, to u savremenom društvu obavlja više njih. Ona je doprinela povećavanju spretnosti svakog pojedinca, uštede u vremenu, usavršavanju mnogih mašina koje olakšavaju i skraćuju rad.

Sociološki najznačajniji aspekt podele rada je na **upravljački i izvršni**. **Upravljački poslovi** su uvek privilegija vlasnika sredstava za proizvodnju i njihovih zastupnika. On obezbeđuje bolje prihode, veći društveni ugled, društvenu moć. Dok nosioci **izvršnog rada** ostaju neprivelegovanim pozicijama kako na radnom mestu, tako i van njega. Dakle oni koji dominiraju radnim i proizvodnim procesom su u poziciji da dominiraju društvom. Na taj način oni postaju izdvojena i relativno zatvorena socijalna klasa.

54. ZAPOSLENOST I NEZAPOSLENOST

Zaposlenost i nezaposlenost su pokazatelji realnog učešća radno angažovanih lica u raspoloživom obimu radno sposobnog stanovništva. Pod **zaposlenošću** se može podrazumevati situacija u kojoj radno sposobni stanovnici nekog prostora mogu biti radno angažovani te na osnovu radnog angažovanja obezbeđuju svoju ličnu egzistenciju i egzistenciju porodice. Međutim pitanje koje se često postavlja jeste da li se zaposlenima mogu smatrati i oni koji se bave poslovima koji iu određenih razloga nisu doživeli društvenu valorizaciju odnosno **poslovi na crno**. Ako osobe rade na crno, njihov poslovac im ne uplaćuje zdravstveno, socijalni ili neko drugo osiguranje. Pravo na porodijsko, na plaćeni godišnji odmor ne postoje. Zaključak je da su **granice zaposlenosti i nezaposlenosti** nejasne i pokretne što otežava njenu klasifikaciju.

Svi oni koji su bez društvenog priznatog radnog angažovanja, nemaju socijalno priznat **status**. **Klasna i slojna pripadnost** seleda direktno iz **mesta** koje pojedinac zauzima u društvenoj podeli rada. S obzirom da je visoka zaposlenost jedan od značajnijih indikatora prosperiteta, nije čudno da postoji težnja da se dostigne stanje **pune zaposlenosti**. Ovaj termin se koristi samo uslovno, jer on u sebe uključuje i nužnu nezaposlenost. Radi se o tome da **radno sposobno stanovništvo** predstavlja radni potencijal nekog društva, a da **zaposleno stanovništvo** predstavlja stvarno iskorišćenju radnu snagu. Jedan od glavnih ciljeva ekonomske politike svake vlade jeste ostvarivanje **pune zaposlenosti** što podrazumevanužan minimalni procenat privremeno nezaposleni, koji se kreće od 2-5%.

Pod **nezaposlenošću** podrazumevamo situaciju u kojoj jedan deo radno aktivnog stanovništva nije u mogućnosti da se zaposli i time doprinese uvećanju društvenog proizvoda i nacionalnog dohotka niti da učestvuje u njihovoj raspodeli. Kao socijalni, ekonomski i politički problem prisutna je u svim zemljama bez obzira na njihovu razvijenost i pokazuje globalnu tendenciju stalnog rasta. Pod **nezaposlenim** se moraju podrazumevati ne samo postojeća registrovana lica već i ona lica koja nosu u mogućnosti da učestvuju u stvaranju društvenog bogatstva. Tu npr. spadaju **emigranti, osobe sa stalnim zaposlenjem**. Ovde je reč o **latentnoj ili prikrivenoj nezaposlenosti** (karakterističan je zna naše društvo i radi se o tome da su radno sposobni dobijali radna mesta ne bi li se na taj način ostvario privid pune zaposlenosti).

Postoje brojni **uzroci** nezaposlenosti među kojima možemo izdvojiti neke:

1. **Nedovoljna iskorišćenost postojećih privrednih kapaciteta**
2. **Pogešna investiciona politika**
3. **Zaostajanje agrarnog sektora**

4. **neusklađenost obrazovnog sistema i privrede** - Zapravo školuje se veliko broj mladih ljudi za zanimanja koja društvu nisu toliko potrebana
5. **migracije** – naručito iz nerazvijenih u u razvijene regije, tako da se u razvijenim regijama javlja višak radne snage

Pored uzroka treba naglasiti i neke koje su značajnije **posedice nezaposlenosti**:

1. dugotrajna nezaposlenost
2. stvaranje osećaja ekonomske nesigurnosti za zaposlenog i njegovu porodicu
3. razara osnovne društvene vrednosti
4. ugrožava privrednu stabilnost

ORGANIZOVANI RAD I EKONOMSKA DEMOKRATIJA

56. SINDIKALIZAM

Osnovni razlozi organizovanja društva u **sindikate** jesu odnosi nejednakosti i eksploatacije radnika, zasnovanih na društvenoj podeli rada tj. podeli na upraljače i izvršioce. U početku radnička borba je bila borba za fizički opstanak i velikim delom neorganizovana . Počinjala je otporom radnika u okviru fabrike, koji se kasnije udružuju na nivou iste profesije ili grane, pa tek onda na nivou zemlje. U početku su bile pobune zbog egzistencijalne ugroženosti da bi se tek kasnije postepno gradila svesto o potrebi međusobne povezanosti radi boljih društvenih uslova i promena u celini. Tako nastaju dva najvažnija uslova sindikalnog pokreta:

1. **svest o potrebi udruživanja**
2. **svest o ciljevima sindikalnog obrazovanja i borbe**

Na tim temeljima se izgrađuju osnovni principi organizovanja i delovanja sindikata: **organizovanost, solidarnost, autonomija i razdvajanje konkretnih, tekućih i dugoročnih ciljeva sindikalne borbe.**

Za rad sindikata nisu zainteresovani samo radnici već i poslodavci. Njihovi interesi se suprotstavljaju jedni drugima, pošto radnici žele da budu bolje plaćeni za svoj rad, dok je prodavcima cilj da ostvare što veći profit uz što manje troškove. Pa je tako **glavna funkcija savremenog sindikata** da pregovara sa menadžmentom o nadnicama, radnom vremenu, uslovima rada kao i o drugim uslovim zaposlenja. Oni koji veruju u sindikat tvrde da bez njega nema potrebne jednakosti i smatraju da su oni neophodni jer oni predstavljaju zaposlene i bore se za njih. Odnosno **sindikata** možemo definisati kao dobrovoljan, masovan, relativno trajan i univerzalni oblik organizovanja zaposlenih koji je usmeren na zaštitu i unapređenje njihovi socijalno-ekonomskih interesa i ciljeva. Osnovne aktivnosti sindikata su usmerene na 4 grupe ciljeva:

1. **radna i socijalna sigurnost**
2. **uređenje tržišta rada**
3. **adekvatni radni i životni uslovi posla**

4. određivanje razvojnih ciljeva i politike na makro i mikro nivou

jedna od osnovnih uloga sindikata se ogleda u tome što predstavlja **institucionalni okvir** u kome bi radnici koncentrisali svoju društvenu moć, prevazilaženjem međusobne konkurencije, suprotstavljenih stavovova radi uspostavljanja discipline i lojalnosti. Po svojoj trajnosti ističu se 4 **funkcije sindikata**:

1. **funkcija zaštite i unapređenja ekonomsko-socijalnih interesa zaposlenih** – uspeli su da obezbede bolje uslove rada i života zaposlenih
2. **politička funkcija** – ostvarivanje uticaja na zakonodavne i izvršne organe vlasti ili sklapanje različitih oblika trajnih dogovora sa političkim partijama
3. **uloga u upravljanju privredom** – učešća zaposlenih u upravljanju preduzećima, pri čemu treba voditi računa da li su zaposleni zainteresovani za preduzetničko poslovanje ili zakontrolu radnih uslova i faktora koji određuju visinu nadnica
4. **funkcija informisanja i obrazovanja članova sindikata**

Sindikalna aktivnost poseduje i posebne metode isredstava svoj delovanja koje se mogu podeliti na **metode pregovaranja, posredovanja, metode latentnih i manifestnih protesta i konflikata**. Izbor metode zavisi od ciljeva koji se žele postići.

56. KONFLIKTI NA RADU I ŠTRAJKOVI

• **Konflikti na radu**

Konflikti se javljaju kada postoji različito mišljenje, ciljeva, sturusa među ličnostima i grupama. Sociolozi ga vide kao posledicu širih društvenih poremećaja i objašnjavaju ga preko osnovnih društvenih fenomena: kulture, proodice, ekonomskog stanja.. **Konflikti na radu** kao vrsta društvenih konflikata se manifestuju u rasponu od ličnih konflikata pa sve do masovnih pokreta i štrajkova. Nastaju među ljudima u toku obavljanaj procesa rada. Međutim, ne mora se svako neslaganje i suprotstavljanje tretirati kao konflikt jer je moguće da pojedinic i grupe koje imaju suprotsavljene intrese ipak složno rade.

Do konflikata najčešće dolazi iz sledeći razloga:

1. Ekonomski razlozi
2. Neobezbeđivanje odgovarajućih uslova rada
3. Loši međuljudski odnosi i neadekvan sistem informisanja
4. Loša orgnizacija rada, loš sistem rukovođenja i upravljanaj
5. Nepoštovanje ili nerazumevanje propisa koji regluišu rad i radne osnose

Konflikte je moguće rešavati putem različitih emtoda, tehnika i strategija, među kojima su najčešće **prinudne mere** odnosno presuđivanje sa strane. Moguće je razviti i puteve ili strategije pomoću kojih učesnici u konfliktu mogu postati svesni interesa i problema druge stane što može dovesti do približavanja suprotstavljenih strana pa i do rešavanja konflikta. Osnovni sadržaji koncepcije **upravljanja konfliktima** bino se razlikuju od **rešavanja konflikata**. U njenoj onsovi je stav da treba održavati konflikt na određenom nivou koji je optimalan za reševanja problema i neici na eliminisanje konflikta. Ideja je da se interni sukobi sve više prihvataju u poslovnim krugovima. **Upravljanje konfliktima** se sastoji od dve osnovne faze: **dijagnoze** i **intervencije**. Prvi korak u nastojanju da se upravlja sukobom jeste da se shvati njegov koren. Najbolji način da se spreči taj konflikt jeste da se utvrdi neka vrsta mehanizma koji sprečava da do konflikta

uopšte i dođe, dobar način da se utvrdi problem jeste da je i rukovodilac sposoban da oseti nesuglasice i da taj problem reši pre nego što postane izbiljan.

- **Štrajkovi**

Štrajk je prekid rada kojim zaposleni žele da ostvare neko svoje pravo iz rada ili povodom rada. Oni su sastavni deo savremenog društva i borbe zaposlenih da ostvare ili sačuvaju svoja ekonomska odnosno socijalna prava. U periodu liberalnog kapitalizma smatrani su kao krivična dela, dok sa razvojem modernih radničkih partija počnije da se priznaje radnicima pravo na štrajk. Najveći štrajkački pokreti 20. veka su nastali su kao odjek **Oktobarske revolucije** i **Revolucije u Nemačkoj**, dok se jedan od najvećih štrajkova desio u **Velikoj Britaniji** 1926. godine.

Reč **štrajk** znači **udarac**, a u kontekstu radničkih borbi predstavlja **obustavu rada** kao oblik pritiska radnika na poslodavca u cilju zadovoljavanja ekonomskih ili političkih zahteva. Cilj štrajkova je očuvanje već stečenih prava ili borba za nova prava. **Masovnost** je oduvek bila jedna od ključnih odrednica društvene moći sindikata, a samim tim i štrajkova, što znači da je štrajk jedino moguć i ima smisa ako se primeni isključivo kao kolektivna akcija radnika i to samo ako postoji organizacija. **Solidarnost** je bio osnovni princip organizovanja sindikata štrajkalačke borbe. Ispoljava se kroz podršku koju štrajkačima pružaju radnici iz drugih preduzeća, grana, pa čak i drugih zemalja u vidu javne materijalne ili verbalne podrške. Tek sa finansijskom podrškom je bilo moguće organizovanje štrajkačkih borbi širih razmera.

U štrajkovima se najviše uočava splet složenih međusobnih odnosa i neposrednih i dugoročnih strateških ciljeva sindikalne borbe. Ti ciljevi dolaze u prvi plan u štrajkovima širih razmera i u uslovima radikalnih socijalnih potresa i konflikata. Ciljevi sindikalne borbe su ujedno i politički ciljevi. Cilj i interes svakog sindikata je da utiče na političku vlast. U ovom kontekstu treba posmatrati **političke štrajkove** koji su karakteristični za društva u procesima previranja, radikalnih promena i socijalnih konflikata. **Kolektivno pregovaranje** i **kolektivne ugovore** treba posmatrati komplementarno sa štrajkovima, jer iza svakog kolektivnog pregovaranja ili iza rezultata postignutih ugovorima se nalazi realna ili potencijalna snaga štrajka.

U uslovima privatnog vlasništva štrajk ostvaruje pun ekonomski smisao tako što nanosi štetu poslodavcu, što u uslovima državnog vlasništva nije moguće jer država sanira gubitke prelivanjem sredstava iz drugih izvora. Uspostavljanje privatnog vlasništva omogućilo je funkcionisanje tržišta radne snage, odnosno ponuda i tražnja radne snage bitno utiče na mogućnost primene i efekte štrajkačke borbe.

Štrajk predstavlja značajno sredstvo radničke klase, pri čemu i poslodavac raspolaže određenim sredstvima za zaštitu vlastitih interesa. Poslodavac može pribeći **lock-outu** koji se sastoji u privremenom zatvaranju preduzeća povodom radnog sukoba, u odbojanju poslodavca da stavi na raspolaganje radnicima sredstva za rad i da ih plati. To je dakle privremeno zatvaranje preduzeća ili zabrana od strane poslodavca dovoljno velikom broju radnika da pristupi svojim radnim mestima u preduzeću u cilju vršenja pritiska na radnike i sindikata da odustane od svojih zahteva ili da prihvati zahteve poslodavca. U novije vreme za efikasnost štrajkačke borebe sve veći značaj dobija **javno mnjenje** kao ozusetno značajan činilac političkog i društvenog života.

Budućnost štrajka kao najmoćnije instrumenta organizovan borbe radnika zavisice od toga na koji način i kakom efikasnošću će se rešavati socijalne protivrečnosti i konflikti, ali takođe i od snage i efikanosti štrajkačke borbe.

57. PARTICIPACIJA I EKONOMSKA DEMOKRATIJA

Politička demokratija ne može ispuniti očekivanja ljudi da obezbede osnovu za izgradnju stabilnog i zdravog društva. Zato im kao alternativa ostaje da utemelje **ekonomsku demokratiju** koja se može definisati kao zbirni naziv za sve oblike upravljanja preduzećima u kojima radnici na različite načine i u različitom stepenu participiraju. Ovaj pojam podrazumeva povezivanje gornjih i donjih delova hijerarhije u preduzeću radni nalaženja optimalnog i funkcionalnog rešenja nekog problema. Ekonomska demokratija ima smisla samo ako su niži delovih hijerarhije uključeni u organe koji donose odluke kao i u procesu kontrole i sprovođenja tih odluka. **Ekonomska demokratija** se javlja kao tačka na kojoj je moguće ublažiti odnos socijalnog-klasnog sukoba i uspostaviti obrasce kooperativnog ponašanja radništva i menadžmenta.

Alternativa ekonomskoj demokratiji je **industrijski konflikt**, stoga se na mehanizme ekonomske demokratije može gledati kao na preventivne mere koje sprečavaju socijalne konflikte suprostavljenih strana u radnom procesu – poslodavaca, menadžmenta i radništva.

Da bi nova tehnologija bila optimalno korišćena neophodni su inicijativa, dobrovoljan kooperacija svih činilaca proizvodnog procesa što podrazumeva uključivanje i radništva u upravljanje. Da su stari odnosi ne spojivi sa mogućnostima koje pružaju tehnički i tehnološki razvoj potvrđuje jedan broj aktuelnih globalnih procesa među kojima možemo istaći:

1. Porast uloge i značaj međunarodnog organizovanja i povezivanja radničkog pokreta
2. Razvoj i jačanje socijalne funkcije savremene industrijske države
3. Afirmacija zahteva širokih slojeva društva za uključivanje u proces odlučivanja
4. Težnja za kulturnim i tehnološkim povezivanjem svetske zajednice

Savremena društvena teorija i praksa na dnevni rad stavlja i pitanje uključivanja radnika u proces upravljanja i odlučivanja, pri čemu se javljaju dve grupe ideja:

1. Delimično uključivanje radnika u proces, **radnička participacija**
2. **Radikalni zahtevi** – zahtevi za uspostavljanje potpune i neposredne vlasti i za korenitom promenom društvenih odnosa

Različite forme participacija žive u velikoj većini zemalja sveta nezavisno od dostignutog stepena njihovog razvoja, Participacija se ne mora vršiti samo u preduzeću, u nekim zemljama ona se ostvaruje na nivou granskih udruženja pa čak stiže i do upravljanja državom, čime prevazilazi okvire radničke participacije i ulazi u domen političke demokratije. Smisao svega ovoga je u tome da radnici bez obzira o kom nivou je reč, preko svojih predstavnika učestvuju u upravljanju kao jedan od članova, zajedno sa predstavnicima uprave preduzeća i vlasnicima kapitala, a ponekad se i kao treći član javlja država.

58. PRAKSA OSTVARIVANJA PARTICIPACIJE: evropsko iskustvo posle II svetskog rata

Različite forme ekonomsk demokratije danas žive u velikoj većini zemlja sveta nezavisno od dostignutog stepena njihovog razvoja. Među mnogobrojnim oblicima ostvarivanja ekonomske demokratije postoje znatne razlike koje su rezultat razlika društvenih, ekonomskih i političkih uslova koji vladaju u pojedinim zemljama, ali postoje i neke zajedničke karakteristike:

1. Ove institucije nose izrazito obeležje socijalno-klasnog kompromisa

2. Ove institucije predstavljaju deo socijalno-ekonomske i političke strukture društva
3. Postoje dve osnovne funkcije organaparticipacije: **ekonomska** i **socijalna**. **Ekonomske** se odnose na pitanja u vezi sa poslovanjem, a **socijalna** na uslove rada.
4. Uglavno se ne predviđa učestvovanje svih radnika u upravljanju

Zaključak je da savremena društvena teorija i praksa danas gotovo u svim zemljama sveta na dnevni red stavljaju i pitanje demokratizacije odnosa na radnom mestu. Na evropskom prostoru su posle II svetskog rata bili evidentni različiti oblici organa participacije što je posledica velikog broja faktora od kojih bi smo mogli istaći **pravno političku tradiciju** i **odnose snaga između dve klase** u vreme uvođenja novih institucija. Po pitanju njihovog ustrojstva možemo razlikovati dve grupe zemalja:

1. One u kojima je participacija uspostavljena **putem zakona ili nekog drugog normativnog akta**
2. Zemlje u kojima se participacija uspostavlja **putem neposrednog sporazuma tj. pismenog ugovora** između organizacija poslodavca i sindikata

U prvom slučaju, zakonom se najčešće predviđeni saveti preduzeća. Članove saveta je predlagao sindiat. Saveti su imali pravo da učestvuju u rukovođenju uz ograničenje da preduzećem ipak upravlja vlasnik. **Ovlašćenja** su se delila na 2 grupe:

1. Zaštita interesa i prava zaposlenih
2. Obebebeđenje saoodlučivanja zaposlenih u upravljanju

U praksi su najveći značaj imali saveti preduzeća u granama industrije u kojima postoje velika preduzeća i visoko procentat sindikalno oragnizovanih radnika. Tu spada i činjenica da su se vodeći ljudi saveta u mnogim zemljama pretvorili u plaćene funkcionere. Saveti preduzeća su uglavnom imali dve grupe nadležnosti **ekonomsko-tehničke** (zaključci nisu bili obavezni), dok su po **socijalnim pitanjima** imali obavezujući karakter. U okviru socijalne nadležnosti saveti su pokazali vidne rezultate i to je posledica dva faktora:

1. u socijalnom pogledu saveti preduzeća imaju pravo da zaista odlučuju a ne da samo budu konsultovani
2. poslodavci su ovoj oblasti pokazali mnogo više sklonosti da pomažu rad saveta

U drugom slučaju neposredni sporazumi s bili sklapani od strane udruženja poslodavaca i sindikata i podrazumevali su stvaranje **fabričkih odbora** koji predstavljaju organe za informisanje i konsultovanje i imau uglavnom savetodavnu ulogu. Zbog loših rezultata u više navrata su se u nekimzemljama vršile revizije ugovara tako da su fabrički saveti i dalje ostali savetodavni organi. Međutim, tu su evidentne i neke novine.

1. Poslodavac mora da saopšti informacije o radu pre donošenja odluke
2. Poslodavac može preneti pravo odlučivanja na fabričke odbore
3. Sindikat dobija veća ovlašćenja u okviru fabričkih odbora
4. Fabrički odbori se sada osnivaju na nivo odeljenja čime se vrši decentralizacija njegovog rada

Najznačajnije dostignuć je da ekonomska demokratija izlazi iz domena učešća u upravljanju preduzećem i uključuje se u upravljanje nacionalnom ekonomskom i socijalnom politikom i posredstvom **Međunarodne oragnizacije rada** učestvuje u stvaranju globalnih standarda rada.

59. DVA VANEVROPSKA ISKUSTVA: Japan i SAD

Krajem 60-tih u **Japanu** raste interesovanje za participaciju. Pod uticajem promena uslovljenih novom tehnologijom dolazi do stvaranja novog tipa sindikalnog pokreta – **pokret za samoupravljanje**. 70-tih su godina započeti različiti eksperimenti sa upravljanjem. Profesor **Akiro Išikava** razlikuje 4 tipa samoupravljanja u Japanu:

1. **Samoupravljanje koje je pokrenuo jedan od sindikata u nekom preduzeću pod stečajem** – ovaj oblik se javlja u preduzećima koja padaju pod stečaj. Radnici počinju da se organizuju kako bi spasili svoje preduzeće. Interesovanje za samoupravljanje traje sve dok preduzeće ne počne normalno da funkcioniše. Tada dolazi do nove hijerarhije čime se ruši samoupravljanje koje je bilo, u međuvremenu uspostavljeno
2. **Svojina radnika i radničko upravljanje u sitnim i srednjim preduzećima** – u cilju stabilizacije radne snage i povećanja proizvodnje pojedini vlasnici – rukovodioci malih i srednjih fabrika, odobrili su radnicima pravo da upravljaju preduzećem podelivši sa njim kapital
3. **Delovanje radne jedinice u kojoj mala grupa ljudi samoupravlja u okviru nekog velikog preduzeća** – za ovaj oblik je karakteristično da se pokrenu akcije u toku kojih radnici iz iste radne jedinice ili radnih mesta obrazuju malu grupu, biraju između sebe jednog za šefa, vode razgovor sa njim i sami određuju zadatke i načine kako da ih ostvare.
4. **Utopijske zajednice** – u Japanu ih postoji veliki broj. Zajedničko im je to što je im je delatnost zemljoradnja i što teže autarhiji, njihovi članovi su pod uticajem raznih religija, i oni ne dele samo sredstva za proizvodnju već i potrošnu robu.

Karakteristika po pitanju **radničke participacije u SAD** je to da su sindikati izgubili vodeći položaj u radničkim borbama. Međutim, oni imaju svoj istorijski značaj. Svoju borbu su osvarivali putem pregovaranja, gde su dugogodišnji ugovorili postali najčešće rezultat pregovaranja. Njima sindikat steče određena prava, ali i **obaveze** u koje spadaju:

1. Obećanje da neće štrajkovati, sem u specifičnim situacijama
2. Birokratsko hijerarhijski sistem žalbi
3. Sistem ovlašćenja koja pripadaju upravi, prema kojima sindikat ustupa poslodavcu pravo da po svojoj volji i proceni upravlja radnom snagom, da ih otpusti, suspenduje..
4. Automatsko naplaćivanje sindikalne članarine na teret radnikovih primanja

Ovi ugovori su članove sindikata razrešili rešavanja nekih bitnih pitanja, tako da su radnici primorani da deluju van nekih ustaljenih procedura. Glavnu reč u sindikatu pri sklapanju kolektivnog ugovora ima **rukovodstvo**. Članstvo ima pravo **veta**, ali ne postoji način da pokrene inicijativa. Zbog toga se rasprave često završavaju odbacivanjem ugovora koje je sklopilo sindikalno rukovodstvo. Radnici često pribegavaju **divljim štrajkovima**. Njihova učestalost je za posledicu imala obnovu prava na štrajk i to samo ako uprava promene tempo rada ili ako je u pitanju sigurnost na poslu. I tada se u štrajk moglo stupiti posle dugotrajnog postupka žalbe.

60. TEORIJSKA RAZMATRANJA PARTICIPACIJE I ODREĐENJE RADNIČKE PARTICIPACIJE I MOGUĆNOST KLASIFIKACIJE NJENIH OBLIKA KENETA VOKERA

- **Terorijska razmatranja**

Postoji veliki broj teorijskih pristupa koji sa razlilitih strana posmatraju ovaj društveni fenomen. Na **teorijskom planu** se može praviti razlika između **političke participacije** koja podrazumeva učešće u odlučivanju i dugoročnom planiranju i **sociotehničku participaciju** koja se odnosi na učešće u organizaciji proizvodnje. Za **Abrahamsona** je participacija put ka demokratizaciji društva, on zaključuje da socio-tehnička participacija ne može biti zamena za punu političku participaciju.

Ekonomska demokratija se može posmatrati iz **funkcionalnog ugla (demokratizacija)** koji podrazumeva participaciju na nivou radnih jedinica kojom se postižu neke sitne promene koje ne zadiru mnogo u strukturu moći i iz **strukturnog ugla (koncepcija demokratizacije)** koji insistira na izjednačavanju razlika u moći koje se osećaju između različitih kategorija članova organizacije. Termin **demokratizacija** se koristi da bi se njime označio proces u kome članovi udruženi u celinu stiču veću moć nad rukovodećim kadrom te celine. Strukturna demokratizacija se određuje kao demokratizacija koja teži ujednačavanju moći, a funkcionalna koja teži razvijanju efikasnosti celine o kojoj je reč.

Ričard hol smatra da pojam radničke participacije ima ideološki naglasak koji je zamaglio njenu važnost za teoriju i praksu organizacije. Za njega ideologija može biti politička i naučna. **Politička ideologija** se ogleda u tome što postoji verovanje da radnici treba da imaju više kontrole nad uslovima svoje egzistencije i nad svojim radom. Na osnovu istraživanja koje je Hol vršio u saradnji sa **Džonom Klarkom** došlo se do saznanja da je kvalitet meorganizacionih odnosa veći, a to znači da je manje sukoba, više koordinacije, bolja komunikacija i bolje rešavanje sukoba tamo gde postoji veća participacija nižeg osoblja.

Danas je evidentno da se sve više sociolozi bavi proučavanjem ove problematike. Najčešći je funkcionalistički pristup kome se posebna pažnja obraća. **Nemarksistička sociologija** pristupa ovom fenomenu sa ciljem jačanja motivacije radnika za povećanje produktivnosti i njihove integracije u vladajući poredak, dok **marksistički pristup** uzima u obzir i to koliko pojedini oblici participacije treba ili mogu da doprinesu bitnim promenama u društvenoj strukturi, a posebno kakve su i kolike promene u svojinskim odnosima nad sredstvima za proizvodnju. Za marksiste delimično uključivanje radnika u proces upravljanja nije cilj klasne borbe radničke klase već je cilj preuzimanje potpune kontrole nad svim društvenim procesima.

- **Praksa ostvarivanja participacije**

Kenet Voker uviđa da postoje 2 jasno odvojene grupe ljudi u jednom preduzeću: **menadžeri i radnici**. Menadžeru vrše upravljačku funkciju i oni su odgovorni za rad svojih podređenih, dok radnici vrše operativnu/izvršnu funkciju i odgovorni su samo za svoj tekući posao. Prema Vokeru određivanje ko može biti radnik a ko upravljač zavisi od toga ko se nalazi na dnu, a ko na vrhu hijerarhije. Funkcija menadžmenta je povezana sa planiranjem, organizacijom, motivacijom u procesu proizvodnje tako da su takve aktivnosti su suprotstavljene izvršnom radu. Radnička participacija nastoji da razbije ovaj model i premosti taj jaz između radnika i upravljača, povećavajući na taj način moć radnika i njihovo učešće. To se može postići samo ako se radnicima omogući da uticaj ostvare na onim pozicijama u preduzeću koje su uglavnom predodređene za upravljačke funkcije, ovde je reč o **participaciji u vrhu hijerarhije**. Drugi oblik

jeste da im se omogući da ostvaruju neke upravljačke funkcije vezane za svakodnevni posao čime postižu veći autoritet i više kontrolu. Ovde je reč o **participaciji na nižem nivou u hijerarhiji**.

Količina participacije se ne ograničava samo na nivou na kom se ostvaruje već zavisi od:

- **Područja participacije** – nivo upravljačkih funkcija u kojima radnici učestvuju i koje kao takve mogu biti veoma široke ili relativno ograničene
- **Stepena participacije** – označava se koliki je uticaj radnika na upravljačke funkcije
- **Obima participacije** – proporcija radničkog učešća koja takođe vrlo široko može varirati i to od nekoliko radnika pa do celokupnog sastava

Voker smatra da determinante radničke participacije mogu biti podeljene na **situacione** koji određuju participativne mogućnosti pojedinačnog preduzeća i **ljudske faktore** koji određuju koliko i na koji način mogućnosti situacije mogu biti prevedene u stvarnost. Pored toga autor konstatuje da su participativne mogućnosti determinisane brojnim faktorima od kojih su osnovni : **autonomija preduzeća, tehnološki faktori, veličina preduzeća i struktura preduzeća**. U vezu sa ovim Voker konstatuje da se oblici radničke participacije menjaju u zavisnosti od 4 osnovne dimenzije:

1. **Strukturalna participacija (formalna i neformalna)** – podrazumeva formalnu organizaciju sa napomenom da i neformalna participacija može biti smeštena unutar formalne organizacije
2. **Stepen integrisanosti (integrisana i razdvojena)** – razdvojena – kolektivno pregovaranje unutar koga radnici organizuju sopstvene kontraorganizacije, integrišuća- sadrži sopstvenu formalnu organizaciju predviđenu da prihvati takve oblike participacije kao što je radnički savet
3. **Individualno-kolektivna**
4. **Nivo u preduzeću**

Na kraju Voker konstatuje da su svi izgledi da će se radnička participacija nadalje širiti u 3 moguća oblika:

1. **Kolektivno pregovaranje**
2. **Integrisani participativni instrumenti**
3. **Participacija na nižem nivoima odlučivanja i upravljanja**

Ovaj autor najveći značaj pridaje kolektivnom pregovaranju za koje konstatuje da se sve više i više šiti. Veruje da će pritisak ka promeni organizacione strukture nastaviti da se povećava sa ciljem da se sretnu društvena odgovornost i ljudski problemi povezani sa funkcijama preduzeća.

61.KOLEKTIVNO PREGOVARANJE

Kolektivno pregovaranje označava način najlakšeg rešavanja sukoba i radnika. Da bi se situacija uspešno sagledala neophodno je znati koja su prava i interesi obe strane. Menadžment smatra da ima puno pravo da donosi odluke koje su vezane za poslovanje preduzeća, dok sa druge strane sindikat smatra da radnici treba da ostvare maksimalna prava u stvarnu participaciju u odlukama koje donose drugi. Tako **pr** da **kolektivno pregovaranje** predstavlja dinamičan proces kojim se dolazi do sporazuma između radnika i menadžmenta o uslovima zapošljavanja. Osnovna pretpostavka ovog pregovaranja jeste integralna **tržišna privreda** odnosno uspostavljanje tržišta radne snage gde se nastoji da se sklope povoljni ugovori sa poslodavcima.

Do konačnog rešenja se dolazi kroz pregovarački proces koji se odvija na 3 nivoa:

1. **Pregovaranje o novom ugovoru** – sklapanje ugovora između sindikata i menadžmenta. Ovde spadaju diskusije, predlozi, argumenti, a može se primeniti i štrajk. Time se postiže da se propišu pravila koja će važiti za međusobne odnose u određenom vremenskom periodu.
2. **Primena postojećeg ugovora**
3. **Tumačenje ugovora** – ovaj nivo je sudski i on tumači ugovore koji su u vezi sa sporovima i protužbama koji se često javljaju u odnosima između menadžemta i sindikata

Najznačajnija faza ovog procesa je pregovaranje i ugovaranje kolektivnog ugovora, ali se u određenim situacijama kolektivno pregovaranje može proći i kroz faze: **posredovanja, mirenja, arbitraže, javne istrage i štrajka.**

Obeležje kolektivnog pregovara ja je se ono zasniva na pretpostavci gotovo pune autonomije dve strane u pregovaračkom procesu, pri čemu obe strane nastoje da budu slobodne u pregovorima te se oštro suprotstavljaju spoljašnjem mešanju, usmeravanju i kontroli pregovora od strane treći lica, a pre svega države. **Sindikat** postavlja poslodavcima one zahteve o kojima se može pregovarati čime se sindikat ispoljava kao posrednička snaga. Svrha pregovora sindikata sa poslodavcem jeste da se zaključi kolektivni ugovor o radu kojim će se regulisati uslovi i režimi rada, visine nadnica i druga pitanja iz oblasti radnih i socijalnih odnosa. Ako se ne uspostavi kolketivno pregovaranje već se dođe do faze štrajka ili lock-outa, tada bi se moglo pristupiti oblicima za mirno rešavanje sporazuma kao što su:

- **Proces mirenja** – približavanje spornih gledišta radi prihvatanja određenog rešenja. Okončava se dobrovoljnim sporazumom
- **Arbitraža** – uglavnom je dobrovoljna, ali ako se njena nadležnost izvodi iz volje strnaka, odluka arbitraže je obavezna i stranke su dužne da je poštuju, osnovna svrha je da se izbegne štrajk kao oblik radne borbe
- **Posredovanje** - predstavlja prelaznu instituciju između mirenja i arbitraže. Uloga posrednika je ad predloži moguća rešenja za rešavanje spora koji ipak nije obavezujuće

Postoji veliki broj pitnja koja mogu biti onova pregovora radnika i menadžmenta, ali i pored toga uobičajno je da kolektivni ugovori sadrže bar sledeća pitanja:

- **Sigurnost na poslu** – sve odredbe u vezi za zapošljavanje, obučavanjem, raspoređivanjem na radno mesto, otpuštanje..
- **Raspored rada, brzina rada i proizvodni metod** – određivanje odgovarajuće brzne rada, dužina radnog dana i nedelje, ali su takođe i uključeni zdravlje, bezbednost, grejanje
- **Iznos i način kompezacije** – odredbe u vezi sa iznosom nadnice koja se isplaćuje radncima i udeo participacije sindikata u sprovođenju sistema

62. STANJE EKONOMSKE DEMOKRATIJE U DRUŠTVU

Danas se u Srbiji odnos radništva i meadžemta najjednostavnije može iskazati rečju **konflikt**. Menadžment nastoji da uspostavi kontrolu nad celinom ekonomskih odnosa i često je povezan sa političkom elitom koja nastoji da uspostvi kontrolu nad društvenim odnosima. Postavlja se pitanje koje mesto i kakvu ulogu imaju ostali akteri društvenog života. Na polju političke demokratizacije društva Srbije se jedne strane je učinjen kao vidan pomak, dok sa druge strane postoje zamerke da nije ništa. Suština problema je menadžment ekonomksu demokratizaciju vidi kao napad na svoju društvenu moć, pa je ideološki osporava.

Danas se na našem prostoru oseća jaka potreba da se uspostavi **demokratski dijalog** nosilaca izvršnog u uprvaljačkog rada. Većina problema sa kojima se suočavaju obični ljudi, a koji proizilaze iz društvenih odnosa se može svesti pod kategoriju **socijalnih problema**. Pokretanje tog socijalnog dijaloga koje bi po pravilu trebalo da dolazi od dozd od radnika, dolazi odzgo, sto je posledica nerazvijenosti civilnog društva, neadekvatna raspodela društvene moći, spor razvoj privantog ssektoa što nas dovodi do zaključka da je **država** bila i ostala najmoćniji sektor ovog procesa i da je uspostavljanje socijalno dijaloga zavisilo isključivo od njene dobre volje.

Po raspadu SFRJ, prva inicijativa za pokretanje neke forme ekonomske demokratije datira još od 1992. godine. Nju je pokrenuo **Savez sinidkata Jugoslavije** sa namerom da formira tripartitino teko koje bi činili predstavnici **Vlade, Sindikata i Privredne Komore**. **Savet** je bio bez značajnih ovlašćenja i isključivo savetodavnog karaktera i nije bio nezavisan u delovanju već je funkcionisao kao savezni organ vlade i imao je dve kategorije članova: **stalne i članove po pozivu**. **Sinidikat** je jedini bio zvanični, a **privredna komora** je u ovom slučaju predstavljala poslodavce.

Smisao socijalno dijaloga se gubi ako se posmatra samo na marko nivou. On bi zapravo treba da doalzi odozdo iz neposredne potrebe lokalne zajednice, preduzeća u skladu sa interesima svih subjekta. Kod nas šira javnost ne uviđa značajnost i potencijalnu korist od socijalnog dijaloga, što je i razumljivo budući da je reč o društvu u kome je neravnomerna raspodela društvene moći. Može da se izdvoji nekoliko ometajućih faktora koji otežavaju ekonomsku demokratizaciju našeg društva ali i vođenje socijalnog dijaloga:

- Veliki broj nezaposlenih ili fiktivno zaposlenih koji vrše pritisak na radna mesta i time smanjuju ionako male nadnice
- Sindikati neadektavno zastupaju radnike zbog stranaka koje ulaze u vlast
- Loše poslovanje velikog broja javnih preduzeća
- Privatni poslodavci ne ispunjavaju obaveze prema zaposlenima (ne plaćaju doprinose, zarađene nadnice ili ih olašaju minimalno

Jedan od ključnih problema je pitanje **legitimiteta ključnih aktera** socijalnog dijaloga, jer je politička i sindikalna scena jako izdeljena i niko iza sebe nema niti većinu radnika niti poslodavaca. Da bi s eovaj problem rešio neophodno je stabilizovati političku scenu i obezbediti stabilnost na najvišem nivou. Koopertvinost je moguće postići ako se predstavnici Vlade i poslodavci odreknu minimalističkog pristupa, a sindiakt smanji broj piranja koja bi trebalo da budu predmet razgovora.